

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

**CMENTARZYSKO KURHANOWE KULTURY ŁUŻYCKIEJ
Z IV—V OKRESU EPOKI BRĄZU W SIEMIROWICACH, GM. CEWICE
(BADANIA W LATACH 1971—1974)**

Grupa kaszubska kultury łużyckiej należy do najslabiej poznanych kultur na Pomorzu Gdańskim. Na ten stan rzeczy złożyły się — jeśli chodzi o kulturę materialną — brak systematycznie rozkopanych osad, a odnośnie do kultury duchowej, w tym również obrządku pogrzebowego, okoliczność, że dominujące na tym obszarze groby tej kultury w postaci kurhanów ulegały w ciągu dziesięcioleci częstemu niszczeniu. Ponadto w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. badania prowadzone na cmentarzyskach tej kultury stały na stosunkowo niskim poziomie. Wystarczy przytoczyć wyjątek z dziennika A. Stubenraucha prowadzącego w 1892 r. badania na cmentarzysku w Gniewinie, gm. loco, woj. gdańskie, w którym pod datą 13 VI 1892 r. czytamy: „[...] przed południem rozkopałem kurhan nr VII. Kazałem zaraz przystąpić do rozkopania kurhanu nr VIII. Otrzymałem 3 dalszych robotników i sądzę, że prace te uda mi się dzisiaj zakończyć”. Cmentarzysko w Gniewinie liczyło jeszcze wtedy 34 mogiły¹. Oczywiście rozkopane w takim tempie kurhany o znacznej średnicy nie mogły być szczegółowo przebadane. Nie lepiej przedstawiały się metody badań kurhanów w Stężycy, gm. loco, woj. gdańskie², i Tłuczewie, gm. Linia, woj. gdańskie³, rozkopanych na początku XX w. przez dra Lakowitza i innych badaczy. Pośpiech w pracach powodował, że obserwacje były czynione w sposób niedostateczny. Nie lepiej działo się w tym czasie na terenie byłych powiatów: bytowskiego, słupskiego i sławieńskiego, niezwykle bogatych w duże cmentarzyska kurhanowe kultury łużyckiej, które w większości zniknęły z powierzchni ziemi bez prowadzenia na nich badań. Do największych miało należeć liczące kilkaset grobów kurhanowych cmentarzysko w

¹ K. Kostrzewski, *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań 1958, s. 268.

² *Tamże*, s. 320.

³ *Tamże*, s. 330.

Oskowie⁴ i w Tagowiu, woj. śląskie⁵. Prawdopodobnie również dużo więcej kurhanów liczyło pierwotnie cmentarzysko w Siemirowicach⁶. Wprawdzie wiele z nich uległo zniszczeniu, pozostały jednak jeszcze 122 mogiły.

Pewna poprawa w badaniach cmentarzysk kurhanowych nastąpiła w okresie międzywojennym, kiedy to na terenie Pomorza, przyznanego traktatem wersalskim Polsce, rozkopano metodycznie kilka kurhanów. J. Delektą zbadał między innymi 2 kurhany w Skorzewie, gm. Kościerzyna, i po jednym w Owśnicach i Ludwikowie, gm. Kościerzyna⁷. Dopiero w okresie powojennym F. Lachowicz rozkopał metodycznie w czasie akcji ratowniczej cmentarzysko kurhanowe w Grabowie, woj. śląskie⁸, a Muzeum Archeologiczne w Gdańsku przystąpiło do podobnych prac na cmentarzysku w Siemirowicach. Według przyjętego podziału geomorfologicznego dla obszaru położonego w północno-zachodniej części Pomorza Gdańskiego przyjmujemy nazwę „Wysoczyzna Siemirowicka”. Jej zasięg od południa wyznaczają główne moreny czołowe stadium pomorskiego zlodowacenia bałtyckiego (północnopolskiego), a od zachodu rynna cieku bez nazwy (między północno-zachodnimi zabudowaniami Gowidlina a Rokitkami), rynna Gliśnica-Kostroga i rynna jez. Oskowo, a dalej zagłębienia wytopiskowe na wschód od Świętych oraz dolina sandrowa na północny zachód od tej miejscowości. Wschodnią granicę Wysoczyzny Siemirowickiej określa rynna rzeki Bukowina od jez. Trzono do Jez. Kamienickiego, a następnie zachodni brzeg Jez. Świętego oraz wytopiska położone między tym jeziorem a Kotłowymi Górami (180,0 m n.p.m.). Północne jej peryferie stanowią moreny czołowe fazy koszalińskiej. Nazwę Wysoczyzny Siemirowickiej nadano od wsi Siemirowice, położonej po lewej stronie rzeki Bukowina, dopływu Łupawy i w centralnej części obszaru⁹.

Na terenie Siemirowic znanych jest siedem stanowisk archeologicznych¹⁰, ale na czoło wybija się cmentarzysko kurhanowe oznaczone w

⁴ Tamże, s. 297.

⁵ Tamże, s. 329.

⁶ Tamże, s. 313.

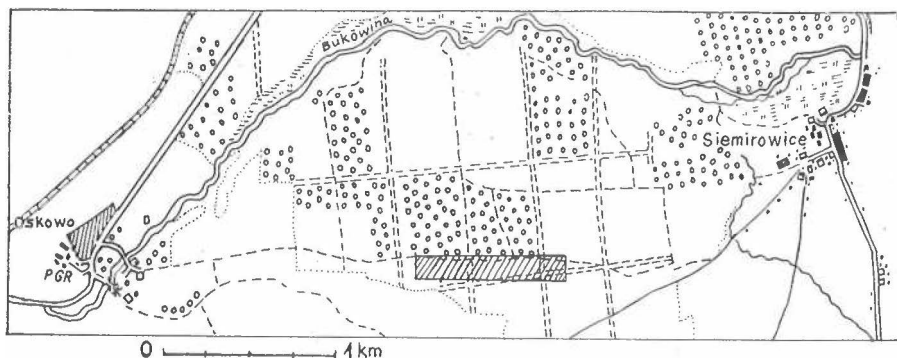
⁷ Tamże, s. 285, 315.

⁸ F.J. Lachowicz, *Cmentarzysko kurhanowe w Grabowie, pow. Bytów, stanowisko 1*, „Materiały Zachodnio-Pomorskie”, t. 14, 1968, s. 9—127.

⁹ J. Sylwestrzak, *Rozwój paleogeograficzny Wysoczyzny Siemirowickiej*, maszynopis, Archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

¹⁰ W r. 1932 odkryto skarb brązowy z wczesnej epoki żelaza, w skład którego wchodziło 5 nagolenników, 2 naramienniki, pół naszyjnika i siekierka. Ponadto w latach 1926, 1934, 1935, 1936 odkryto kilka cmentarzysk kultury wschodniopomorskiej z grobami skrzynkowymi, w których stały między innymi popielnice twarzowe zdobione rysunkami ozdób oraz oryginalnymi ozdobami brązowymi (kolczykami) — Archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

nomenklaturze archeologicznej jako stanowisko 1, które znajduje się na terenie lasów państwowych, należących do gminy Cewice, otoczonych dość wysokimi wzgórzami. Położone jest po obu stronach drogi prowadzącej z Siemirowic do Oskowa, w odległości około 1 km od wsi na południowym brzegu rzeki Bukowina (ryc. 1). Zajmuje obszar wydłużonego prostokąta o bokach 1500×500 m, z tym że cztery kurhany (I—IV) oddalone są od zwartego kompleksu pozostałych mogił około 500 m w kierunku Siemirowic (ryc. 2).

Ryc. 1. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Plan sytuacyjny cmentarzyska

Fig. 1. Siemirowice, Cewice district, site 1. Cemetery site plan

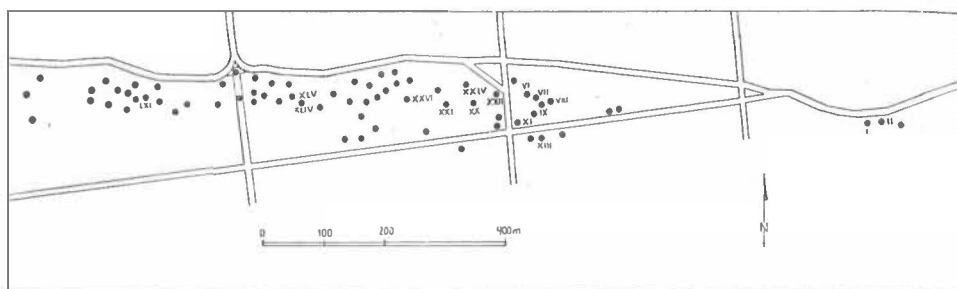
Pierwsze dwa kurhany na cmentarzysku zbadano w 1930 r. z ramienia Muzeum w Słupsku. O wynikach tych prac brak bliższych danych. Wiadomo tylko, że pozyskano wówczas kilka popielnic. Dalsze prace ratownicze na tym obiekcie prowadziło Muzeum Archeologiczne w Gdańsku w 1957 r., rozkopując trzy dalsze kurhany¹¹. Od r. 1971 Muzeum Archeologiczne w Gdańsku przystąpiło do systematycznego przebadania cmentarzyska. W latach 1971—1973 badania te finansowane były przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych przy Muzeum Archeologicznym w Gdańsku, a w r. 1974 przez Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w ramach rozwiązywania problemu resortowego nr 37 PAN. Pracami od r. 1971 kierowała mgr Aleksandra Szymańska — kustosz Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. W skład ekspedycji wchodził: absolwenci i studenci Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego: K. Łuczak, mgr A. Niwiński, mgr S. Płatek, Z. Szafrński i M. Ziółkowski, oraz studenci Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego: A. Czyżewska i M.

¹¹ M. Pietrzak, *Cmentarzysko kurhanowe kultury łużyckiej w Siemirowicach, pow. Lębork*, „Materiały Zachodnio-Pomorskie”, t. 5, 1959, s. 25—42.

Bieńkowski. Ponadto brali w nich udział absolwenci Liceum Sztuk Plastycznych w Gdyni-Orłowie, młodzież licealna oraz miejscowi robotnicy.

Plan ogólny sytuacyjno-wysokościowy części południowej cmentarzyska z zachowanymi 73 kurhanami w skali 1:2000 oraz plany szczegółowe w skali 1:200 wykonane zostały przez doc. dra habil. Jerzego Fellmanna z Wydziału Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej¹². Analizę antropologiczną szczątków kostnych pochodzących z kurhanów zbadanych w latach 1971—1974 opracowała doc. dr habil. Judyta Głądykowska-Rzeczycka z Akademii Medycznej w Białymstoku¹³.

W 1971 r., pierwszym sezonie wykopaliskowym, zbadano dwa kurhany (nr I i II) o dużej średnicy, należące do grupy czterech mogił po-

Ryc. 2. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Plan sytuacyjny południowej części cmentarzyska kurhanowego

Fig. 2. Siemirowice, Cewice district, site 1. Site plan of the southern part of the barrow cemetery

łożonych w znacznej odległości od centrum cmentarzyska. W r. 1972 obserwacje skoncentrowano na zespole pięciu dalszych kurbanów (nr VI, VII, VIII, IX i XIII) oraz przestrzeni między kurhanami VI i IX. Ponieważ w 1973 r. przewidywano ze względów finansowych zakończenie prac badawczych, postanowiono zbadać kurhany najbardziej zagrożone oraz leżące w różnych częściach cmentarzyska celem bliższego poznania charakteru cmentarzyska, a przede wszystkim poszczególnych kurhanów.

¹² J. Fellmann, *Kurhany kultury łużyckiej z IV—V okresu epoki brązu w Siemirowicach, gm. Cewice, i ich geodezyjna inwentaryzacja powierzchniowa*, „Pomorania Antiqua”, t. 7, s. 17—76.

¹³ J. Głądykowska-Rzeczycka, *Analiza antropologiczna ciałopalnych szczątków kostnych ludzkich z kurhanów kultury łużyckiej w Siemirowicach, gm. Cewice*, „Pomorania Antiqua”, t. 7, s. 343—364; t a ż, *Wstępne opracowanie antropologiczne materiałów kostnych wydobytych w sezonie wykopaliskowym w 1974 r.* — maszynopis, Archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Jednocześnie chciałabym serdecznie podziękować Pani doc. dr habil. Judycie Głądykowskiej-Rzeczyckiej za umożliwienie mi zapoznania się z Jej pracą przed wydrukowaniem.

W związku z powyższym przebadane zostały kurhany XXI, XXVI, XLIV, XLV i LXI oraz przestrzeń między kurhanami XLIV i XLV. Jednakże z uwagi na pozyskane ciekawe wyniki zapadła decyzja kontynuowania prac naukowych w 1974 r., w którym zbadano kurhany XI, XXI, XXII i XXIV oraz przestrzeń między ostatnimi trzema mogiłami (ryc. 2). Jednocześnie w ciągu czterech lat prac wykopaliskowych spenetrowano teren wokół cmentarzyska oraz przeprowadzono szereg badań powierzchniowych, w rezultacie których natrafiono na przypuszczalną osadę, odpowiadającą chronologicznie eksplorowanemu cmentarzysku.

Odnosnie do metody prac wykopaliskowych należy wyjaśnić, że z uwagi na dość gęsto rosnące na cmentarzysku drzewa liściasto-iglaste, jak również na duże odległości występujące pomiędzy niektórymi kurhanami nie można było prowadzić badań metodą wykopów szeroko-płaszczyznowych. Wykopy zakładano bezpośrednio na widocznych mogiłach oraz w miarę możliwości między poszczególnymi kurhanami. W pierwszej kolejności przystępowano do usunięcia rosnących często na obiekcie drzew, starych pni, korzeni, krzewów i niejednokrotnie gęstego poszycia leśnego. W latach 1971 i 1972 rozkopano kurhany metodą pozostawiania dwóch świadków profilowych o szerokości 50 cm, krzyżu-

Ryc. 3. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan I, świadek dzielący kurhan na cztery ćwiartki

Fig. 3. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow I, butt dividing the barrow into quarters

jących się pod kątem prostym na osiach 'wsch.-zach. i pñ.-pñd., dzielących badany obiekt na cztery ćwiartki: A, B, C i D (ryc. 3). W następnych latach w celu uzyskania lepszych profilów wyeliminowano świadki, wytyczając dokładnie dwie linie na osiach pñ.-pñd. i wsch.-zach., krzyżujące się pośrodku kurhanu, na jego najwyższym wzniesieniu. W ten sposób utworzone zostały cztery ćwiartki, które podobnie oznaczono literami A, B, C i D. Do prac przystępowano na dwóch naprzeciwległych ćwiartkach, rozpoczynając od zdjęcia darni i odsłonięcia pierwszej warstwy kamieni, tak zwanego płaszcza, który nanoszono na plan w skali 1 : 10 (ryc. 4). Po wyeksplorowaniu do calca obu ćwiartek

Ryc. 4. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VIII, bez świadka

Fig. 4. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VIII, without butt

poprzez stopniowe odsłanianie wszystkich nawarstwień stratygraficznych, naniesieniu na plan odsłoniętych części kręgu oraz sporządzeniu rysunków profilów w skali 1 : 10 rozpoczynano tą samą metodą pracę na dwóch pozostałych ćwiartkach. Oprócz dokumentacji rysunkowej prowadzono jednocześnie w terenie dokumentację fotograficzną (zdjęcia czarno-białe i kolorowe przeźrocza), szczegółowy dziennik badań, inwentarz polowy zabytków oraz wykonano karty katalogowe najważniejszych zabytków. Dokumentację rysunkową w terenie sporządzili: M. Czerniewski, A. Czyżewska, A. Grześkowiak, I. Malina, M. i Z. Szafrąnczy. Materiał ilustracyjny do niniejszego opracowania wykonany został przez

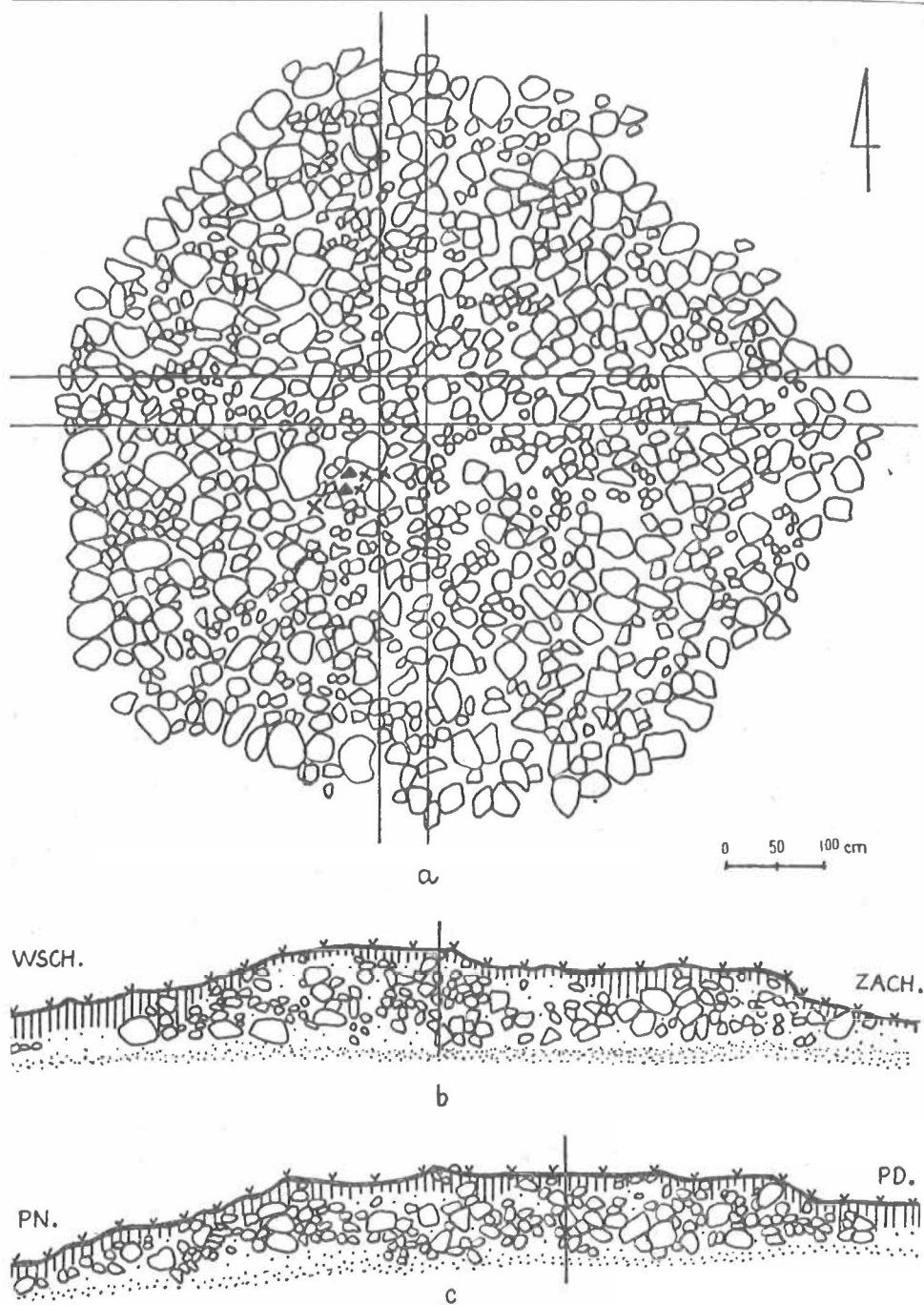
mgr E. Erzepki, inż. A. Piwka i mgr A. Szymańską. Dokumentację fotograficzną wykonał: A. Grześkowiak, mgr A. Klejna i Z. Szafranski. Materiał zabytkowy stanowi własność Muzeum Archeologicznego w Gdańsku i zainwentaryzowany jest w księdze inwentarzowej pod nr 1971: 144, 1972: 175, 1973: 54, 1974: 12.

OPIS MATERIAŁU

Kurhan I

Kurhan ten zaznaczał się w terenie jako rozległy, kolisty, płaski stożek o średnicy 11 m na osi wsch.-zach. i 10 m na osi płn.-płd. oraz wysokości względnej ok. 1 m. Był on bujnie porośnięty trawą i krzewami. Po zdjęciu warstwy próchnicy leśnej grubości ok. 10 cm ukazał się w warstwie szarobrunatnego piasku płaszcz kamienny, prawie kolisty w rzucie poziomym. Posiadał on wymiary: 9 m na osi wsch.-zach. i 8,35 m na osi płn.-płd., z tym że od strony północnej stosunkowo nieduża część kamieni nie została odsłonięta, ponieważ wchodziła pod nawierzchnię drogi leśnej prowadzącej z Siemirowic do Oskowa (ryc. 5a). Nasyp kurhanu zbudowany był u samej góry z mniejszych kamieni, natomiast w dolnych jego partiach występowały większe kamienie, które układały się w dość regularny okrąg. Kamienie należące do dolnych partii płaszcza kamiennego zalegały w jednolitej żółtym piasku.

Podstawę kurhanu stanowiły 2 koncentryczne kręgi ułożone z dużych, owalnych kamieni, ściśle przylegających do siebie (ryc. 6). Krąg zewnętrzny, przerwany w trzech miejscach, posiadał średnicę 7,60 m na osi wsch.-zach. i płn.-płd. Zbudowany był z dużych, owalnych kamieni, dość niejednorodnych pod względem wielkości. Największe z nich miały 60 cm średnicy, najmniejsze — ok. 30 cm. Krąg wewnętrzny o średnicy 4,8 m na osi wsch.-zach. i 5 m na osi płn.-płd. zbudowany był z owalnych kamieni średniej wielkości, przylegających do siebie dość dokładnie. W środku kurhanu znajdował się jeden pochówek, przypuszczalnie popielnicowy, który zachował się w postaci niezbyt liczego skupiska ceramiki i przepalonych kości ludzkich, rozwleczonych częściowo wzdłuż świadka południowego. Wśród stosunkowo drobnych — na ogół mało charakterystycznych — ułamków ceramicznych wyróżnić można jedynie fragment taśmowatego ucha o szerokości 2,5 cm (ryc. 7a) oraz fragmenty cylindrycznej szyjki naczynia o krawędzi ściętej prosto, posiadającego gładką, jasnobrunatną powierzchnię (ryc. 7b). Ponadto luźne ułamki naczyń glinianych znajdowano między kamieniami w północnej i południo-

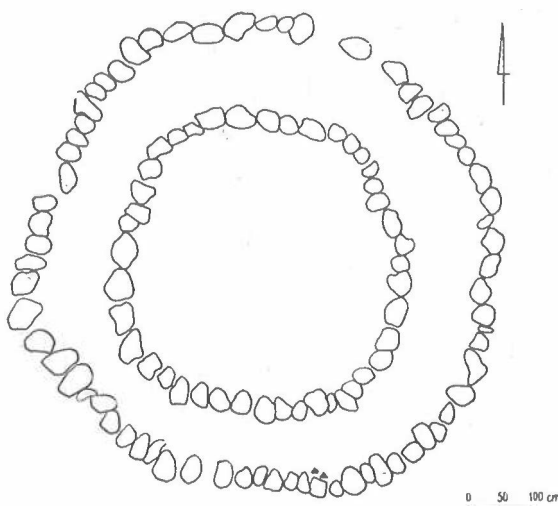

Ryc. 5. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan I: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i pñ.-płd.

Fig. 5. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow I: a — stone cover, b, c — profiles on the east-west and north-south axes

Ryc. 6. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan I, kręgi kamienne koncentryczne

Fig. 6. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow I, concentric stone circles

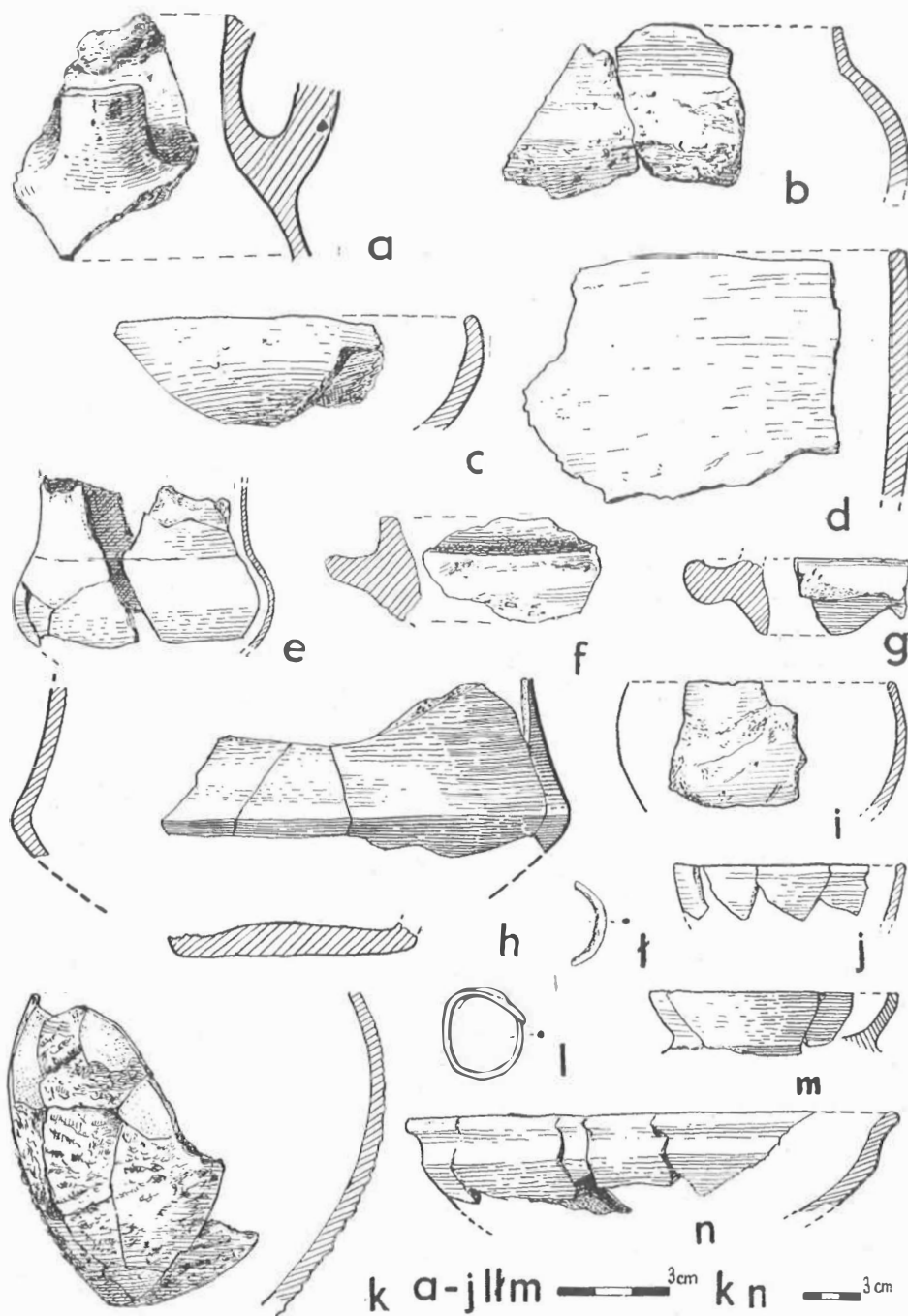

wej części kurhanu. Wśród nich wymienić można fragment naczynia o gładkiej powierzchni, barwy jasnobrunatnej, posiadającego na przełomie szyjki i brzuśca częściowo utracone taśmowate ucho. U podstawy kurhanu, w jego części południowej, znajdowało się nieduże skupisko ceramiki, przepalonych kości ludzkich i nielicznych węgli drzewnych.

Zachowana wysokość kurhanu od wierzchołka do calca wynosiła 1,10 m. Na profilu czytelne były cztery warstwy: I — warstwa leśnej próchnicy grubości 8—10 cm, II — warstwa szarobrunatnego piasku z pierwszą warstwą kamieni należących do płaszcza, o miąższości 20 cm, III — warstwa żółtego piasku z właściwą konstrukcją kamienną, IV — warstwa żółtego piasku calcowego (ryc. 5b, c).

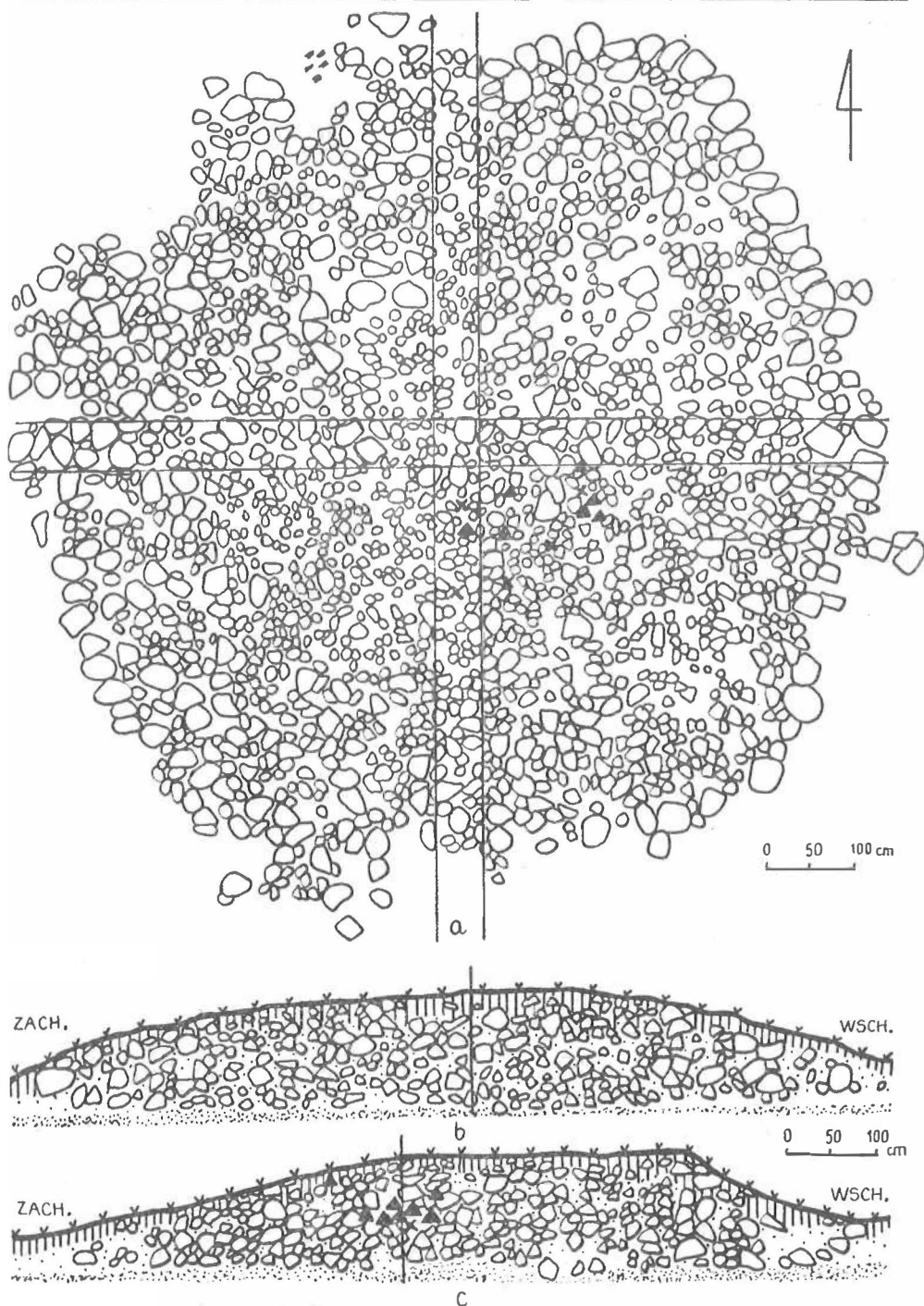
Kurhan II

Kurhan rysował się w terenie jako rozległy, spłaszczony, porośnięty bujną trawą pagórek o kolistym obwodzie, średnicy 11 m na osi wsch.-zach. i półn.-półd. oraz wysokości względnej 50 cm. Kurhan przetrwał w dobrym stanie. Po zdjęciu próchnicy leśnej w warstwie szarobrunatnego piasku ukazała się konstrukcja złożona z drobnych otoczków i dużych owalnych kamieni, występujących głównie w dolnych partiach kurhanu. Średnica odsłoniętego płaszcza wynosiła na osi wsch.-zach. i półn.-półd. 10 m (ryc. 8a). Podstawę kurhanu stanowił pojedynczy krąg zbudowany z kamieni o wielkości 40—60 cm przylegających do siebie, przerwany w części północnej i południowej na przestrzeni ok. 1 m. Jego średnica na osi wsch.-zach. wynosiła 9 m, a na osi półn.-półd. 9,2 m (ryc. 9).

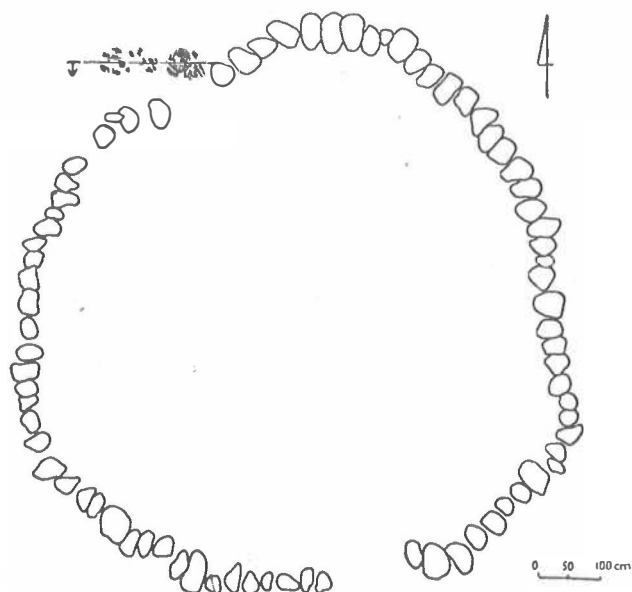
Ryc. 7. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a, b — inwentarz kurhanu I, c, d — inwentarz kurhanu II, e—n — inwentarz kurhanu VI

Fig. 7. Siemirowice, Cewice district, site 1: a, b — inventory of barrow I, c, d — inventory of barrow II, e—n — inventory of barrow VI

Ryc. 8. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan II: a — płaszcz kamienny, b, c — profile kurhanu na osi wsch.-zach. i pñ.-płd.

Fig. 8. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow II: a — stone cover, b, c — profiles of the barrow on the east-west and north-south axes

Ryc. 9. Siemirowice, gm.
Cewice, st. 1. Kurhan II,
krąg kamienny

Fig. 9. Siemirowice, Cewi-
ce district, site 1. Barrow
II, stone circle

Po zewnętrznej stronie kręgu, od strony północnej, odsłonięta została mała jama rozwleczonego w kierunku zachodnim. Posiadała ona w rzucie poziomym kształt wydłużonego prostokąta długości 1,70 m i szerokości 0,40 m, wypełnionego dość nierównomiernie węglem drzewnym. W profilu miała ona kształt nieckowaty i miąższość do 20 cm (ryc. 9). Inwentarz kurhanu stanowiły luźne ułamki ceramiki i przepalone kości ludzkie, najliczniej występujące w płaszczu kamiennym w centralnej części mogiły bez zabezpieczenia. W ćwiartce A ogółem znaleziono 6 ułamków ceramiki, wśród których wyodrębnić można fragment należący przypuszczalnie do misy o zaokrąglonym i zagiętym nieznacznie do środka brzegu. Misa posiada powierzchnię gładką, barwy jasnobrunatnej, średnicy ok. 12 cm (ryc. 7c). Ceramika występująca w centralnej części kurhanu, w liczbie 50 ułamków, reprezentowana była między innymi przez fragmenty brzuśców naczyń dwustożkowatych o zaokrąglonych załomach i gładkiej powierzchni, płaskie dno naczynia, części przydenne, fragmenty pokryw w formie mis z krawędziami zagiętymi do środka oraz fragmenty górnych części naczyń posiadających cylindryczną szyjkę (ryc. 7d).

Miąższość kurhanu wynosiła 1,50 m — I warstwę stanowił 10 cm humus, II warstwę — szarobrunatny piasek o miąższości do 30 cm z I warstwą płaszczu kamiennego, III warstwę — żółty piasek z konstrukcją o miąższości do 1,10 m, IV warstwę — żółty, zwirowaty piasek calcowy (ryc. 8b, c).

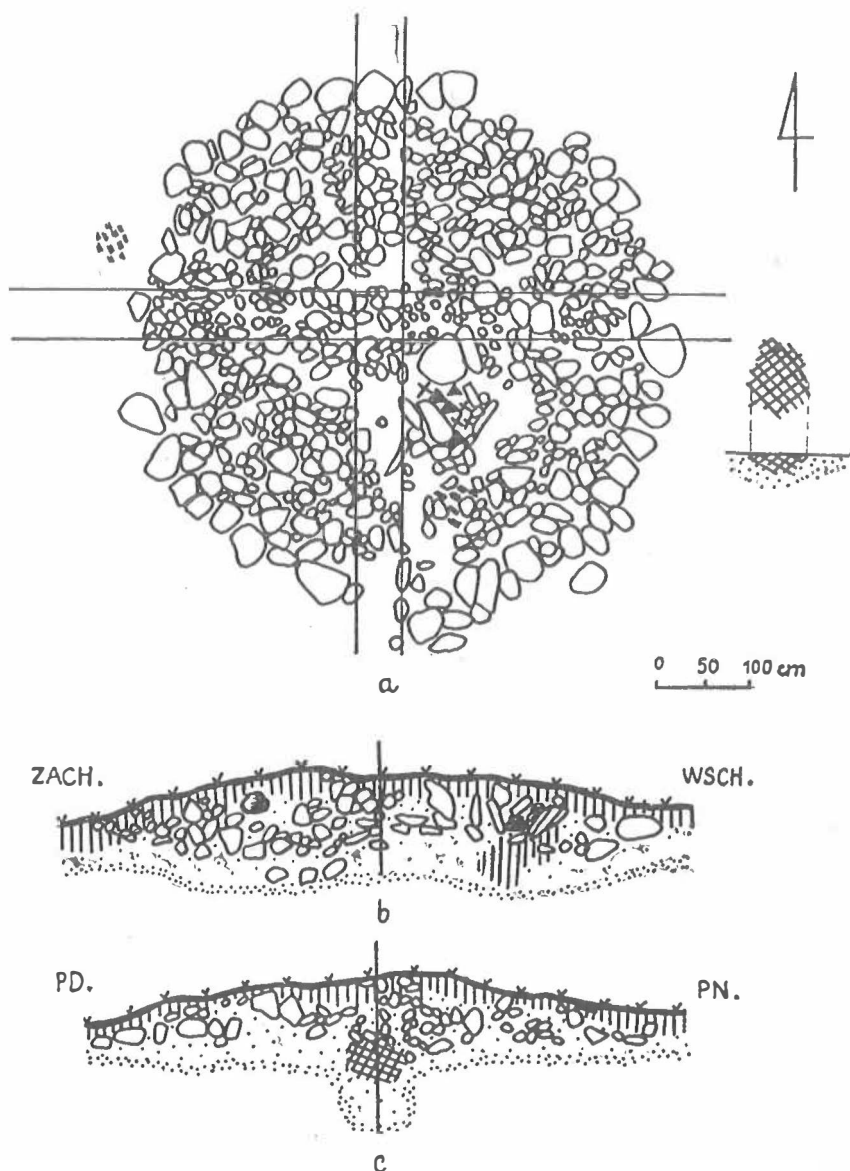
Kurhan VI

Kurhan rysował się w terenie jako wyniesienie dość nieregularne, kolistę, posiadające kształt spłaszczonego stożka o średnicy 6,5 m na osi wsch.-zach. i 6 m na osi płn.-płd. oraz wysokości względnej ok. 50 cm. Pod warstwą próchnicy leśnej znajdował się płaszcz o regularnym zarysie i średnicy 6 m na osi wsch.-zach. i płn.-płd., usypany w większości z dość dużych kamieni o przeciętnej średnicy 30—40 cm, występujących głównie w dolnych partiach kurhanu (ryc. 10a). Podstawę kurhanu stanowił krąg kamienny o średnicy 5,9 m na osi wsch.-zach. i 5,6 m na osi płn.-płd., przerwany w części północnej na długości 1 m i w części zachodniej na dwóch odcinkach o długości 1,30 m i 0,70 m, które dzielił pojedynczy kamień o średnicy 20 cm. Na krąg składały się kamienie dużej wielkości, o przeciętnej średnicy 60 cm, niezbyt dokładnie przylegające do siebie (ryc. 11).

W płaszczu kamiennym w południowej części kurhanu wystawały górne krawędzie dwóch prostokątnych skrzyń kamiennych stanowiących pochówki. Pierwsza skrzynia zbudowana była z płaskich, różnych pod względem wielkości kamieni i posiadała rozmiary: szerokość 61 m i długość 72 cm. Inwentarz jej stanowiły zgnieciona popielnica dużych rozmiarów mieszcząca kości ludzkie oraz spora ilość ułamków ceramicznych należących do różnych naczyń. Druga skrzynia, wewnątrz pusta, zbudowana z trzech naturalnie płaskich kamieni o długości ok. 50 cm, zamknięta od strony południowej kilkoma mniejszymi otoczkami, posiadała wymiary: długość 90 cm, szerokość 50 cm. W części centralnej mogiły, prawie u jej podstawy, znajdowała się prawdopodobnie trzecia skrzynia, która jednak pod ciężarem wierzchnich kamieni uległa zgnieceniu. Zachowały się w niej między innymi płaskie, dość duże kamienie, które w dużym nieładzie rozrzucone były wokół trzech popielnic. Dno skrzyni stanowiły jednakowej wielkości trzy płaskie kamienie, na których stały popielnice.

Na dalsze pochówki w kurhanie składały się trzy luźno ustawione w płaszczu popielnice gliniane, w tym jedna odsłonięta została w trakcie czyszczenia profilu na osi wsch.-zach. od strony południowej, dwie pozostałe znajdowały się w górnej części płaszcza po stronie północnej. Ponadto w kilku miejscach mogiły znajdowano ułamki naczyń — bądź w skupiskach, bądź pojedynczo — oraz przepalone kości ludzkie.

Pośrodku kurhanu na wysokości calca odkryto jamę w przybliżeniu owalną, w rzucie poziomym posiadającą wymiary: $0,80 \times 0,75$ m (ryc. 11, 69). W przekroju posiadała kształt płaskiej niecki o głębokości 20 cm. Jama była wypełniona ciemną ziemią z drobnymi węgielkami drzewnymi,

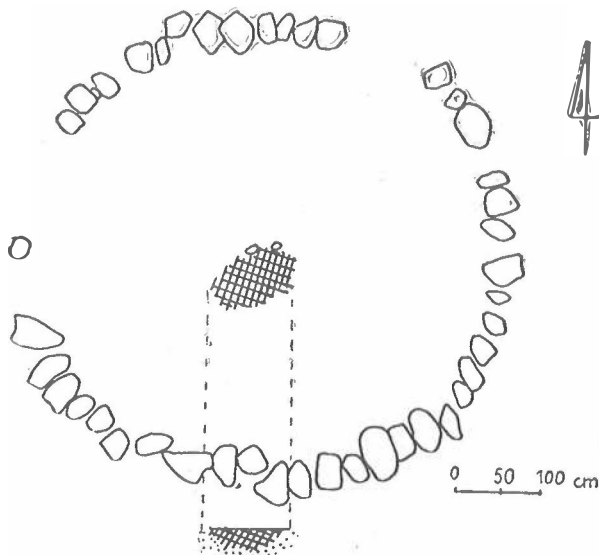

Ryc. 10. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VI: a — płaszcz kamienny, b, c — profile kurhanu na osi wsch.-zach. i półn.-półd.

Fig. 10. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VI: a — stone cover, b, c — profiles of the barrow on the east-west and north-south axes

nielicznymi przepalonymi kośćmi ludzkimi oraz zawierała fragment mało charakterystycznej ceramiki. W pobliżu jamy w żółtawopiaszczystym calcu znaleziono kilkanaście ułamków naczyń, z których część należy do

małego dzbanuszka o zaokrąglonym brzuścu i stożkowatej szyjce, lekko zwężającej się ku górze (ryc. 7e), oraz fragmenty krawędzi z wrębem na pokrywę (ryc. 7f, g). Ponadto poza wschodnią i zachodnią granicą kurhanu, a także na płaszczu w pobliżu pochówka 1 (skrzyni grobowej) znajdowały się trzy małe jamy wypełnione węglem drzewnym. Największa z nich po stronie wschodniej, w rzucie poziomym owalna, o wy-

Ryc. 11. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VI, krąg kamienny

Fig. 11. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VI, stone circle

miarach 70×50 cm i miąższości 12 cm, posiadała kształt dość regularnej niecki. Miąższość kurhanu wynosiła 1 m. Na profilach czytelne były następujące warstwy: I — warstwa humusu, II — warstwa o miąższości 10—15 cm szarobrunatnego piasku z I warstwą płaszczu kamiennego, III — warstwa żółtego piasku z konstrukcją kamienną, IV — warstwa pomarańczowożółtego calca (ryc. 10b, c).

Pochówek 1 — skrzynia kamienna

1. Popielnica zachowana fragmentarycznie, dwustożkowata, o nieco zaokrąglonym załomie brzuśca i szyjce nieznacznie zwężającej się ku górze; powierzchnia gładka, barwy brunatnej, grubość ścianek — 0,5 cm (ryc. 7h). Poza tym fragment pokrywy miskowatej o wymiarach: średn. ok. 15 cm, grub. ścianek 0,6 cm (ryc. 7i).

2. Fragmenty dalszych naczyń, z których wymienić można naczynie doniczkowate o krawędzi zagiętej nieco do wewnątrz (ryc. 7j) oraz górną

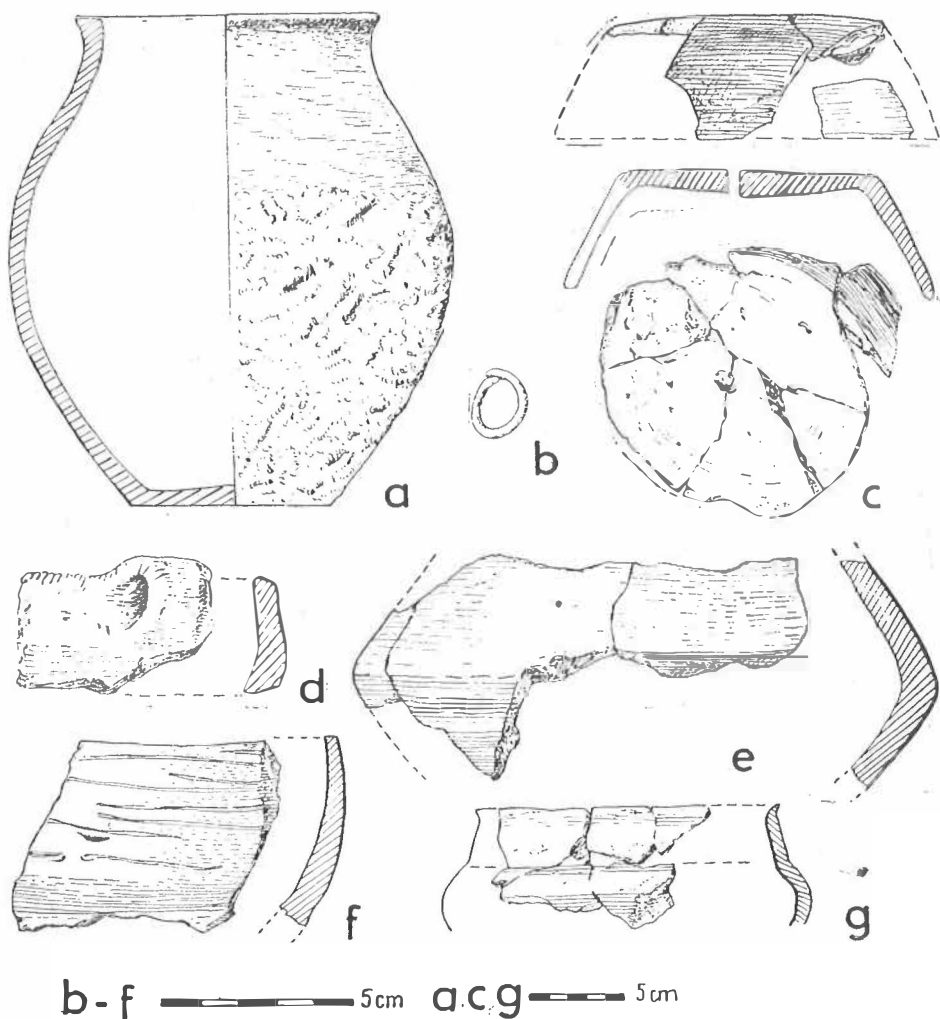
część naczynia o kulistym prawdopodobnie brzuścu i szyjce cylindrycznej oraz krawędzi wychylonej nieco na zewnątrz.

3. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 2 — skrzynia kamienna

Nie posiadał inwentarza.

Pochówek 3 — skrzynia kamienna

Ryc. 12. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a—g — inwentarz kurhanu VI

Fig. 12. Siemirowice, Cewice district, site 1: a—g — inventory of barrow VI

1. Popielnica nr 1, częściowo zrekonstruowana, kształtu beczułkowatego (?), z silnie schropowaconą powierzchnią i ze śladami ukośnych mazań. Gлина naczynia, z domieszką gruboziarnistego piasku, wypalona na kolor szarobrunatny (ryc. 7k). Wymiary: średn. brzuśca 20 cm, wys. ok. 18 cm, grub. 0,8 cm.

2. Pierścioneł brązowy, zachowany w całości, o średnicy 2,2 cm, wykonany z okrągłego drutu o grubości 0,2 cm, o końcach zachodzących na siebie (ryc. 7l).

3. Pierścioneł brązowy zachowany w połowie, wykonany z okrągłego drutu o grubości 0,2 cm (ryc. 7ł).

4. Popielnica nr 2 kształtu jajowatego, o nie wyodrębnionej stożkowej szyjce i krawędzie nieco zgrubiałej, prosto ściętej, wychylonej na zewnątrz; powierzchnia szyjki gładzona, brzuśca — chropowata ze śladami ukośnych mazań. Gлина z domieszką gruboziarnistego tłucznia, wypalona na kolor szarobrunatny. Dno wyodrębnione, płaskie. Wymiary: wys. 25,6 cm, średn. otworu 16 cm, średn. brzuśca 23,4 cm, średn. dna 10,6 cm (ryc. 12a).

5. Pierścioneł brązowy o średnicy $1,8 \times 1,3$ cm, wykonany z okrągłego drutu o grubości 0,3 cm, z końcami zachodzącymi na siebie (ryc. 12b).

6. Popielnica nr 3 zachowana fragmentarycznie, o kształcie dwustozkowatym i ostrym załomie brzuśca; powierzchnia gładka, barwy brunatnej (ryc. 12e).

7. Misa zachowana fragmentarycznie, o krótkiej szyjce i krawędzi zaokrąglonej, wychylonej na zewnątrz; powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny; średn. otworu 26,8 cm (ryc. 7n).

8. Przepalone kości ludzkie w popielnicy nr 1, 2, 3.

P o c h ó w e k 4 — popielnicowy

1. Popielnica kształtu dwustozkowatego o zaokrąglonym załomie brzuśca, szyjka wyodrębniona, wysoka, stożkowata; powierzchnia gładka, w dolnej części brzuśca chropowata, glina wypalona na kolor brunatny. Wymiary: wys. 18,5 cm, średn. otworu 15,5 cm, średn. brzuśca 24 cm, średn. dna 6 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 13).

2. Przepalone kości ludzkie.

P o c h ó w e k 5 — popielnicowy

1. Popielnica kształtu dwustozkowatego o zaokrąglonym załomie brzuśca, wyodrębnionej, dość wysokiej, stożkowej szyjce, z dwoma naprzeciw siebie umieszczonymi uchami u nasady szyjki; powierzchnia

Ryc. 13. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VI, popielnica dwustożkowata

Fig. 13. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VI, biconical urn

Ryc. 14. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VI, popielnica dwustożkowata

Fig. 14. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VI, biconical urn

gładka, zdobiona na brzuscu dołkami, nad którymi znajdują się po dwa półkola, usytuowane w czterech miejscach w równych odstępach. Gлина wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: wys. 14 cm, średn. otworu 10,2 cm, średn. brzuśca 15 cm, średn. dna 6 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 14).

2. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 6 — popielnicowy

1. Fragmentarycznie zachowana górna część popielnicy kształtu wazowatego o zaokrąglonym załomie brzuśca i stożkowatej szyjce oraz krawędzi wychylonej lekko na zewnątrz; powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor brunatny. Wymiary: średn. otworu ok. 18 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 12g).

Pozostałe ułamki naczyń:

1. Fragment górnej części naczynia z uchem poziomo przekłutym, osadzonym przy krawędzi (ryc. 12d).

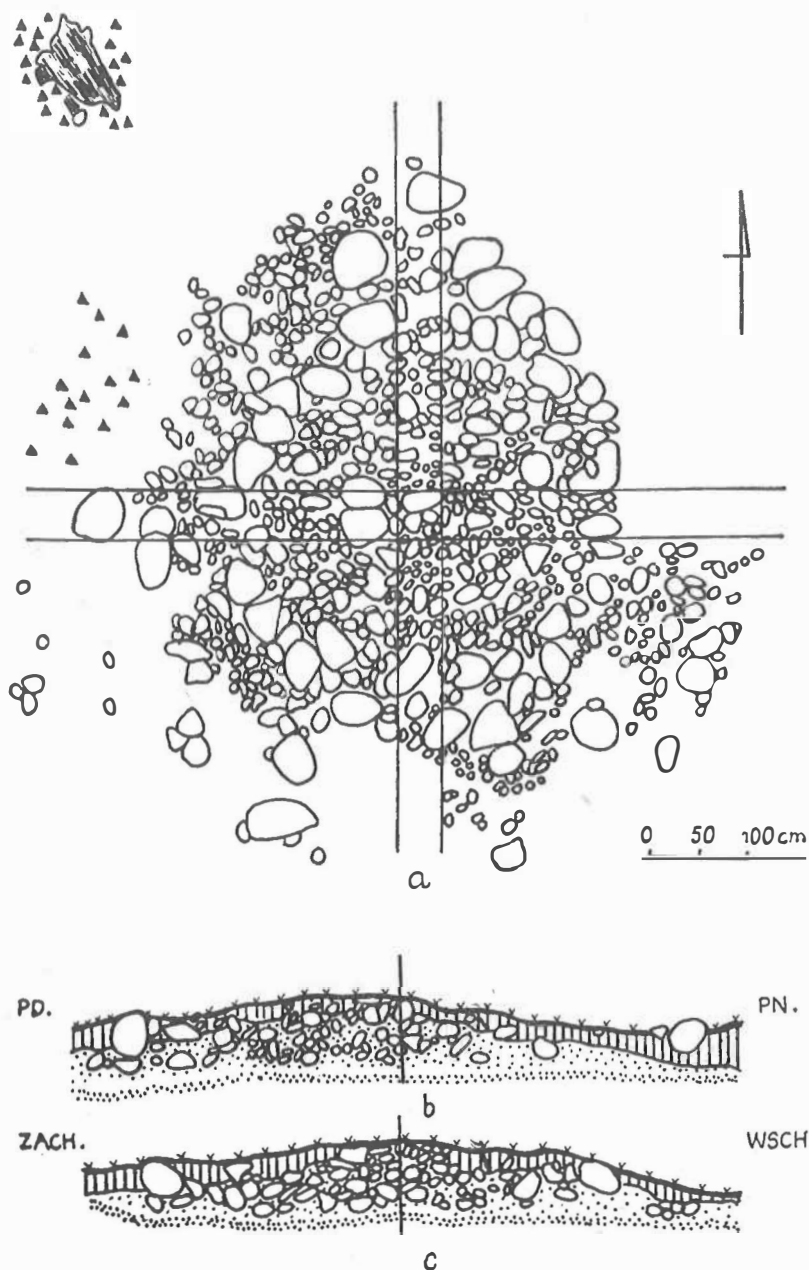
2. Fragment górnej części naczynia o dość krótkiej szyjce, znacznie wychylonej na zewnątrz i krawędzi płasko ściętej; powierzchnia gładka, glina barwy jasnobrunatnej. Wymiary: średn. otworu 11 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 7m).

3. Fragmenty misy o brzegach lekko zagiętych do środka i krawędzi płasko ściętej; powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej, zdobiona dość nieregularnymi poziomymi żłobkami (ryc. 12f).

4. Dużych rozmiarów cylindryczna pokrywa posiadająca na płaskim dnie pośrodku otwór o średnicy 0,6 cm; powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: średn. dna 14 cm, wys. 7 cm, grub. 0,5 cm (ryc. 12c).

Kurhan VII

Kurhan posiadał kształt dość nieregularnego, spłaszczonego stożka o obwodzie w przybliżeniu kolistym i wymiarach: 6 m na osi wsch.-zach. i 7 m na osi półn.-półd. oraz wysokości względnej 50 cm. Porośnięty był dość bujną trawą i krzewami jagód. Po zdjęciu ok. 10 cm warstwy darni ukazał się kamienny płaszcz, w rzucie poziomym w przybliżeniu kolisty, o wymiarach 7 m na osi wsch.-zach. i 6,5 m na osi półn.-półd. (ryc. 15a), składający się z drobnych otoczków, szczególnie w części środkowej, i dużych kamieni o średnicy 60—70 cm, występujących zarówno pośrodku kurhanu, jak również w jego dolnej części. Dość spora ilość kamieni dużych i małych rozrzucona była poza właściwym obrębem kurhanu. Krąg o wymiarach 4,2 m na osi wsch.-zach. i 4,3 m na osi półn.-półd., stanowiący podstawę kurhanu, ułożony był z dużych kamieni w liczbie 34, przylegających do siebie dość dokładnie (ryc. 16). Inwentarz grobu stanowiły drobne ułamki różnych naczyń, występujące luźno w liczbie kilkunastu w I warstwie płaszcza kamiennego. Największe ich skupisko wystąpiło obok przepalonych kości ludzkich w dolnej części kurhanu, po stronie południowej. Wśród drobnych, bliżej nie określonych ułamków

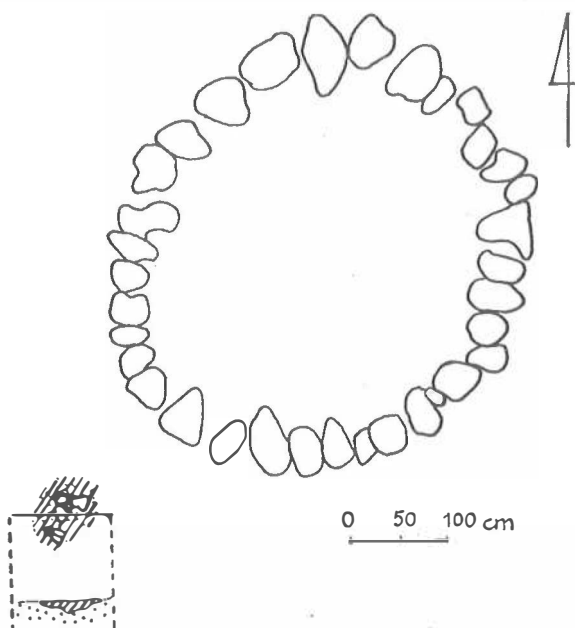

Ryc. 15. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VII: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i półn.-półd.

Fig. 15. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VII: a — stone cover, b, c — profiles on the east-west and north-south axes

Ryc. 16. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VII, krąg kamienny

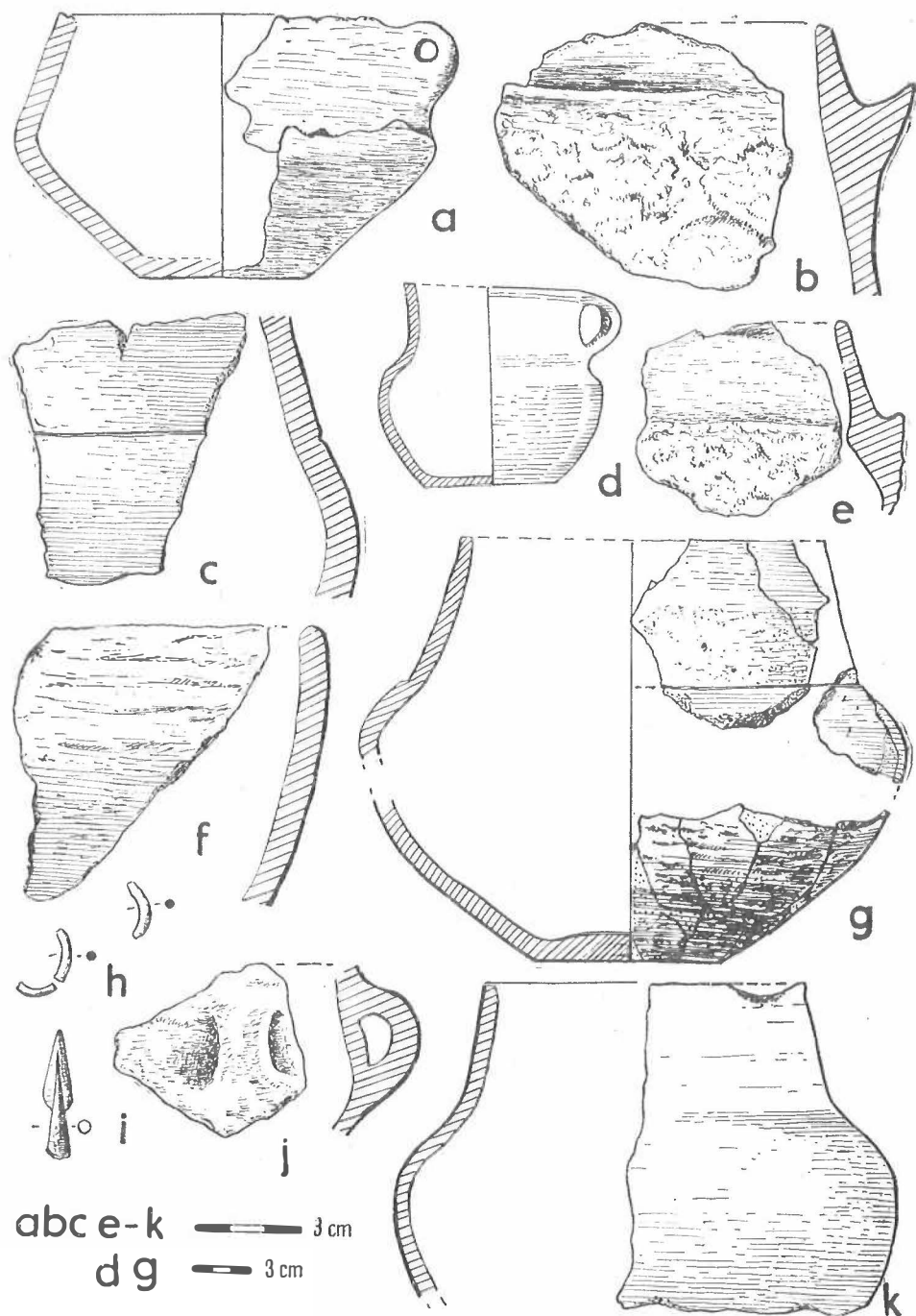
Fig. 16. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VII, stone circle

ceramiki znajdował się większy fragment kubka dwustożkowatego o zaokrąglonym załamie brzuśca, z dość wąskim, poziomo przekłutym uchem, osadzonym poniżej krawędzi. Powierzchnia kubka była gładka, glina wypalona na kolor brunatny; wymiary: wys. ok. 7,2 cm, grub. 0,5 cm (ryc. 17a).

W profilu czytelne były cztery warstwy: I — warstwa próchnicy leśnej do 5 cm, II — warstwa szarobrunatnego piasku grubości 15—25 cm z pierwszą warstwą płaszczu kamiennego, III — warstwa żółtego piasku z pozostałym brukiem kamiennym, grubości 50 cm, IV — warstwa calcowa (ryc. 15b, c).

W odległości 1,10 m od kurhanu VII w kierunku południowo-zachodnim na wysokości kręgu znajdowała się jama ofiarna (ryc. 16) mająca w rzucie poziomym kształt nieregularnego owalu o wymiarach 46 × 50 cm. W przekroju pionowym posiadała ona formę płaskiej niecki wypełnionej ciemną ziemią. Największa głębokość — 24 cm (ryc. 16). W skład inwentarza jamy wchodziły ułamki różnych naczyń oraz kubek. Wśród fragmentów ceramiki wyróżnić można środkowy fragment naczynia o zaokrąglonym, chropowatym brzuścu i gładkiej szyjce, zakończonej dookólną, dość głęboką zakładką na pokrywę. Glina naczynia ma barwę brunatną (ryc. 17b). Kubek, obecnie zrekonstruowany, posiada szeroki otwór, szyjkę cylindryczną oraz odchyloną lekko na zewnątrz płasko

Ryc. 17. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a—d — inwentarz kurhanu VII, e — ceramika z przestrzeni między kurhanami VI i VII, f—k — inwentarz kurhanu VIII
 Fig. 17. Siemirowice, Cewice district, site 1: a—d — inventory of barrow VII, e — pottery from the spaces between barrows VI and VII, f—k — inventory from barrow VIII

ściętą krawędź. Brzusiec jego jest zaokrąglony, załom przypada na $3/4$ i $4/5$ wysokości. Taśmowate ucho osadzone przy krawędzi zwęża się u nasady szyjki. Powierzchnia kubka jest gładzona, barwy brunatnej. Wymiary: wys. 12 cm, średn. otworu 9 cm, średn. brzuśca 12 cm, średn. dna 7 cm, grub. 0,5 cm (ryc. 17d).

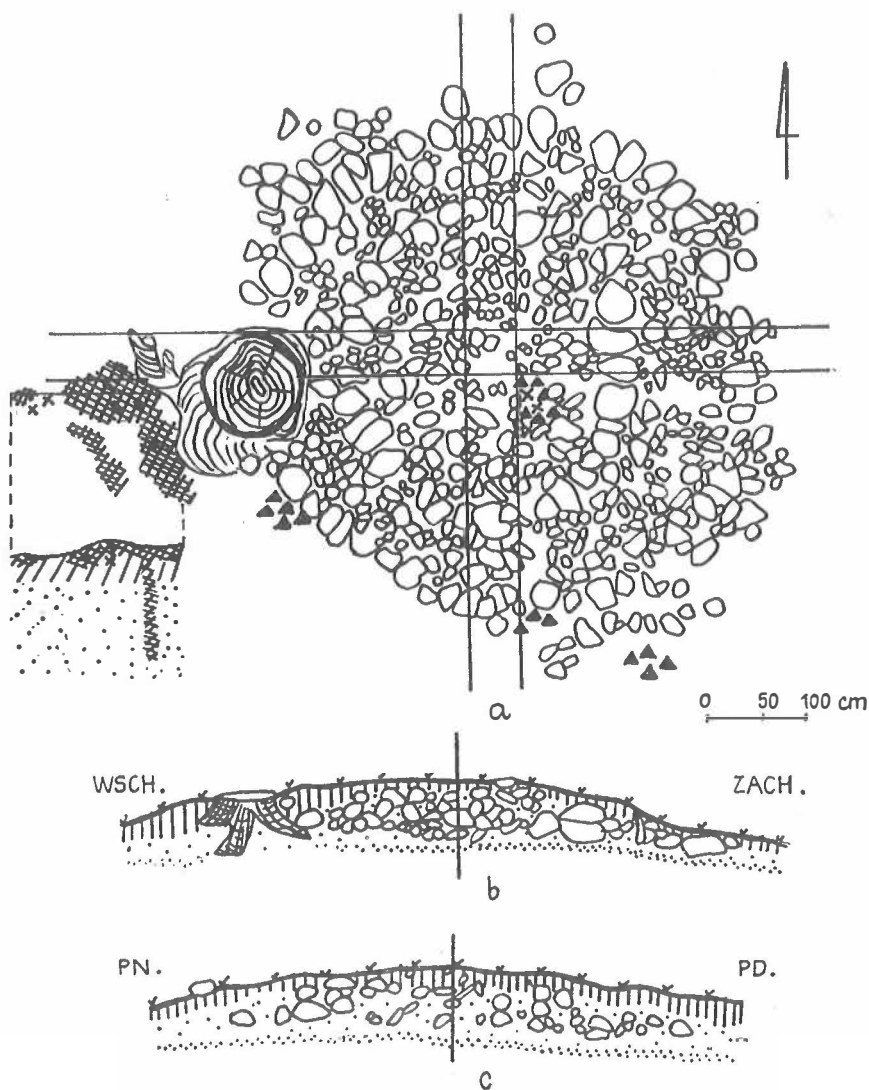
W odległości 2,10 m od kurhanu VII w kierunku północno-zachodnim pod warstwą 10—15 cm humusu w żółtym piasku odkryto dość znaczny fragment opalonego silnie po stronie zewnętrznej pnia. Bezpośrednio do niego przylegało duże skupisko węgla drzewnego i ceramiki. Wśród ułamków ceramiki występują fragmenty naczyń przeważnie grubościennych o chropowatej powierzchni. Do nielicznych należą fragmenty o gładkiej powierzchni — między innymi znaleziono ułamek naczynia o cylindrycznej szyjce i zaokrąglonym brzuścu, zdobiony na granicy szyjki z brzuścem poziomym dookołnym żłobkiem (ryc. 17c).

Godny podkreślenia jest także fakt, że na przebadanej przestrzeni między kurhanami VI i VII, pod warstwą humusu, w warstwie żółtego piasku, natrafiono na dużą ilość luźno rozrzuconej ceramiki, na którą składały się przeważnie dość duże fragmenty grubościennych naczyń o chropowatej powierzchni, a wśród nich znajdowała się górna część naczynia o brzuścu chropowatym i gładkiej szyjce z zakładką na pokrywę (ryc. 17e).

Kurhan VIII

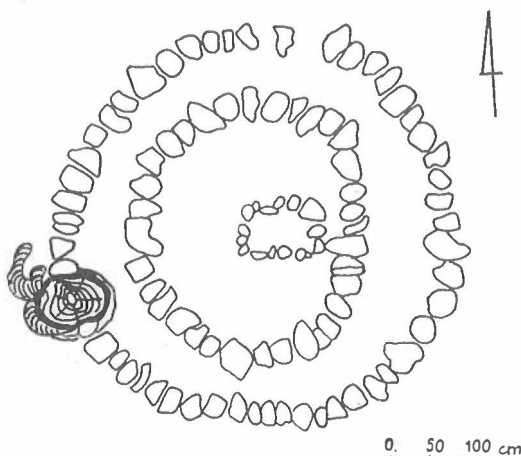
Kurhan rysował się w terenie w postaci regularnego, spłaszczonego stożka o kolistym obwodzie, średnicy 4,9 m na osi wsch.-zach. i półn.-półd. oraz wysokości względnej 50 cm. Zachował się w dobrym stanie. Z dolnej części od strony zachodniej wyrastała duża sosna. Pod stosunkowo cienką warstwą próchnicy o grubości 5—10 cm, w warstwie szarobrunatnego piasku zalegał płaszcz o średnicy 5,5 m zbudowany ze średniej wielkości kamieni (ryc. 18a). Podstawę kurhanu stanowiły dwa koncentryczne kręgi, ułożone z dużych, widocznych już w konstrukcji płaszcza, kamieni ściśle przylegających do siebie (ryc. 19). Krąg wewnętrzny, jajowaty, składający się z 34 w większości łupanych kamieni, miał rozmiary 3,1 m na osi wsch.-zach. i 5 m na osi półn.-półd. Krąg zewnętrzny przerwany był od strony północnej i uszkodzony nieco od strony zachodniej przez rosnące tu drzewo. Zbudowany był z ok. 55 kamieni zróżnicowanych pod względem wielkości i kształtu. Na wysokości kręgów, w pobliżu środka kurhanu, znajdował się grób popielnicowy okolony prawie prostokątnym wieńcem kamieni (wymiar: 1,10 m na osi wsch.-zach. i 0,80 m na osi półn.-półd.). Wewnątrz, na płaskim, dość dużym kamieniu stała zgnieciona

popielnica, wypełniona dużą ilością przepalonych kości ludzkich, wśród których znajdował się brązowy grocik strzały i 2 fragmentarycznie zachowane brązowe pierścionki.

Ryc. 18. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VIII: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i pñ.-płd.

Fig. 18. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VIII: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

Ryc. 19. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VIII, kręgi kamienne koncentryczne

Fig. 19. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VIII, concentric stone circles

P o c h ó w e k — popielnicowy

1. Duża popielnica, zachowana fragmentarycznie, przypuszczalnie kształtu wazowatego, o zaokrąglonym załomie brzuśca i stożkowatej, dość wysokiej szyjce; dno płaskie o dużej średnicy (ryc. 17g), powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor brunatny. Popielnica przykryta była fragmentarycznie zachowaną dużą, szerokootworową misą o krawędzi zaokrąglonej, zagiętej do wewnątrz. Grubość ścianek misy 0,8 cm; powierzchnia gładka barwy brunatnej, widoczne poziome ciągi (ryc. 17f).

2. Brązowy grocik do strzały zaopatrzonej w tulejkę i dwa zadziory, uszkodzony nieznacznie przy wylocie tulejki. Wymiary: dł. 3,3 cm, średn. tulejki 0,5 cm (ryc. 17i).

3. Dwa fragmenty pierścionków wykonanych z drutu o średn. 0,3 cm (ryc. 17h).

4. Przepalone kości ludzkie.

Ponadto w części południowej kurhanu odkryto w kilku miejscach nieduże skupiska ceramiki i przepalone kości ludzkie. Wśród ceramiki wyróżnić można fragment naczynia wazowatego o zaokrąglonym załomie brzuśca i stożkowatej szyjce, o powierzchni gładkiej, barwy brunatnej. Wymiary: średn. otworu ok. 9 cm, średn. brzuśca 13,7 cm, grub. 0,5 cm (ryc. 17k). Poza tym na uwagę zasługuje tu fragment kubka (?) z zachowanym poziomo przekłutym taśmowatym uchem. Powierzchnia tego naczynia jest gładka, barwy brunatnej (ryc. 17j).

Na profilu kurhanu czytelne były cztery warstwy: I — warstwa czarniawobrunatnej leśnej próchnicy o miąższości 5—10 cm, II — warstwa szarego piasku z I warstwą płaszczu kamiennego o miąższości 20—30 cm, III — warstwa jasnobrunatnego piasku z pozostałą konstrukcją

plaszcza kamiennego o miąższości 45—50 cm, IV — warstwa żółtego piasku tworząca calec (ryc. 18b, c).

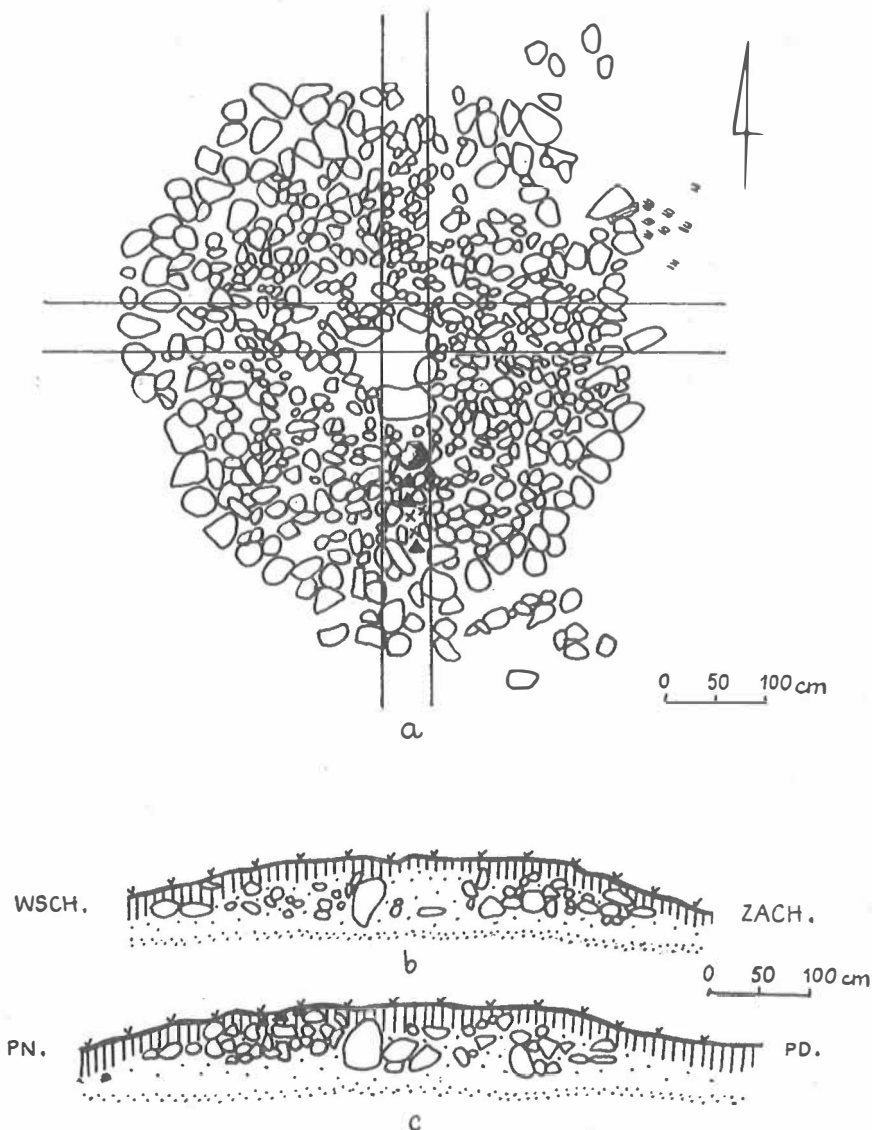
Grób jamowy

W odległości ok. 70 cm na zachód od kurhanu VIII znajdował się na głębokości 20 cm grób jamowy. Został on znacznie zniszczony przez drzewo rosnące między kurhanem a grobem. W chwili odkrycia rysował się w rzucie poziomym w kształcie wydłużonego, nieregularnego prostokąta o wymiarach 1,10 m na osi wsch.-zach. i ponad 0,50 m na osi płn.-płd., z tym że od strony wschodniej był rozwleczonej dość znacznie w kierunku południowym. Grób wypełniony był szarobrunatną ziemią z dużą ilością węgli drzewnych, przepalonych kości ludzkich i nieliczną ceramiką. W rzucie poziomym w połowie jego długości zarysował się ślad po słupie, którego średnica wynosiła ok. 20 cm. W przekroju pionowym grób miał kształt płaskiej niecki o głębokości do 20 cm. Słup sięgał do głębokości ponad 1 m (ryc. 18a).

Kurhan IX

Kurhan rysował się w terenie w postaci spłaszczonego wzniesienia o wymiarach 6 m na osi płn.-płd. i 7 m na osi wsch.-zach. oraz wysokości względnej ok. 50 cm. Pod niezbyt grubą warstwą próchnicy leśnej odkryto dość zwarte skupisko kamieni o średnicy 5,5 m na osi wsch.-zach. i płn.-płd. Wierzchnia warstwa tego skupiska, zwana płaszczem kamiennym, w górnej części zalegała w szarobrunatnym piasku, w dolnej części — w piasku jasnobrunatnym, pomarańczowym. Pośrodku mogiły brak było kamieni na przestrzeni 0,5 m². Kamienie składające się na płaszcz były nieduże, dość jednolite pod względem wielkości, jedynie w części dolnej kurhanu występowały większe, przypuszczalnie należące już do kręgu (ryc. 20a). Podstawę kurhanu stanowił pojedynczy krąg, zbudowany z przylegających do siebie 47 kamieni o prawie jednakowej wielkości (30—40 cm). Był on przerwany w dwóch miejscach od strony północnej. Średnica kręgu na osi wsch.-zach. wynosiła 5,5 m, na osi płn.-płd. 5,3 m (ryc. 21).

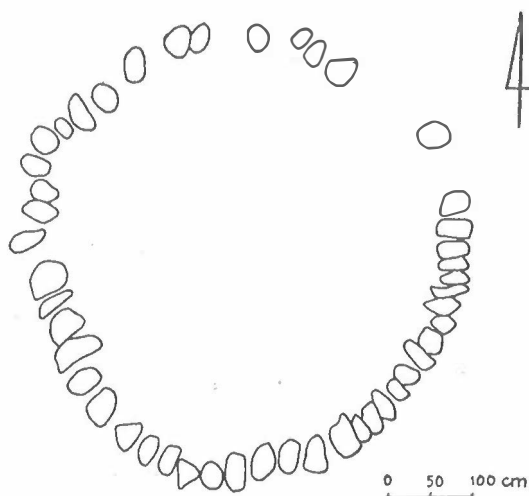
W obrębie kurhanu, w I warstwie kamieni należących do płaszcza, odsłonięto popielnicowy pochówek ciałopalny. Zgnieciona pod ciężarem kamieni popielnica zawierała dużą ilość przepalonych kości ludzkich. Część ułamków ceramicznych pochodzących od tej popielnicy rozwleczona była na niedużym odcinku w kierunku południowym. Popielnica była dużych rozmiarów, miała wklęsłe dno (udało się zrekonstruować

Ryc. 20. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan IX: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch-zach. i pñ.-płd.

Fig. 20. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow IX: a — stone cover, b, c — profiles on the east-west and north-south axes

tylko dolną partię) i należała przypuszczalnie do grupy naczyń dwu-
stożkowatych o zaokrąglonym załomie brzuśca. Wymiary: średn. dna
14,0 cm, grub. ścianek 1 cm, średn. brzuśca ok. 20 cm (ryc. 22a). Popiel-

Ryc. 21. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan IX, krąg kamienny

Fig. 21. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow IX, stone circle

nica najprawdopodobniej przykryta była dużą, szerokootworową, płaską pokrywą obejmującą o ścianie prawie pionowej (ryc. 22c).

Poza tym odsłonięto nieduże skupiska mało charakterystycznej ceramiki. Wśród niej można wyróżnić fragment stożkowatej szyjki z ornamentem w postaci poziomego żłobka u nasady (ryc. 22b).

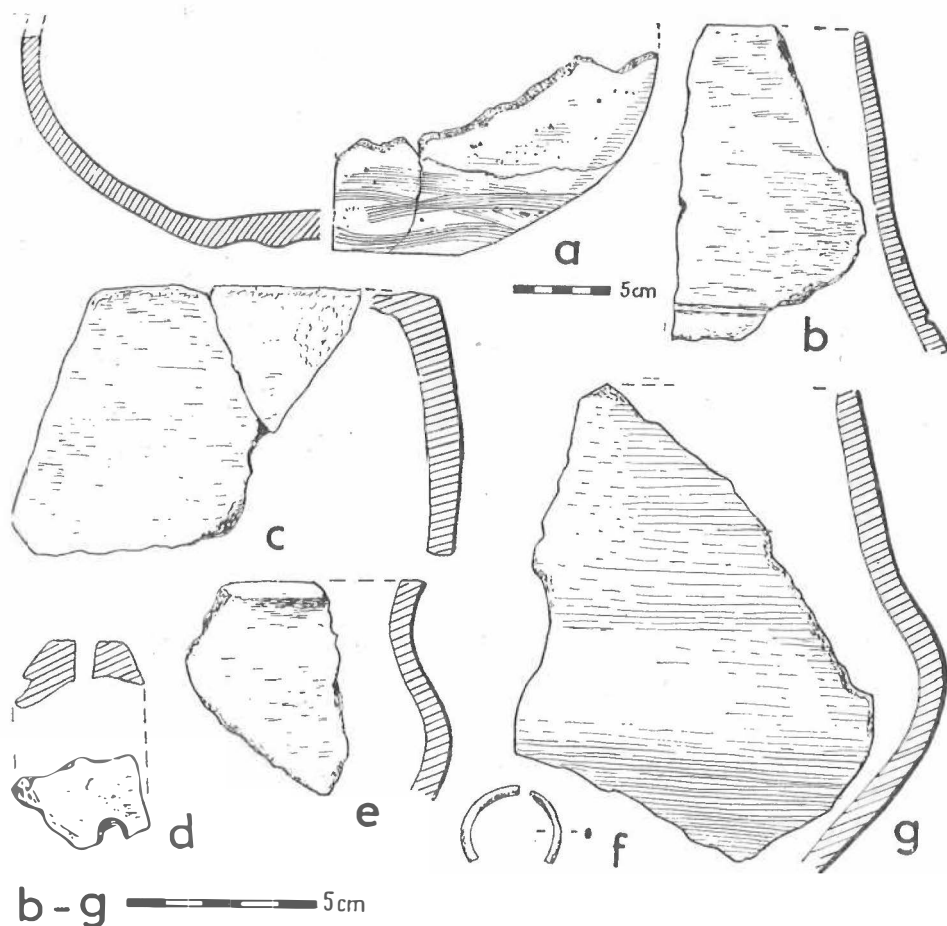
Tuż po zewnętrznej stronie kręgu w części północno-wschodniej odsłonięto płytką, 10 cm głębokości jamę, o średnicy ok. 50 cm, zawierającą skupisko węgli drzewnych, a także fragment spalonego drzewa.

Wysokość kurhanu wynosiła 80 cm, w tym wysokość kamiennego nasypu — 45 cm. W profilu czytelne były trzy warstwy: I — warstwa ciemnobrunatnego piasku o miąższości 20 cm, II — warstwa jasnobrunatno-pomarańczowego piasku z brukiem kamiennym o maksymalnej miąższości 50 cm, III — warstwa żółtego piasku stanowiącego calec (ryc. 20b, c).

Kurhan XI

W terenie kurhan rysował się w postaci niedużego, słabo widocznego kolistego wzgórza, porośniętego gęstym poszyciem leśnym i młodymi sosenkami. Na powierzchni w kilku miejscach wystawały niedużej wielkości kamienie. Średnica kurhanu na osi pñ.-płd. i wsch.-zach. wynosiła 5,0 m, wysokość względna 0,5 m. Po wyznaczeniu czterech ćwiartek (A, B, C, D) przystąpiono do zdjęcia darni na ćwiartkach A i C. Pierwsza warstwa kamieni należących do płaszcza wystąpiła w przemieszanym pomarańczowo-żółtym i brunatnym piasku. Luźno tkwiące w piasku kamienie robiły wrażenie wtórnie usypanych. Po szczegółowszym przebadaniu okazało się, że kurhan ten był już raz rozkopany przez nieznanego

odkrywcę. Dla pewności jednak wykonano rysunek płaszcza na obu ćwiartkach A i C, po czym wyeksplorowano je do calca. Część niedużych kamieni rozwleczone była poza właściwą granicę mogiły, której średnica na osi płn.-płd. wynosiła 5,7 m, na osi wsch.-zach. — 5,0 m. W profilu o łącznej miąższości 1 m widoczne były dwie warstwy: I — 15 cm warstwa humusu, II — warstwa pomarańczowo-żółtego piasku z konstrukcją kamienną grubości 85 cm. Nie natrafiono na krąg kamienny, stanowiący zwykle podstawę kurhanu. Inwentarz kurhanu przedstawiał się następująco: w ćwiartce A w odległości 2,40 m od wierzchołka, w płaszczu kamiennym, wśród kamieni znajdowały się nieliczne przepalone kości ludz-

Ryc. 22. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a—c — inwentarz kurhanu IX, d — fragment naczynia z kurhanu XIII, e—g — inwentarz kurhanu XXI

Fig. 22. Siemirowice, Cewice district, site 1: a—c — inventory from barrow IX, d — fragment of pot from barrow XIII, e—g — inventory from barrow XXI

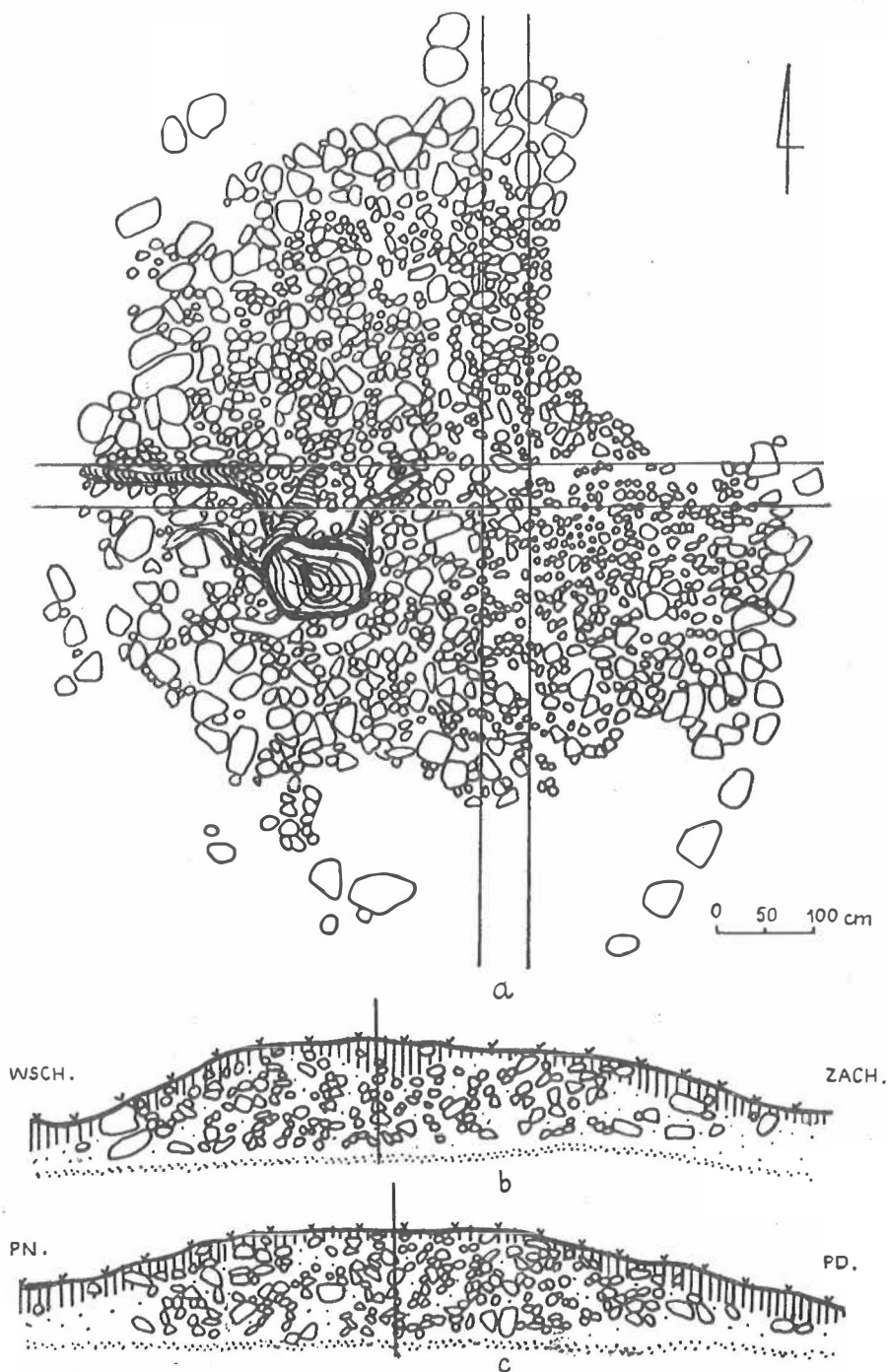
kie, należące, według opinii antropologa, do osoby dorosłej. W ćwiartce C w odległości 3,60 m od wierzchołka kurhanu w piasku przemieszonym z kamieniami odkryto skupisko kilkunastu niedużych fragmentów ceramiki barwy ciemnobrunatnej i grubości 1,0 cm, pochodzących przypuszczalnie od jednego naczynia o chropowatej powierzchni brzuśca i gładkiej szyjce. W pobliżu tego skupiska znajdowały się przepalone fragmenty szkieletu osoby dorosłej, prawdopodobnie kobiety.

Kurhan XIII

Kurhan był dość znacznie zniszczony od strony północno-wschodniej. Jest to jeden z większych kurhanów. W terenie rysował się w postaci wysokiego, stożkowatego pagórka o wymiarach: 7,5 m na osi wsch.-zach. i 9 m na osi półn. -półd. oraz wysokości względnej 1 m. Po usunięciu drzewa rosnącego na nim oraz zdjęciu warstwy próchnicy leśnej ukazała się kamienna konstrukcja kurhanu. Dość zwarta warstwa szarobrunatnego piasku, w którym zalegał płaszcz kamienny, drobne kamienie i korzenie odchodzące od karczwa ściętego drzewa, w dużym stopniu utrudniały prace. Płaszcz w rzucie poziomym był nieregularny, o wymiarach: 7,5 m na osi półn.-półd. i 8 m na osi wsch.-zach. (ryc. 23a), składał się z dużej ilości bardzo drobnych kamieni o zróżnicowanych rozmiarach, ułożonych w kilku warstwach; między nimi w kilku miejscach występowały pojedyncze duże płyty. Wysokość nasypu od calca do wierzchołka wynosiła 1,20 m. Podstawę kurhanu stanowiły podwójne kręgi (ryc. 24). Krąg zewnętrzny, źle zachowany, w kilku miejscach przerwany przez wybrane kamienie, miał średnicę 9,2 m na osi półn.-półd. i 8,9 m na osi wsch.-zach. Krąg wewnętrzny, z wyjątkiem odcinka zniszczonego od strony północno-wschodniej, był dobrze zachowany. Składał się z 46 dużych, prawie jednakowych (50 cm wielkości) kamieni, przylegających ściśle do siebie, nakładających się w dwóch warstwach. Średnica jego na osi wsch.-zach. wynosiła 5,9 m, na osi półn.-półd. 6,20 m. W obrębie kurhanu występowały w różnych punktach nieliczne skupiska ceramiki oraz drobne, przepalone kości ludzkie.

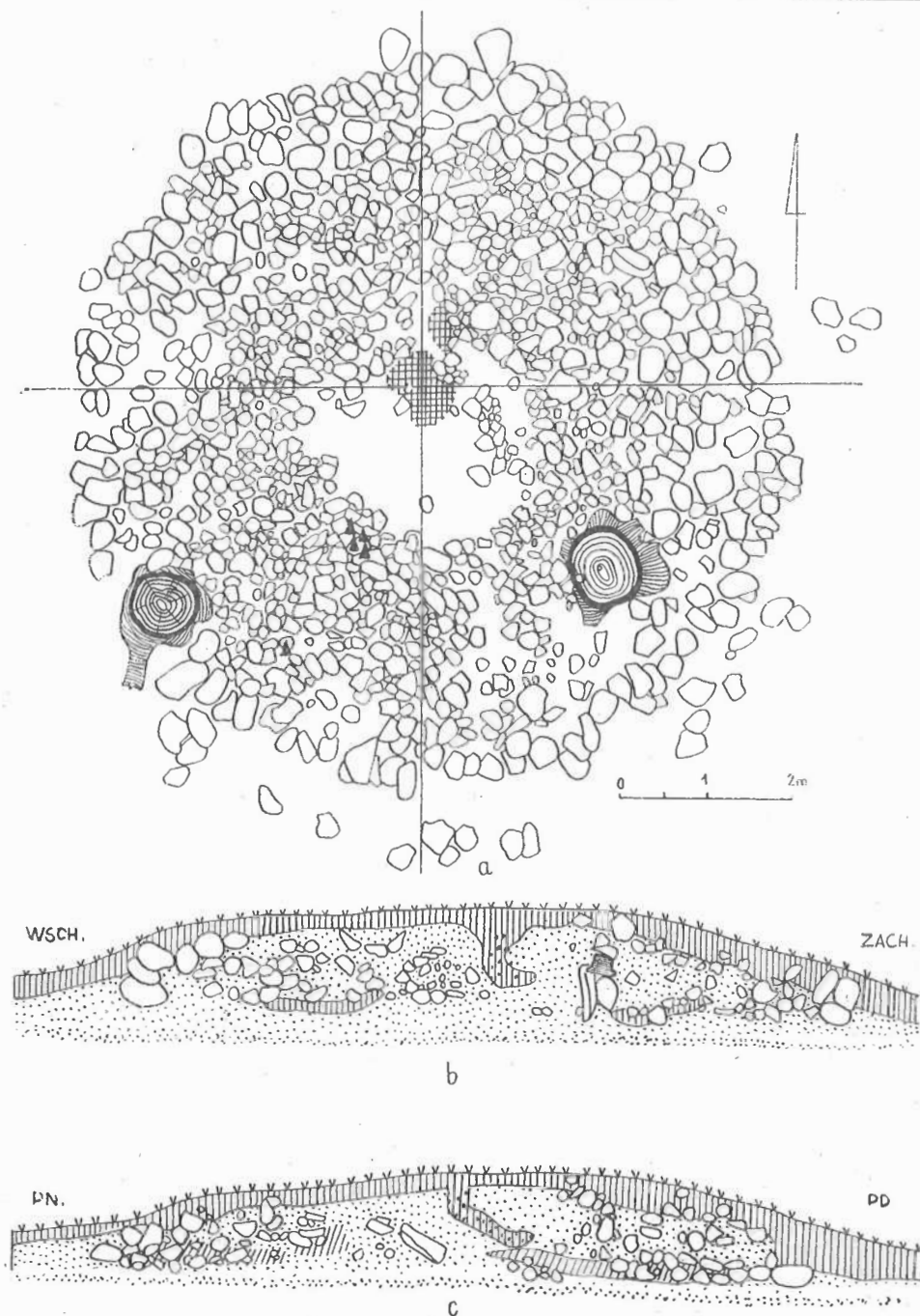
Wśród mało charakterystycznych ułamków ceramiki wyróżnić można fragment części przydennej naczynia, 1 fragment cylindrycznej szyjki, fragment zaokrąglonego, chropowatego brzuśca oraz fragment prawdopodobnie płaskiej pokrywy z przewierconym na wylot otworem (ryc. 22d).

Na profilach czytelne były następujące warstwy: I — warstwa brunatnoczarnej próchnicy leśnej o grubości 10 cm, II — warstwa szarobrunatnego piasku przemieszanego z próchnicą o grubości 10—30 cm,

Ryc. 23. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XIII, a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i póln.-płd.

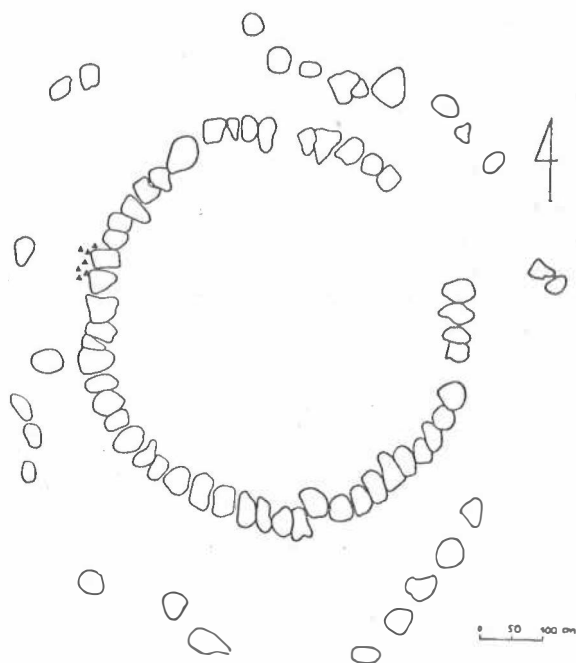
Fig. 23. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XIII, a — stone cover, b, c — profiles on the east-west and north-south axes

Ryc. 25. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XX: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i pñ.-płd.

Fig. 25. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XX: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

w której występowały kamienie należące do płaszcza kurhanu, III — warstwa jasnobrunatnego piasku o miąższości 80—90 cm, w którym znajdował się kamienny nasyp kurhanu, IV — warstwa żółtopomarańczowego piasku calcowego (ryc. 23b, c).

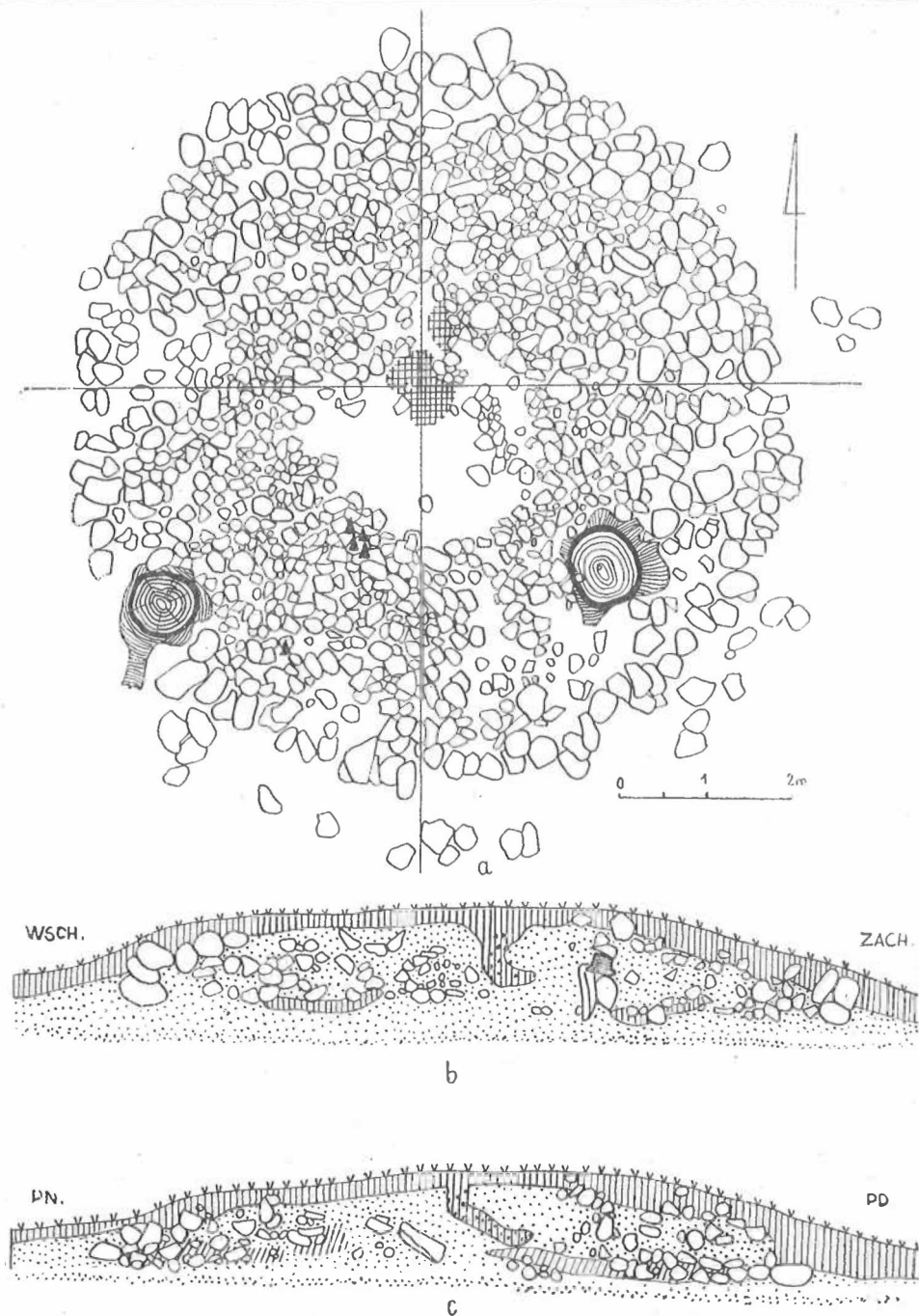

Ryc. 24. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XIII, kręgi kamienne

Fig. 24. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XIII, stone circles

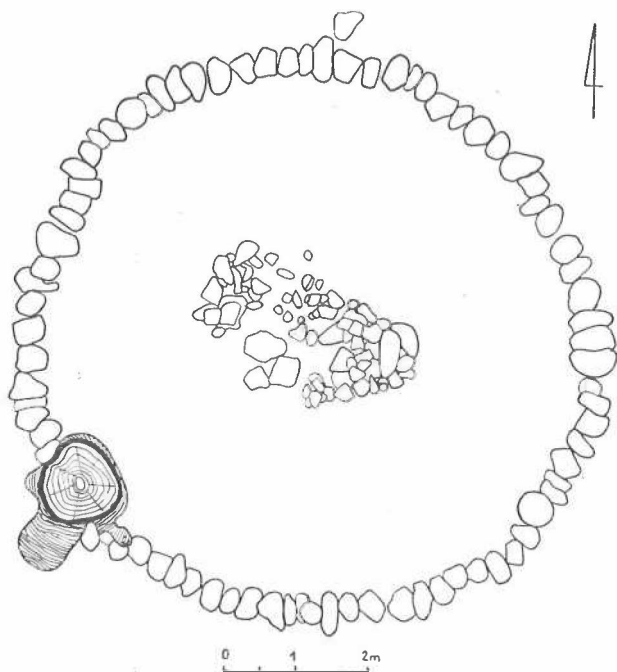
Kurhan XX

Kurhan zachował się stosunkowo dobrze. Porastały go dwie kilkudziesięcioletnie sosny. Rysował się w terenie w postaci zaokrąglonego pagórka, o wymiarach: 10 m na osi płn.-płd. i 9,6 m na osi wsch.-zach. oraz wysokości względnej 1 m. Porośnięty był obficie mchem, drobnymi choinkami i krzewami jagód. Po zdjęciu warstwy próchnicy grubości 5—15 cm ukazał się płaszcz (ryc. 25a) w kształcie dość regularnego owalu o średnicy 8,7 m na osi płn.-płd. i 8,6 m na osi wsch.-zach., składający się z mniejszych kamieni-otoczek w partii górnej kurhanu i dużo większych kamieni występujących poniżej. Po stronie południowej, w odległości ok. 25 cm od zwartego nasypu kamiennego, znajdowało się 9 większych kamieni należących zapewne do płaszcza. Pośrodku kurhanu, w promieniu ok. 2 m, brak było kamieni, występował natomiast żółty piasek z dość licznymi węgielkami drzewnymi, które najintensywniej skupiały się w części północnej, tworząc w rzucie poziomym owalne

Ryc. 25. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XX: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i półn.-półd.

Fig. 25. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XX: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

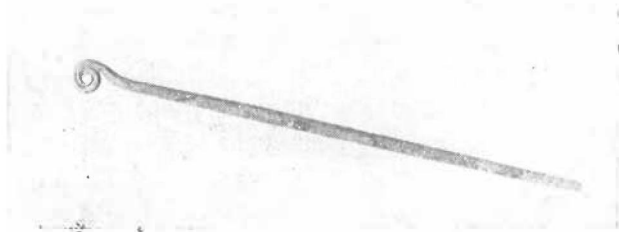
Ryc. 26. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XX, krąg kamienny

Fig. 26. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XX, stone circle

skupisko o wymiarach $0,7 \times 0,6$ m. Podstawę kurhanu wytyczał regularny krąg o średnicy $8,40 \times 8,40$ m, zbudowany z 84 dużych, ściśle do siebie przylegających kamieni, przeważnie o średnicy 40—70 cm.

W obrębie kręgu odsłonięto w trakcie eksploracji płaszcza dwa pochówki. Pierwszy, jak należy sądzić, chronologicznie starszy, mieścił się w podłużnej skrzyni kamiennej na poziomie kręgu, usytuowany był w centrum kurhanu na osi wsch.-zach. Zbudowany był z dość dużych, płaskich kamieni, uszkodzony w części zachodniej; wymiary jego wynosiły: długość 3,1 m, szerokość 1,6 m (ryc. 26). Dno wyłożone było płaskimi, dość ściśle do siebie przylegającymi kamieniami, na których rozrzucona była luźno w piasku nieduża ilość przepalonych kości ludzkich. Nad skrzynią, aż po sam wierzchołek kurhanu, brak było kamieni, znajdowały się natomiast 3 warstwy piasku przesyconego węglem drzewnym, wśród nich spore fragmenty spalonego drzewa naprzemian z warstwami żółtego piasku. Jak można przypuszczać, w miejscu tym palono ogień w pewnych odstępach czasu. Inwentarz skrzyni stanowiło: 5 małych fragmentów ceramiki, należących do naczyń o cienkich ściankach (0,3 cm grubości),

o powierzchni gładkiej, jasnobrunatnej, mających zaokrąglony brzusiec i krawędź nieco wychyloną na zewnątrz, drobny węgiel drzewny i w niewielkiej ilości przepalone kości ludzkie.

Ryc. 27. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XX, szpila brązowa

Fig. 27. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XX, bronze pin

Na uwagę zasługuje szpila brązowa, która tkwiła prawie pionowo w piasku, na głębokości około 20 cm poniżej poziomu skrzyni, między płaskimi kamieniami należącymi jeszcze do dna grobu. Szpila wykonana jest z okrągłego drutu o średnicy 0,4 cm, który na wysokości główki jest spłaszczony i przechodzi w spiralę 2-zwojową. Długość szpili wynosi 14,6 cm, koniec jest ułamany (ryc. 27).

W części zachodniej kurhanu, w płaszczu kamiennym, na głębokości 30 cm poniżej powierzchni, w odległości 1,20 m od wierzchołka, odsłonięto pochówek nr 2. Była to wstawiona w płaszcz kamienny popielnica z zawartością przepalonych kości ludzkich ułożonych w porządku anatomicznym. Popielnica ma kształt dwustożkowaty, zaokrąglony załom

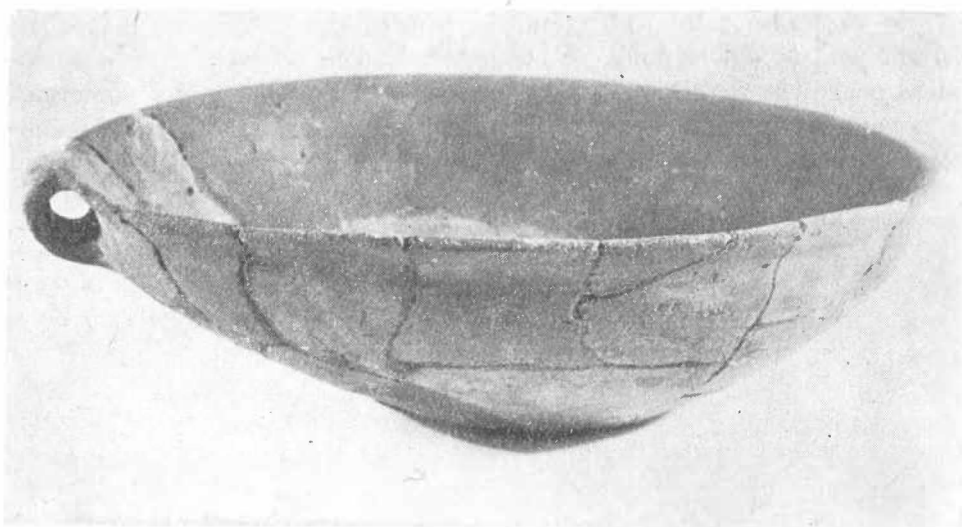

Ryc. 28. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XX, popielnica dwustożkowata

Fig. 28. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XX, biconical urn

brzuśca w połowie wysokości oraz szyjkę dość wysoką, jakby stożkowatą. Na przełomie szyjki i brzuśca znajduje się pozioma dookólna, niezbyt głęboka bruzda. Dno jest wyodrębnione, płaskie, powierzchnia szyjki i do połowy brzuśca gładka, w dolnej części nierównomiernie chropowata. Głina wypalona jest na kolor brunatny. Wymiary: wys. 23 cm, wys. szyjki 12 cm, średn. otworu 19 cm, średn. brzuśca 27,6 cm, średn. dna 10,5 cm, grub. ścianek 0,4 cm (ryc. 28).

Ponadto w kurhanie XX natrafiono także na naczynia „ofiarne”. Jedno z nich, zgniecione w chwili odkrycia, znajdowało się w płaszczu kamiennym (ćwiartka C) w odległości 1,86 m od północnej i 0,70 m od wschodniej krawędzi ćwiartki. Po wyklejeniu okazało się, że jest to misa gliniana szerokootworowa z jednym pionowym przekłutym uchem przy krawędzi i jednym różkiem na krawędzi w odległości 2 cm od ucha. Krawędź misy jest zaokrąglona, wychylona nieco na zewnątrz, szyjka niska, wklęsła. Powierzchnia naczynia jest gładka, a glina wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: wys. 7,5 cm, średn. otworu 26,2 cm, średn. dna 8,5 cm, szer. ucha 2,2 cm, wys. ucha 2,3 cm, grub. ścianek

Ryc. 29. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XX, misa gliniana „ofiarna”

Fig. 29. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XX, "sacrificial" clay bowl

0,3 cm (ryc. 29). Na fragmenty drugiego naczynia grubościennego, bliżej nie określonego, o chropowatej powierzchni i barwie brunatnej, natrafiono również poza kręgiem, w części południowo-wschodniej kurhanu, w odległości 5,10 m od wierzchołka, w pobliżu niedużej jamy wypełnionej węglem drzewnym.

Jak wynika ze wstępnej analizy antropologicznej materiałów kostnych, w kurhanie XX pochowano 6 osobników. Wyodrębniono tu szczątki kostne szkieletów osób dorosłych o dość masywnej budowie (w czterech wypadkach) oraz szczątki kostne szkieletów prawdopodobnie kobiet (w dwóch wypadkach).

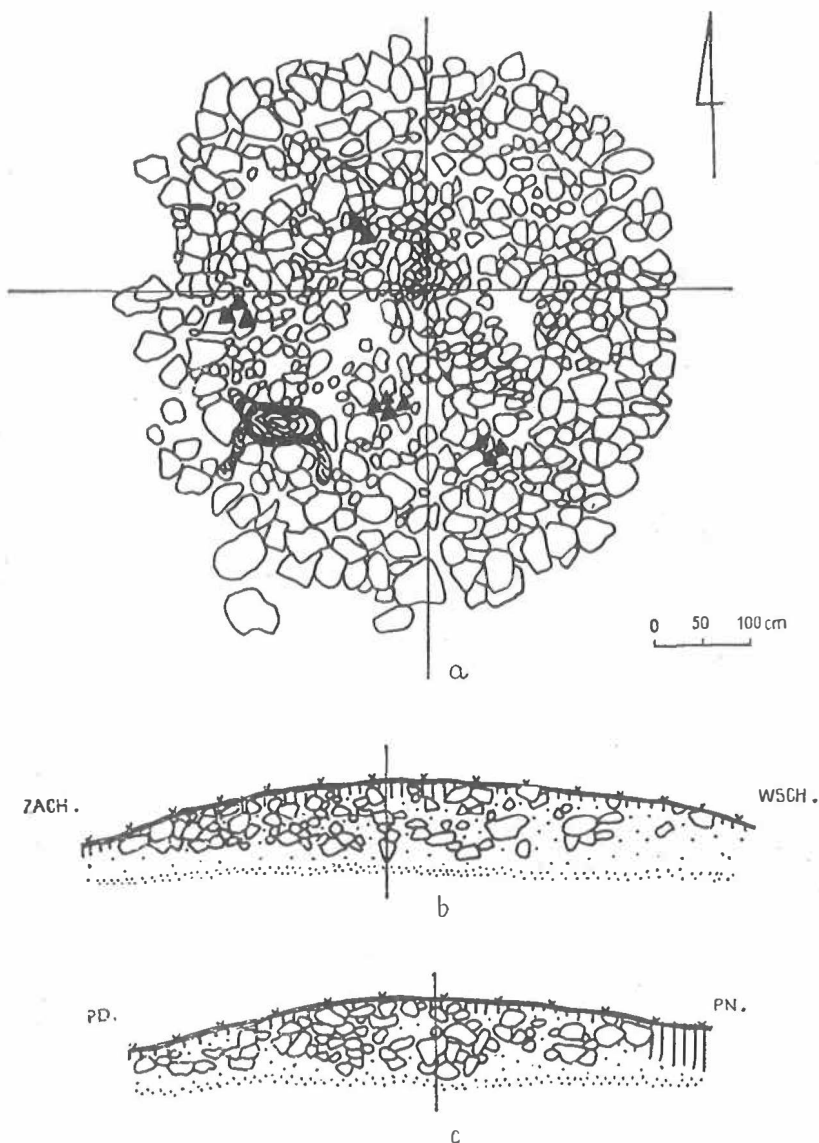
Maksymalna miąższość kurhanu wynosiła 1,20 m w części centralnej, przy krawędziach — od 0,60 do 0,70 m. W profilu warstwy układały się następująco: I — warstwa ciemnobrunatnej próchnicy leśnej grubości 10—20 cm, II — warstwa żółtego piasku grubości 60—80 cm — znajdowała się tu zasadnicza konstrukcja kamienna kurhanu, III — warstwa jasnobrunatnego piasku o miąższości 10—20 cm, występującego w kilku miejscach pod konstrukcją kamienną, IV — warstwa calcowa w postaci żółtego, zwirowatego piasku. Kamienie należące do kręgu w profilu występowały w trzech warstwach, osiągając miąższość do 75 cm (ryc. 25b, c).

Kurhan XXI

Kurhan w terenie rysował się jako mały, dość czytelny pagórek porośnięty bujną trawą, na którym rośło duże drzewo. Średnica pierwotna wynosiła na osi wsch.-zach. 7 m i na osi płn.-płd. 6 m. Po ścięciu drzewa i zdjęciu warstwy próchnicy leśnej grubości ok. 10 cm ukazała się kamienna konstrukcja kurhanu — dość regularna, kolistą w planie poziomym, o wymiarach 5,8 m na osi wsch.-zach. i 5,9 m na osi płn.-płd. Płaszcz kurhanu zbudowany był z dość jednolitych pod względem wielkości otoczków, jedynie w dolnych partiach występowały większe kamienie, których część należała już do pierwszej warstwy kręgu (ryc. 30a). Krąg kamienny, w granicach którego usytuowany był płaszcz, miał 5,3 m średnicy (ryc. 31). Niezbyt jednolite pod względem rozmiaru kamienie (wielkości 20—40 cm) przylegały ściśle do siebie. W kurhanie odkryto dwa pochówki. Przepalone kości ludzkie znajdowały się w zgniecionej popielnicy wstawionej między kamienie w części południowo-zachodniej kurhanu. W pobliżu popielnicy, w piasku między kamieniami, znaleziono brązowy pierścioneł. Ponadto w płaszczu w południowej części kurhanu stwierdzono skupisko ceramiki. Poza kręgiem, w odległości 1 m w kierunku południowo-zachodnim, znajdowały się dość liczne ułamki ceramiki, luźno rozrzucone w piasku.

Pochówek 1 — popielnicowy

1. Popielnica, zachowana tylko fragmentarycznie, o kształcie wazowatym z zaokrąglonym załomem brzusca, szyjką słabo wyodrębnioną,

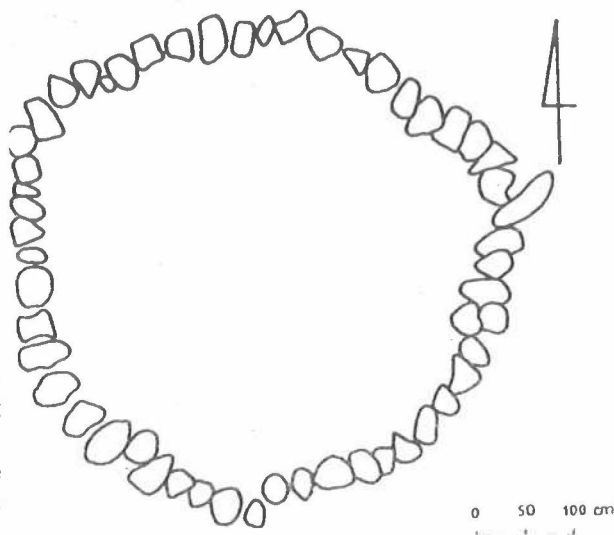
Ryc. 30. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXI: a — płaszcz kamienny b, c — profile na osi wsch.-zach. i płn.-płd.

Fig. 30. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXI: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

stożkowatą oraz dnem lekko wklęsłym o średnicy 10 cm. Powierzchnia popielnicy gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny, grubość ścianek 0,6 cm (ryc. 22g).

Ryc. 31. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXI, krąg kamienny

Fig. 31. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXI, stone circle

2. Brązowy pierścioneł ułamany w połowie, wykonany ze spłaszczzonego drutu o średnicy 0,3 cm (ryc. 22f).

3. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 2 — popielnicowy

1. Fragment górnej części popielnicy o wysokiej stożkowatej szyjce i zaokrąglonym brzuścu; powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny.

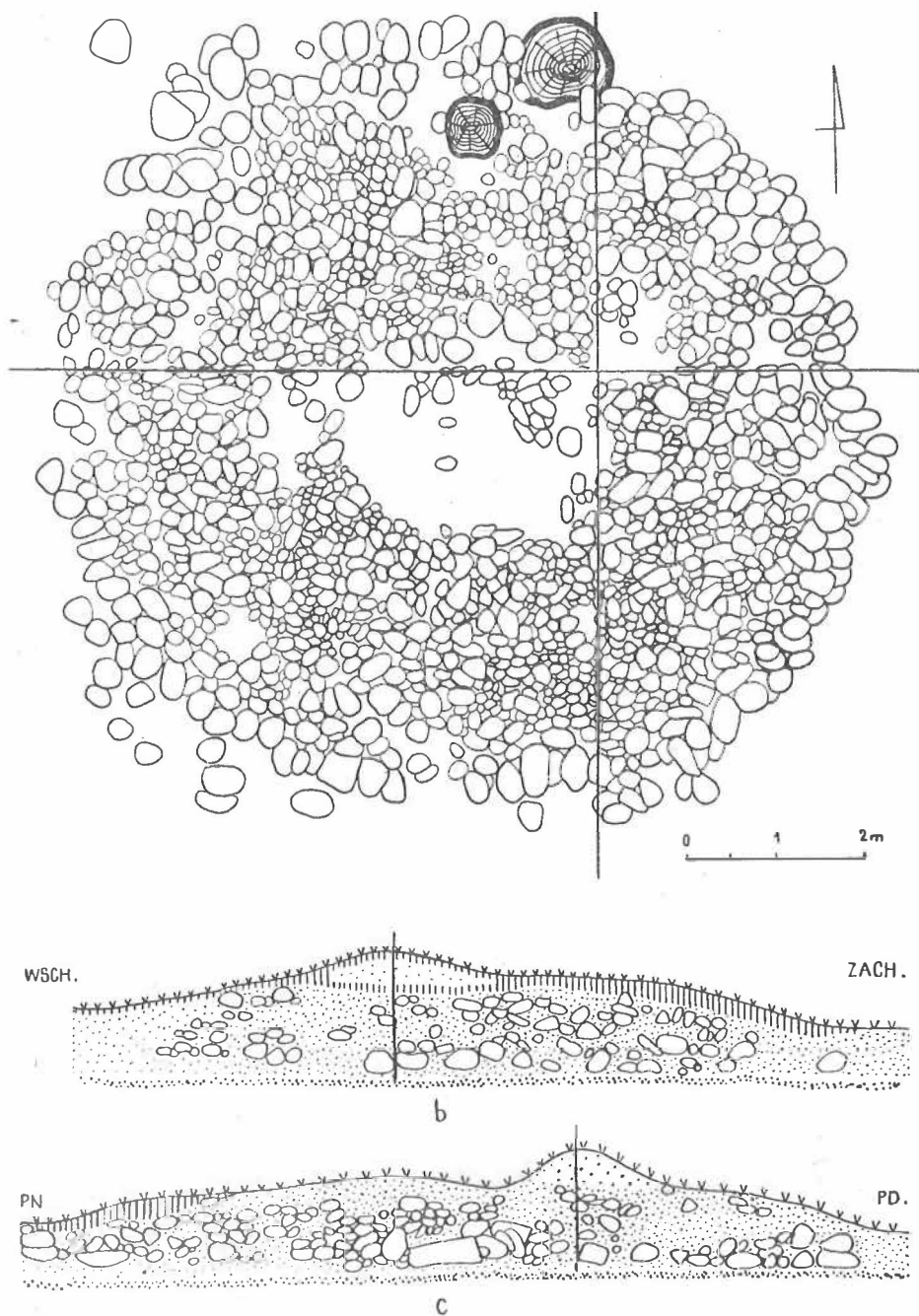
2. Przepalone kości ludzkie.

Pozostałe fragmenty naczyń są mało charakterystyczne. Przeważnie mają one powierzchnię chropowatą. Wyjątek stanowi fragment małego naczynia o krótkiej cylindrycznej szyjce, wygiętej na zewnątrz krawędzi i zaokrąglonym brzuścu; powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej (ryc. 22e).

W przekroju pionowym kurhan miał znaczną miąższość (90 cm). Na profilach czytelne były trzy warstwy: I — warstwa próchnicy leśnej i szarobrunatnego piasku z konstrukcją kamienną należącą do górnej części kurhanu, o miąższości do 20 cm, II — warstwa żółtopomarańczowego piasku z konstrukcją kamienną, III — warstwa calcowa (ryc. 30b, c).

Kurhan XXII

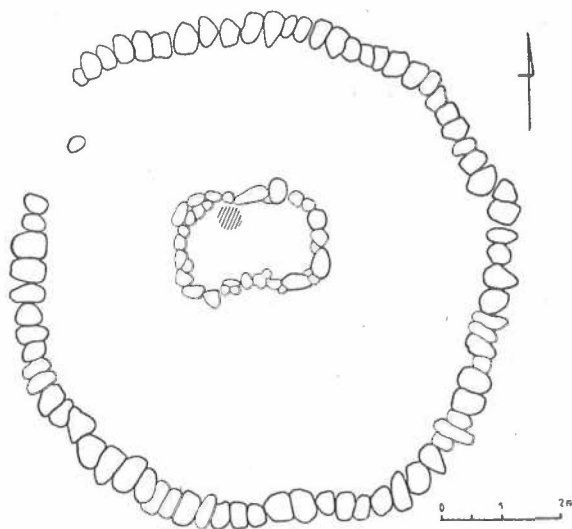
Kurhan rysował się w terenie jako okrągły, nieco stożkowaty pagórek o wymiarach 9,0 m na osi płn.-płd. i 9,5 m na osi wsch.-zach. oraz

Ryc. 32. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i półn.-półd.

Fig. 32. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

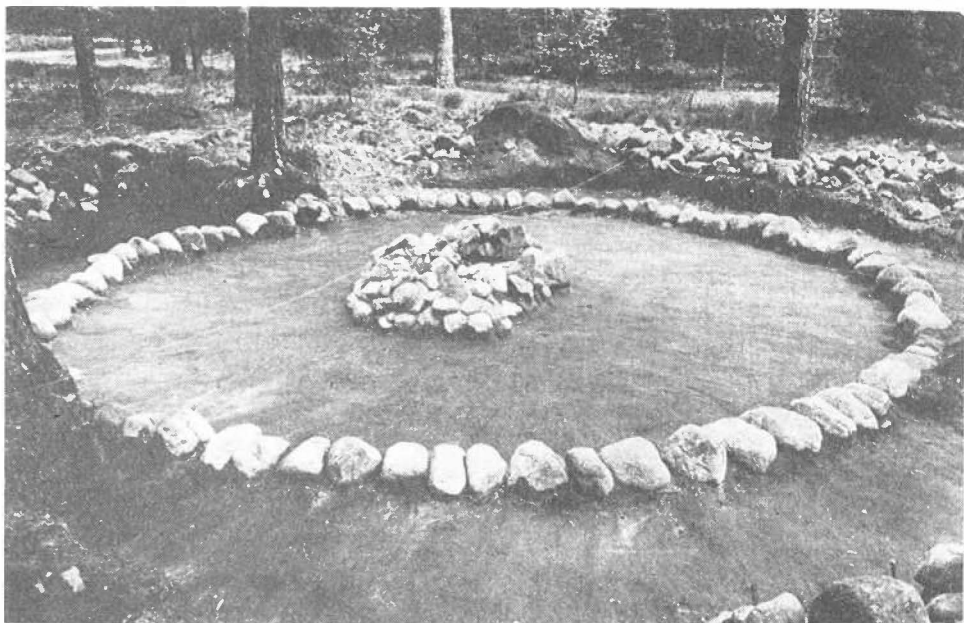
wysokości 1 m. Porośnięty był runem leśnym i krzewami, w części północnej rosły dwie sosny. Po usunięciu warstwy próchnicy ukazał się płaszcz kamienny znacznie naruszony w części środkowej kurhanu. Miał on kształt regularnego okręgu o średnicy 9,4 m na osi półn.-półd. i 9,46 m na osi wsch.-zach. (ryc. 32a). Płaszcz składał się w górnej części kurhanu z drobniejszych otoczków, w dolnych partiach, bliżej krawędzi, występowały znacznej wielkości owalne kamienie (przeciętnie 30—40 cm). Podstawę kurhanu stanowił pojedynczy krąg, przerwany w części północno-zachodniej na odcinku 2 m, a idealnie pośrodku tego odcinka dość głęboko w piasku tkwił pionowo kamień wielkości 30 cm. Krąg, o średnicy 8,5 m na osiach półn.-półd. i wsch.-zach., zbudowany był z 75 dużych (40—70 cm), owalnych kamieni, dość ściśle przylegających do siebie (ryc. 33).

Ryc. 33. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, krąg kamienny

Fig. 33. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, stone circle

Dokładnie w centrum kręgu znajdował się pochówek grobowy w postaci skrzyni zbudowanej od strony wschodniej, zachodniej i południowej z płaskich, łupanych płyt bądź też naturalnie płaskich kamieni polnych (ryc. 34). Północną ścianę skrzyni tworzyły dość znacznej wielkości otoczaki, nakładające się na siebie w czterech warstwach. Dno wyłożone było idealnie płaskimi kamieniami, ściśle przylegającymi do siebie. Skrzynia usytuowana była na osi wsch.-zach. i miała wymiary: długość 2,8 m, szerokość 1,8 m. Granicę grobu na wysokości kręgu kamiennego wytyczały w żółtym piasku dość różnorodne pod względem wielkości, przylegające do siebie kamienie, tworzące w rzucie poziomym kształt niezbyt regularnego prostokąta o zaokrąglonych lekko narożnikach, o długości

Ryc. 34. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, grób skrzynkowy usytuowany pośrodku kręgu

Fig. 34. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, chest grave located in the centre of the circle

2,5 m i szerokości 1,70 m. Przeciętna wielkość kamieni wynosiła 30 cm, największy z nich miał 70 cm długości (ryc. 35).

Inwentarz grobu stanowiły dwa zachowane w całości naczynia, przypuszczalnie pełniące funkcję przystawek. Stały one w części zachodniej skrzyni na płaskich kamieniach (ryc. 36). Ponadto wewnątrz skrzyni na dnie rozrzucone były luźno przepalone kości ludzkie w stosunkowo dużej ilości. W trakcie eksplorowania północnej ściany skrzyni w żółtym piasku między kamieniami należącymi do dolnej partii grobu (1,20 m od środka kurhanu) odkryto zachowaną fragmentarycznie brązową brzytwę.

Po zewnętrznej stronie skrzyni od strony południowo-wschodniej w warstwie piasku, na wysokości kręgu, znajdowało się duże skupisko fragmentów rozbitych naczyń, przypuszczalnie będących pozostałościami po odbywających się uroczystościach ku czci zmarłych.

Odkryte w grobie naczynia pełniące funkcję przystawek to:

1. Naczynie szerokootworowe, wazowate, o zaokrąglonym załomie brzuśca, dość krótkiej cylindrycznej szyjce, wychylonej nieco na zewnątrz. Na granicy szyjki i brzuśca biegnie dookoła pozioma bruzda, u nasady szyjki znajduje się jedno małe ucho poziomo przekłute. Naczynie zdobione jest na brzuścu dość gęsto ukośnymi żłobkami. Powierzchnia

Ryc. 35. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, podstawa grobu

Fig. 35. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, grave base

gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: wys. 13 cm, wys. szyjki 4,2 cm, średn. otworu 18 cm, średn. brzuśca 22 cm, średn. dna 6,5 cm, grub. ścianek 0,3 cm (ryc. 38c, 66).

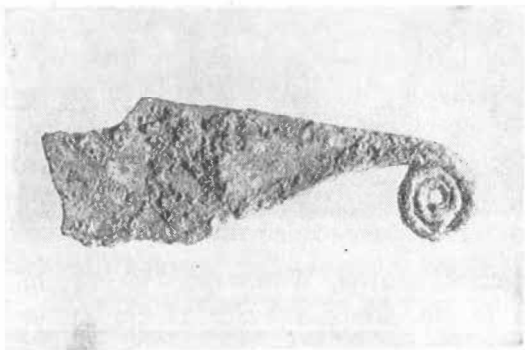
2. Kubek, częściowo zrekonstruowany, o płaskokulistym brzuścu i wysokiej, ku górze rozszerzającej się szyjce z płasko ściętą krawędzią i z jednym taśmowatym uchem równym wysokości szyjki; dno płaskie, wyodrębnione. Powierzchnia kubka gładka, glina wypalona na kolor szarobrunatny. Wymiary: wys. 9,5 cm, wys. szyjki 4,5 cm, średn. otworu 13 cm, średn. brzuśca 11 cm, średn. dna 7,5 cm, grub. ścianek 0,3 cm (ryc. 38b, 67).

Brzytwa brązowa znaleziona w grobie zachowała się fragmentary-

Ryc. 36. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, naczynie w grobie skrzynkowym

Fig. 36. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, vessels in chest grave

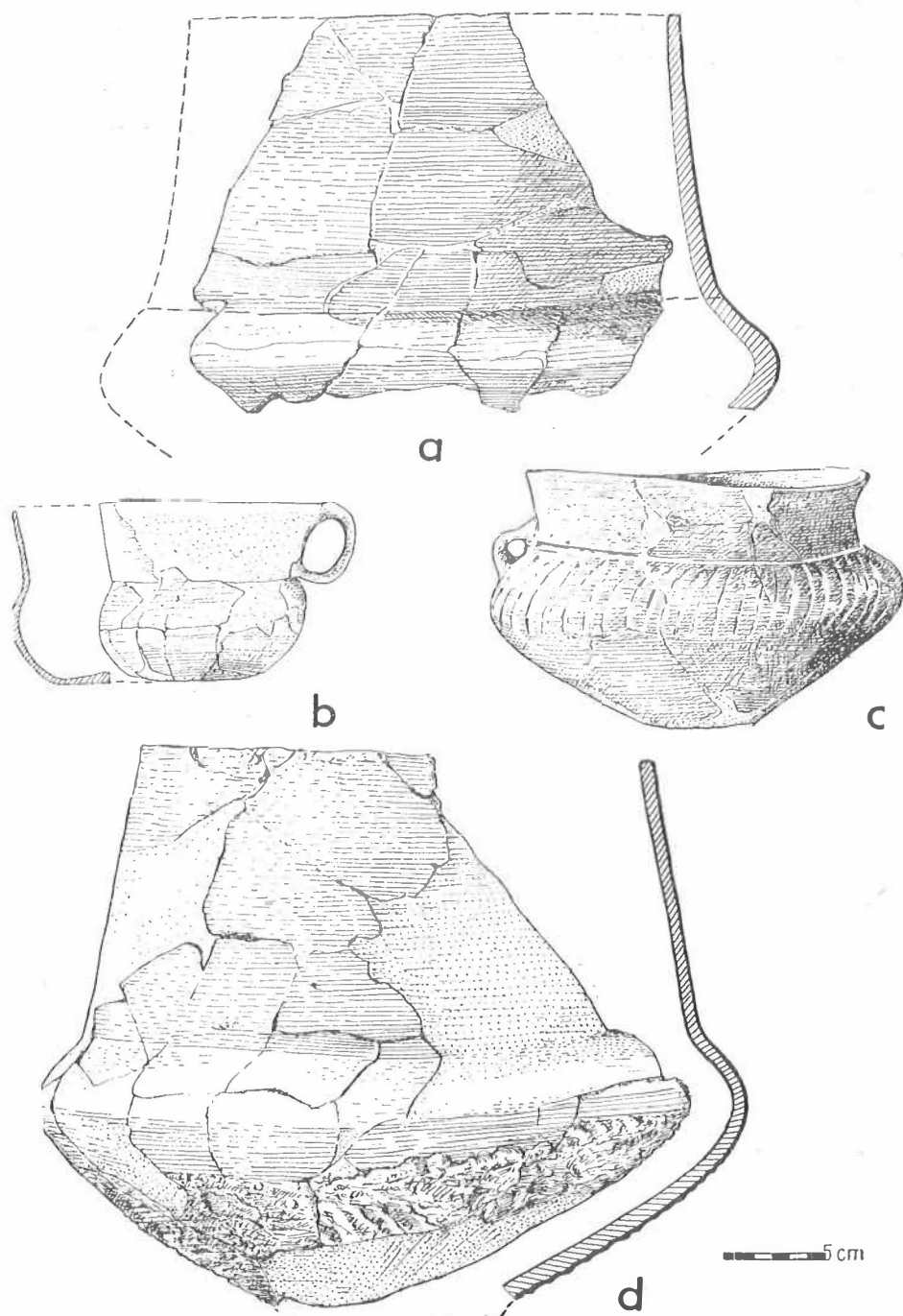
Ryc. 37. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, brzytwa brązowa

Fig. 37. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, bronze razor

cznie. Wykonana jest z płaskiej taśmy, ma kształt wydłużony, sierpowaty i zaopatrzona jest w spiralnie zwinięty do wewnątrz uchwyt. Wymiary: zachowana dł. 3,6 cm, największa szer. 1,3 cm, średn. uchwytu 0,8 cm, grub. taśmy 0,2 cm (ryc. 37).

Wśród wyklejonej ceramiki znalezionej po zewnętrznej stronie grobu wyodrębnić można:

1. Duże naczynie wazowate o kształcie dwustożkowatym, zaokrąglo-

Ryc. 38. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a—d — inwentarz kurhanu XXII

Fig. 38. Siemirowice, Cewice district, site 1: a—d — inventory from barrow XXII

nym załomie brzuśca, wysokiej, lekko stożkowatej szyjce i krawędzi nieco wychylonej na zewnątrz; powierzchnia gładka w górnej części i do połowy brzuśca, poniżej załomu brzuśca — chropowata. Gлина wypalona na kolor jasnobrunatny. Brak dna i części przydennych. Wymiary: zachowana wys. 32 cm, średn. otworu 23,5 cm, średn. brzuśca ok. 38 cm, wys. szyjki 16,5 cm, grub. ścianek 1 cm (ryc. 38d).

2. Fragmenty dużego naczynia wazowatego, kształtu dwustożkowatego, o zaokrąglonym załomie brzuśca i wysokiej, w przybliżeniu stożkowatej szyjce oddzielonej od brzuśca lekko rysującą się poziomą bruzdą. Naczynie grubościennie, powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej. Wymiary: wys. szyjki 16,5 cm, grub. ścianki 0,8 cm (ryc. 38a).

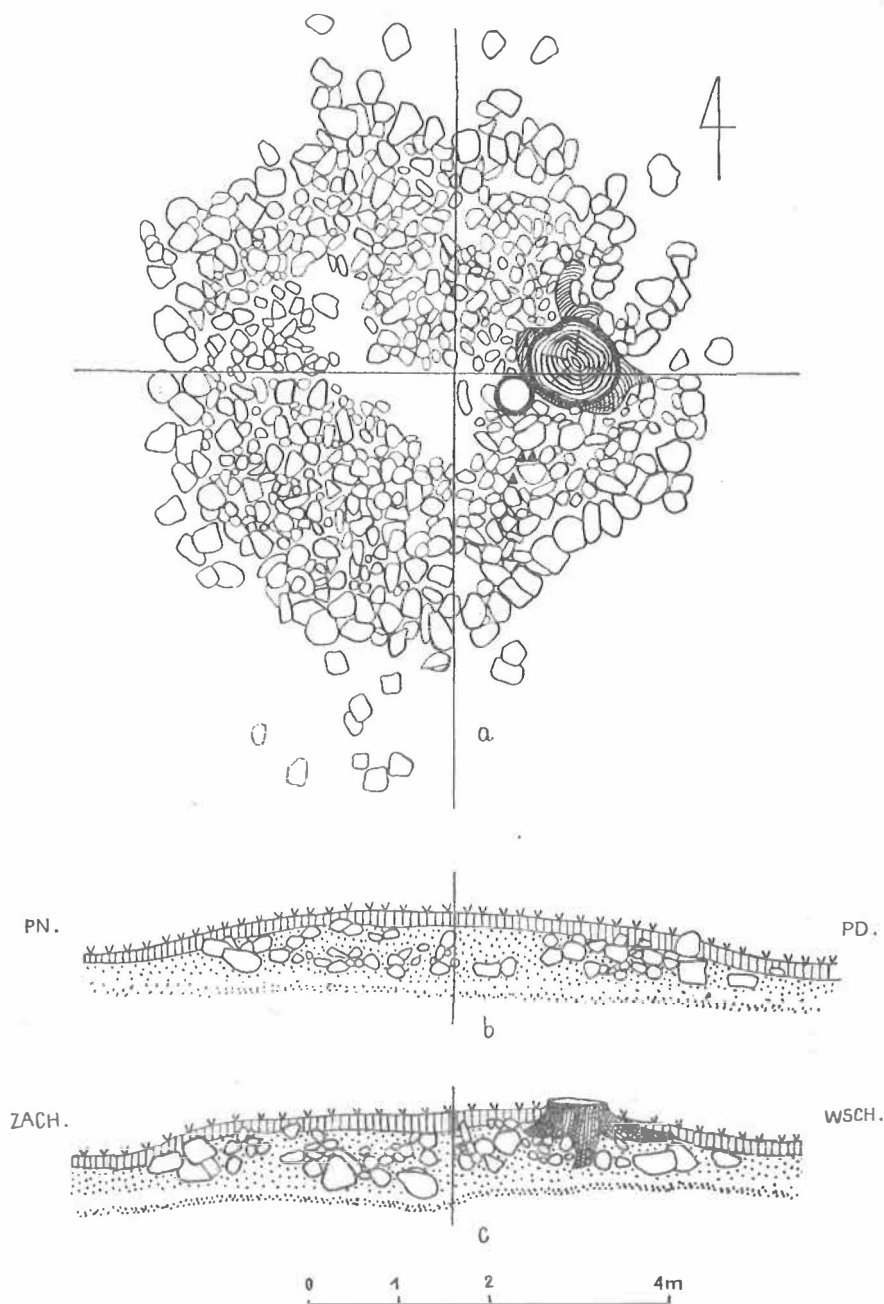
3. Fragmenty dużych, grubościennych naczyń, których nie udało się wykleić; wśród nich ułamki śródściennie o powierzchniach chropowatych, fragmenty szyjek o powierzchniach gładkich, części przydenne i fragmenty płaskich den oraz kilka krawędzi o zaokrąglonych brzegach.

Wstępne opracowanie antropologiczne szczątków kostnych pochodzących z kurhanu XXII wskazuje na występowanie w tym kurhanie pochówków kilku osobników. Wśród nich wyróżnić można fragmenty kości szkieletu osoby dorosłej o delikatnej budowie, przypuszczalnie kobiety, fragmenty kości należące prawdopodobnie do dziecka, fragmenty kości szkieletu osoby dorosłej o masywnej budowie, być może mężczyzny, i kilka wycinków kości szkieletu osoby dorosłej, której płci nie udało się określić.

W przekroju pionowym kurhan miał maksymalną miąższość 1,10 m. Na profilach czytelne były następujące warstwy: I — warstwa brunatnoszarej próchnicy leśnej grubości 10—15 cm, II — warstwa żółtego piasku z konstrukcją kamienną i centralnie usytuowanym grobem grubości 0,9—0,5 m, III — warstwa żółtego, zwirowatego piasku — calcowa. Krąg kamienny składał się z dwóch warstw nakładających się na siebie kamieni, o miąższości do 40 cm (ryc. 32b, c).

Kurhan XXIV

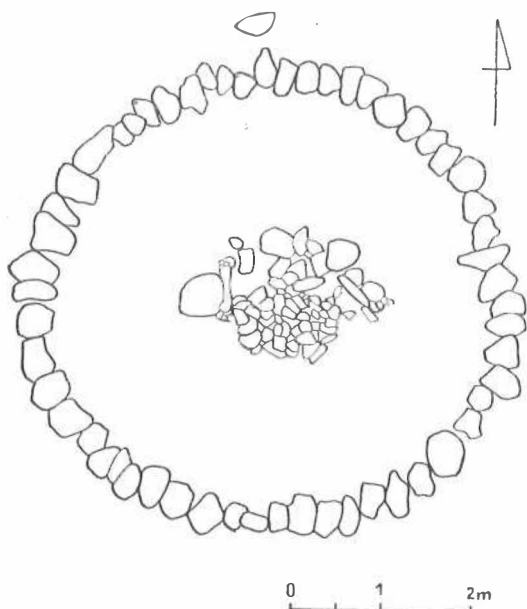
Kurhan zaznaczał się w terenie jako kolisty pagórek o wymiarach: 7,5 m na osi płn.-płd. i 7,0 m na osi wsch.-zach. oraz wysokości względnej 60 cm. Był porośnięty poszyciem leśnym, rosła też na nim duża sosna. Pod warstwą próchnicy leśnej grubości 15 cm znajdował się płaszcz kamienny o wymiarach: 6,10 m na osi płn.-płd. i 6,20 m na osi wsch.-zach., rozwleczone nieco w kierunku północnym i południowym (ryc. 39a). Rozrzucone kamienie pochodziły prawdopodobnie z górnej części kurhanu, gdzie stwierdzono ich ubytek. Bruk składał się z otoczków

Ryc. 39. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXIV: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i płn.-płd.

Fig. 39. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXIV: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

dość jednolitych pod względem wielkości, jedynie na samym brzegu występowały większych rozmiarów kamienie, o przeciętnej wielkości 40 cm, należące do pierwszych warstw kręgu kamiennego. Krąg o średnicy 5,5 m na osi półn.-półd. i 5,7 m na osi wsch.-zach. zbudowany był z 56 dość dużych kamieni o przeciętnej wielkości 40—50 cm, ściśle przylegających do siebie (ryc. 40).

Ryc. 40. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXIV, krąg kamienny

Fig. 40. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXIV, stone circle

W kurhanie znajdowały się 3 pochówki, z tego pierwszy, chronologicznie najstarszy, w postaci skrzyni kamiennej, usytuowany był centralnie w stosunku do kręgu, dwa zaś pozostałe stanowiły luźno stojące w górnej partii płaszcza, w części południowo-wschodniej (ćwiartka B) — popielnice gliniane z obstawą kamienną.

Ponadto w odległości 3,40 m od południowej i 0,50 m od wschodniej ściany ćwiartki C odsłonięto w płaszczu kilkadziesiąt ułamków rozbitej ceramiki, należące do dużych naczyń o grubych ściankach, mających w większości chropowatą powierzchnię. Były to fragmenty płaskich den, części przydenne, fragmenty gładkich szyjek z zaokrągloną krawędzią. Ceramiki tej nie udało się jednak zrekonstruować. Drugie, dużo mniejsze skupisko ceramiki o chropowatej, ciemnobrunatnej powierzchni (kilkanaście drobnych ułamków) wystąpiło w odległości 3,25 m od północnej i 60 cm od zachodniej ściany ćwiartki B, tuż poza kręgiem kamiennym.

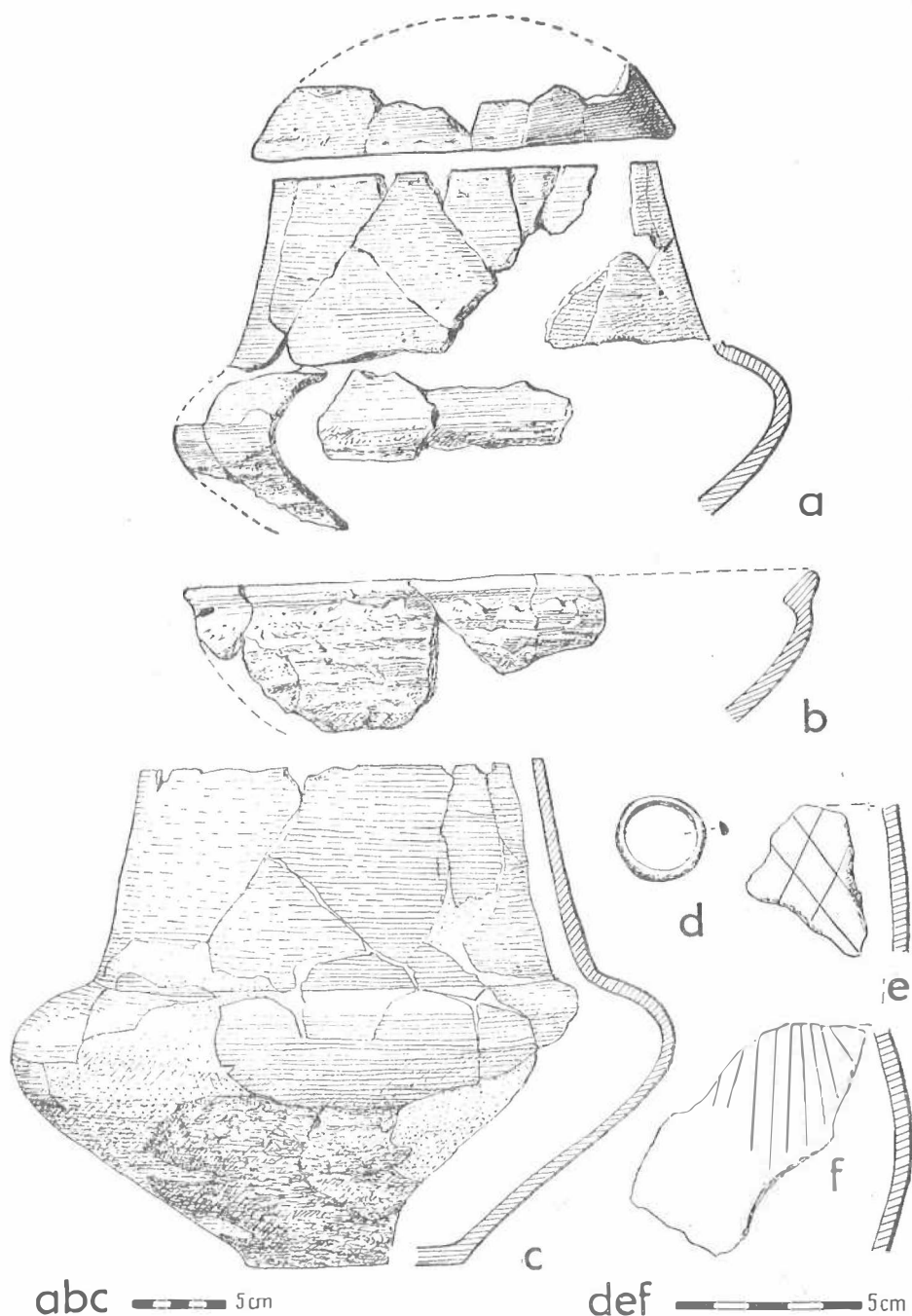
P o c h ó w e k 1 — grób skrzynkowy

Grób usytuowany był na osi wsch.-zach. i miał wymiary: długość 2,3 m, szerokość 1,3 m. Zbudowany był z płaskich, łupanych, dość dużych kamieni, wielkości 60—70 cm, największych po stronie wschodniej i zachodniej, podpartych dużymi okrągłymi kamieniami od zewnątrz. Ścianę południową grobu tworzyły dość duże, płaskie kamienie, a północną — drobniejsze otoczaki, nakładające się na siebie w kilku warstwach. Dno grobu wyłożone było nierównomiernie płaskimi kamieniami, na których w niewielkiej ilości występowały przepalone kości ludzkie rozrzucone na całej przestrzeni z większym skupiskiem w części wschodniej grobu. Leżące w piasku nad skrzynią kamienie robiły wrażenie naruszonych, między nimi znajdowały się także przepalone kości ludzkie, należące zapewne do grobu.

Jak wynika z analizy antropologicznej, w górnej części skrzyni znajdowały się wśród kamieni szczątki kostne szkieletu osobnika o masywnej budowie, prawdopodobnie mężczyzny, poniżej, w skupisku po stronie wschodniej, zalegały kości należące do dziecka, na dnie grobu zaś stwierdzono fragmenty kości osoby młodocianej.

P o c h ó w e k 2

Grób stanowiła popielnica (nr 1) z obstawą kamienną, stojąca na płaskim, dużym kamieniu wśród kamieni płaszcza. Popielnica była wstawiona do misy i przykryta pokrywą, a zawierała przepalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym. Pierwotnie miała kształt wazowatego naczynia (nie udało się jej wykleić w całości) znacznych rozmiarów, o brzuścu dwustożkowatym, zaokrąglonym na załomie, i stosunkowo wysokiej, stożkowej szyjce o zaokrąglonej krawędzi. Dolna część brzuśca była chropowata, pozostała partia naczynia gładzona, glina wypalona na kolor brunatny. Wymiary: grub. ścianek 0,7 cm, średn. brzuśca ok. 34 cm, średn. otworu 21 cm (ryc. 41a). Duża misa, w której stała popielnica, to misa szerokootworowa, z wyodrębnioną, krótką, gładką szyjką i zgrubiałym, odchylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia pozostałej części misy była silnie schropowana i posiadała ślady poziomego mazania; glina barwy jasnobrunatnej. Wymiary: średn. ok. 32 cm, grub. ścianek 1 cm (ryc. 41b). Pokrywa zachowała się tylko w części górnej. Jest to pokrywa czapkowata, szerokootworowa, z zaokrąglonym brzegiem; powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: średn. ok. 22,2 cm, grub. ścianek 0,6 cm (ryc. 41a).

Ryc. 41. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a-f — inwentarz kurhanu XXIV

Fig. 41. Siemirowice, Cewice district, site 1: a-f — inventory from barrow XXIV

Jak wynika z analizy antropologicznej, w popielnicy znajdowały się szczątki kostne młodej osoby, prawdopodobnie kobiety.

Pochówek 3

Zgnieciona popielnica (nr 2) przykryta była płaskim, dość dużym kamieniem i umieszczona w płaszczu kamiennym. Udało się ją w części zrekonstruować. Jest to naczynie wazowate o kształcie dwustożkowatym z łagodnie zaokrąglonym załomem brzuśca, wyodrębnioną, wysoką, stożkowatą szyjką, oddzieloną od brzuśca poziomą bruzdą. Powierzchnia popielnicy jest gładka, w dolnej części chropowata, dno wyodrębnione, płaskie, glina wypalona na kolor brunatny. Wymiary: wys. 26,5 cm, wys. szyjki 11,5 cm, średn. otworu 20 cm, średn. brzuśca 31 cm, średn. dna 8 cm, grub. ścianek 0,5 cm (ryc. 41c).

Analiza antropologiczna wykazała, że w popielnicy tej znajdowała się duża ilość fragmentów szkieletu osoby dorosłej, prawdopodobnie kobiety, zmarłej w wieku 20—25 lat.

W profilu kurhanu układ warstw przedstawiał się następująco: I — warstwa próchnicy leśnej o miąższości 10—15 cm, II — warstwa żółtopomarańczowego piasku z właściwą konstrukcją kamienną, o miąższości 60—70 cm, III — warstwa żółtego, zwirowatego piasku — calec. Kamienie należące do kręgu wystąpiły w dwóch warstwach, o miąższości 40—50 cm.

W odległości 1,10 m na południe od kręgu w warstwie żółtego piasku stwierdzono obecność spalonej belki o zachowanej długości 30 cm i grubości 12 cm.

Wykopy sondażowe

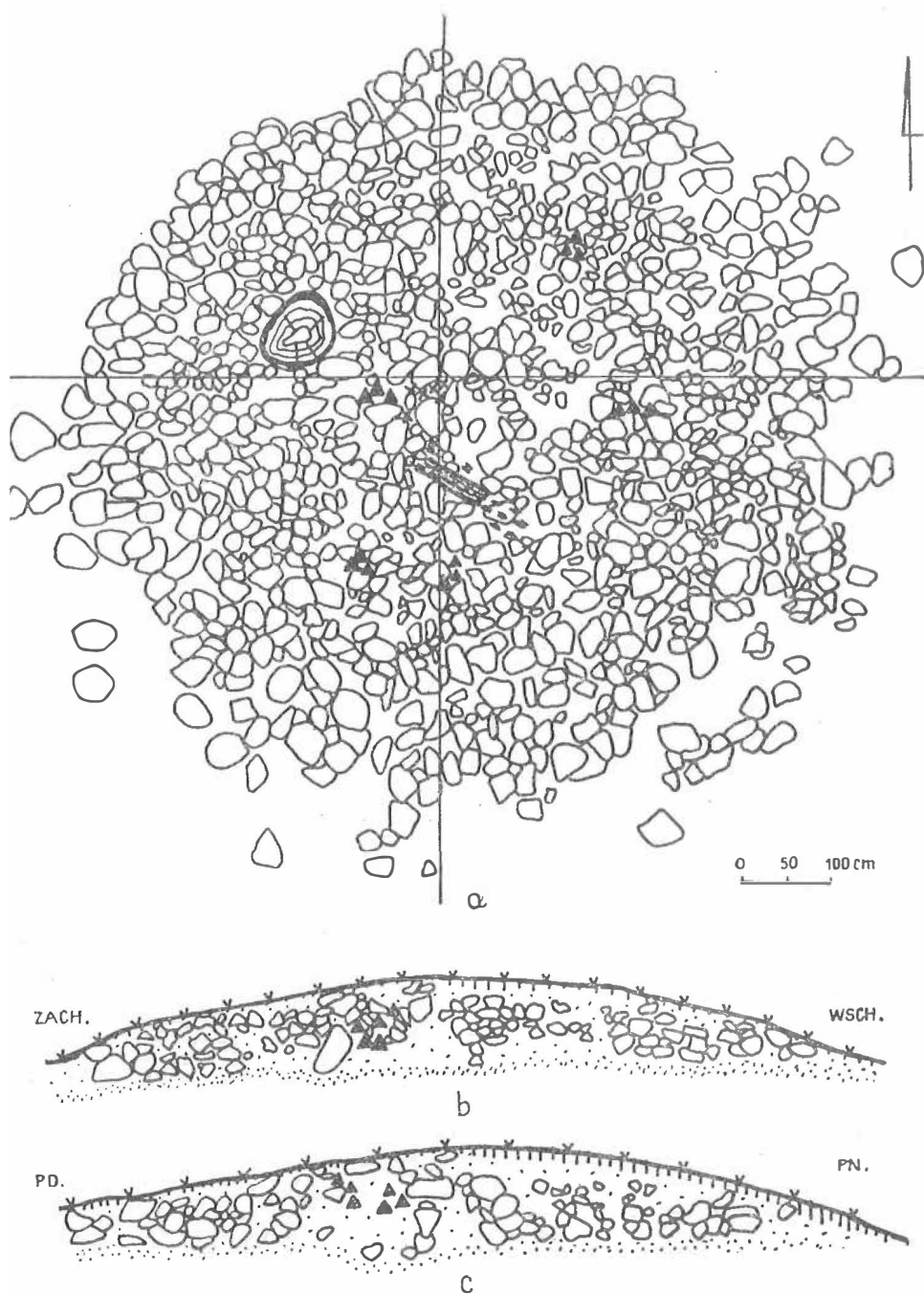
Zgodnie z ustalonym planem założono 2 wykopy sondażowe, łączące kurhany XX, XXII i XXIV, w celu przebadania przestrzeni między kurhanami.

Wykop I, założony między kurhanem XX a XXII, miał 33 m długości i 2 m szerokości. Pod grubą warstwą poszycia leśnego i humusu o miąższości ok. 40 cm, w warstwie dość niejednolicie żółtego piasku, w odległości 19 m od kurhanu XX odkryto niezbyt regularną w rzucie poziomym jamę o średnicy 50 cm, wypełnioną po brzegi ciemnobrunatnym piaskiem, w środku intensywnie czarną przepaloną ziemią z licznymi węglami drzewnymi. Jamę przecięto na osi wsch.-zach. W profilu miała ona kształt workowaty, wypełniona była czarną ziemią z węglem drzewnym, najliczniej występującym na dnie jamy. Miąższość wynosiła 30 cm.

Wykop II, założony między kurhanem XX a XXIV, miał 24 m długości i 2 m szerokości. W odległości 10,30 m od krawędzi kurhanu XX w warstwie żółtego piasku, pod warstwą 40 cm humusu, ukazała się nieduża jama, w rzucie poziomym owalna, o średnicy 50 cm. Wypełniona była czarną ziemią z kawałkami węgla drzewnego. W profilu miała kształt płaskiej niecki i wypełniona była czarną ziemią z węglem drzewnym. Miąższość wynosiła 20 cm.

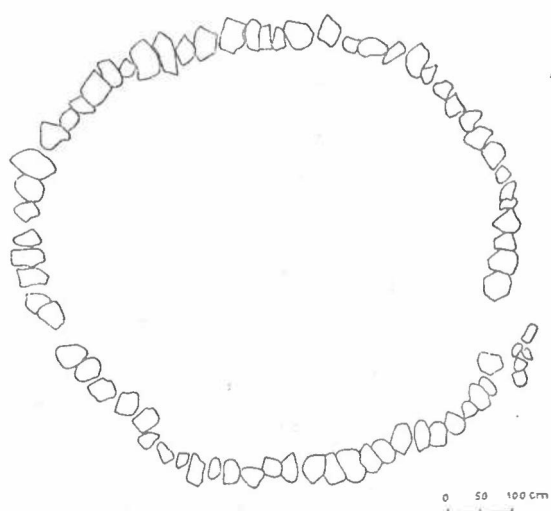
Kurhan XXVI

Dobrze zachowany kurhan, w terenie widoczny był jako rozległy, kolisty, dość regularny pagórek o wymiarach 10 m na osi płn.-płd. i 9,5 m na osi wsch.-zach. oraz wysokości względnej 0,9 m. Po zdjęciu warstwy próchnicy leśnej grubości ok. 10 cm ukazał się kamienny płaszcz kurhanu, kolisty w rzucie poziomym, o wymiarach 9,5 m na osi wsch.-zach. i 8,8 m na osi płn.-płd. Górną część kurhanu wypełniały mniejsze kamienie o wielkości 25—30 cm, a niższe partie mogły tworzyć duże, 40 cm wielkości, kamienie, występujące w znacznej ilości (ryc. 42a). Krąg kamienny stanowiący podstawę kurhanu przerwany był od strony wschodniej, zamykały go dwie płaskie stele kamienne podparte od strony zewnętrznej trzema mniejszymi kamieniami (ryc. 44). Średnica kręgu składającego się z 69 przeważnie dużych kamieni, wielkości 40—50 cm, wynosiła 7,8 m na osi wsch.-zach. i 7,3 m na osi płn.-płd. (ryc. 43). Większa stela grubości 20 cm miała 80 cm wysokości i 40 cm szerokości. Druga, mniejsza, liczyła 40 cm wysokości, 30 cm szerokości i 30 cm grubości. W centrum kurhanu stwierdzono pochówek zbiorowy. W promieniu ok. 1 m występowały w dużej ilości luźno rozrzucone w piasku między kamieniami przepalone kości ludzkie oraz skupisko ceramiki. Nad skupiskiem kości ludzkich stwierdzono w górnych warstwach płaszcza kamiennego pozostałości stosu w postaci 40 cm długości spalonej belki drewnianej, dużej ilości węgla drzewnych i przepalonego na kolor czerwony piasku. Na samym dnie pochówka, w piasku, znaleziono brązowy pierścionek. Ponadto w połowie wysokości kurhanu w odległości 1,5 m na wschód od wierzchołka odkryto popielnicę z przepalonymi kośćmi ludzkimi. Popielnica ta obstawiona była płaskimi kamieniami, tworzącymi jak gdyby niekompletną skrzynię grobową. W płaszczu kamiennym wystąpiło poza tym kilka małych skupisk ceramicznych, a także odkryto kamień noszący wyraźne ślady ciosania. Jest to dość nieregularny graniastosłup o podstawie sześcioboku, z tym że cztery ściany są ciosane, a dwie pozostałe posiadają powierzchnię naturalną. Wysokość jego wynosi 22—28 cm, grubość 15—21 cm (ryc. 45).

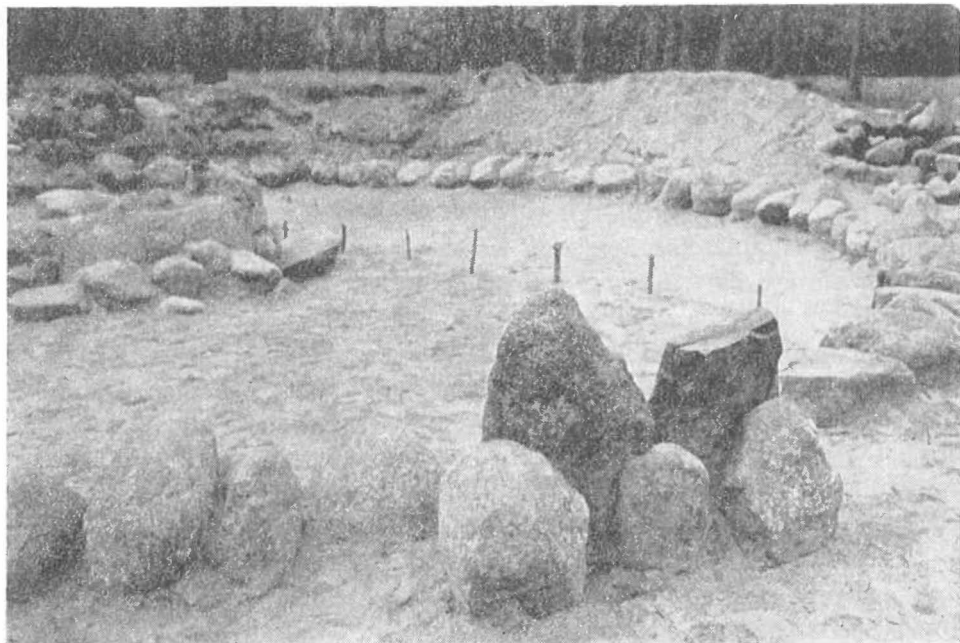
Ryc. 42. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXVI, a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i półn.-półd.

Fig. 42. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXVI, a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

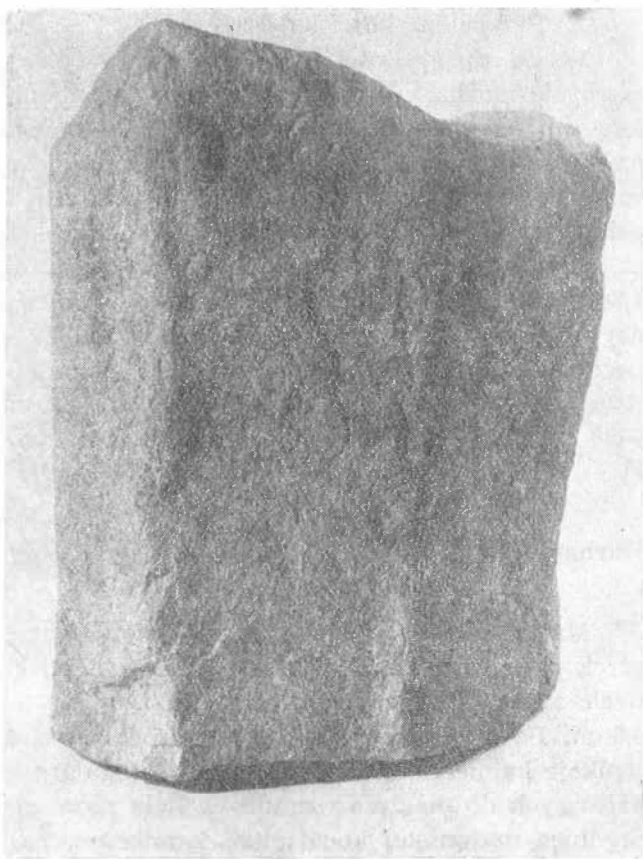
Ryc. 43. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXVI, krąg kamienny

Fig. 43. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXVI, stone circle

Ryc. 44. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXVI, stele kamienne

Fig. 44. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXVI, stone steles

Ryc. 45. Siemirowice,
gm. Cewice, st. 1. Kur-
han XXVI, kamień cio-
sany

Fig. 45. Siemirowice,
Cewice district, site 1.
Barrow XXVI, hewn
stone

Pochówek 1 — zbiorowy

1. Duża ilość ceramiki należącej do naczyń o dwustożkowatym brzuścu z zaokrąglonym załomem, schropowaconych w dolnej części. Nie udało się zrekonstruować żadnego naczynia. Jedna popielnica posiadała płaskie dno o dużej średnicy.

2. Pierścioneł brązowy wykonany z drutu o przekroju w przybliżeniu trójkątnym i o gładkiej powierzchni. Wymiary: średn. 2,2 cm, grub. 3 mm (ryc. 41d).

3. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 2 — popielnicowy

1. Fragmenty ceramiki pochodzą od typowego, najczęściej występującego w kurhanach naczynia o stożkowatej szyjce i dwustożkowatym brzuścu o zaokrąglonym załomie.

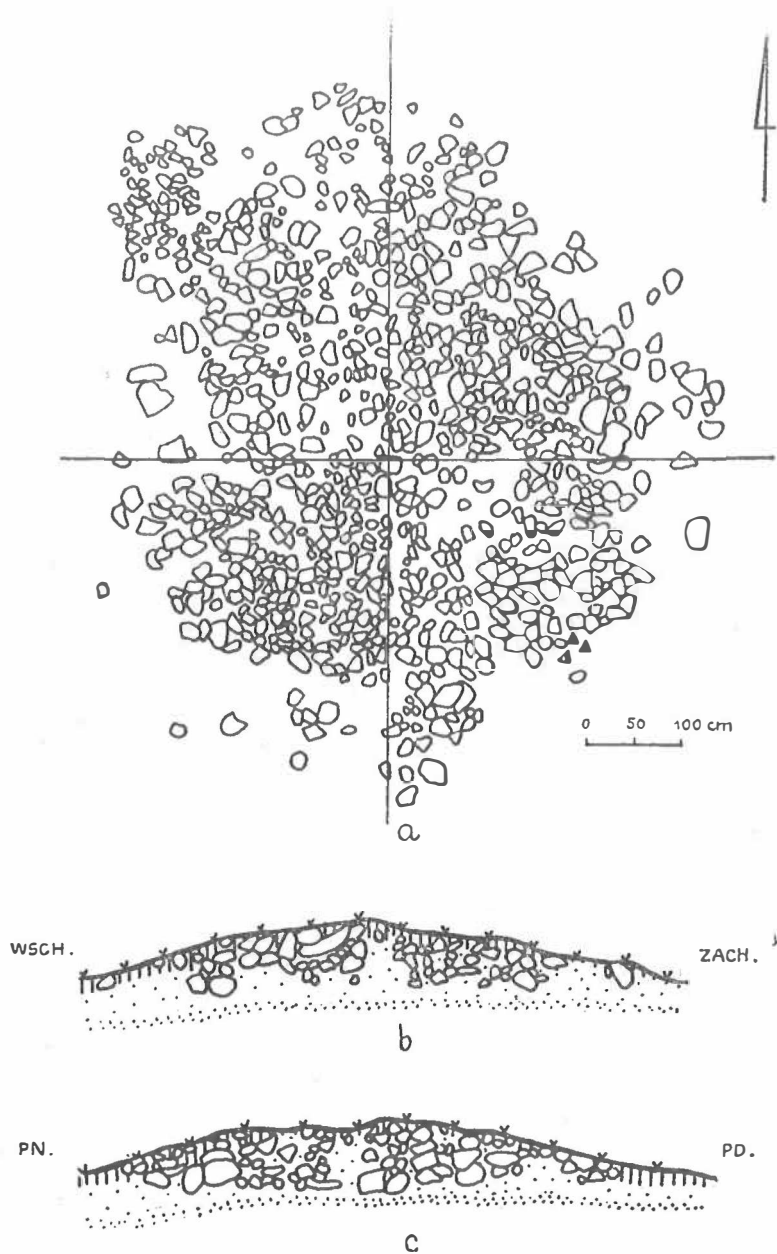
2. Przepalone kości ludzkie.

Wśród dużej ilości mało charakterystycznych fragmentów naczyń wyróżnić można kilka ułamków prawdopodobnie tego samego naczynia, leżących na płaszczu kamiennym w południowej części kurhanu. Fragmenty te zdobione są pionowymi, promieniście rozchodzącymi się i ukośnie krzyżującymi się liniami. Powierzchnia ich jest gładka, glina wypalona na kolor brunatnorudawy (ryc. 41e, f).

Zachowana wysokość kurhanu od calca do wierzchołka wynosiła 1,30 m. Na profilu czytelne były cztery warstwy: I — warstwa brunatnej próchnicy leśnej o miąższości 4—15 cm, II — warstwa szarobrunatnego piasku z nielicznymi kamieniami grubości 10—15 cm, III — warstwa pomarańczowego piasku z konstrukcją kamienną, o miąższości 50—90 cm; kamienie należące do kręgu nakładają się w dwóch warstwach, IV — calec (ryc. 42b, c).

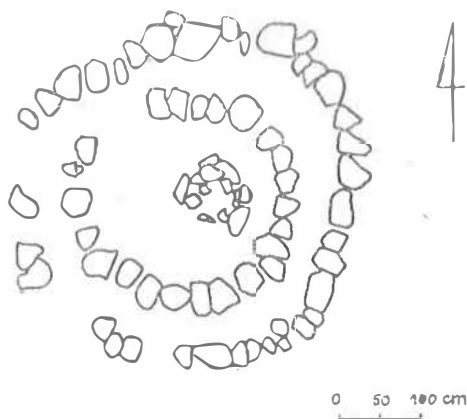
Kurhan XLIV

Mały kurhan rysował się jako stożkowaty, dosyć nieforemny pagórek porośnięty gęstymi krzewami jagód. Miał on 6 m średnicy na osi wsch.-zach. i 6,20 m na osi półn.-półd. Jego wysokość względna wynosiła 0,6 m. Po oczyszczeniu mogiły z próchnicy leśnej odsłonięto jej konstrukcję kamienną o kształcie dość nieregularnego owalu. Część kamieni należących do płaszcza rozrzucona była poza właściwą granicę kurhanu. Średnica odsłoniętej konstrukcji kamiennej, na którą składały się drobne, niewiele różniące się pod względem wielkości i ułożone dość luźno otoczaki, wynosiła na osi wsch.-zach. 6,0 m i na osi półn.-półd. 5,3 m (ryc. 46a). W kurhanie odsłonięto jeden pochówek usytuowany centralnie (ryc. 48). Popielnica z zawartością przepalonych kości ludzkich i przedmiotów brązowych w postaci szpili, bransolety i pierścionka przykryta była misą i stała na płaskim, dużym kamieniu. Obwarowana była w promieniu 30—40 m kilkoma większymi i mniejszymi kamieniami (ryc. 49). Ponadto w różnych miejscach płaszcza kamiennego stwierdzono występowanie niewielkiej ilości mało charakterystycznej ceramiki. Podstawę kurhanu stanowiły dwa kręgi ułożone z różnorakich pod względem wielkości kamieni, przerwane w kilku miejscach od strony zachodniej. Średnica zewnętrznego kręgu, zbudowanego z 38 kamieni, wynosiła 4,3 m na osi wsch.-zach. i półn.-półd., a wewnętrznego kręgu, złożonego z 23 kamieni nie zawsze ściśle przylegających do siebie — 2,8 m na osi wsch.-zach. i półn.-półd. (ryc. 47). W przekroju pionowym kurhan miał maksymalną wysokość 80 cm. Na profilach czytelne były 3 warstwy: I — warstwa ciemnobrunatnej próchnicy leśnej z nielicznymi kamieniami sięga-

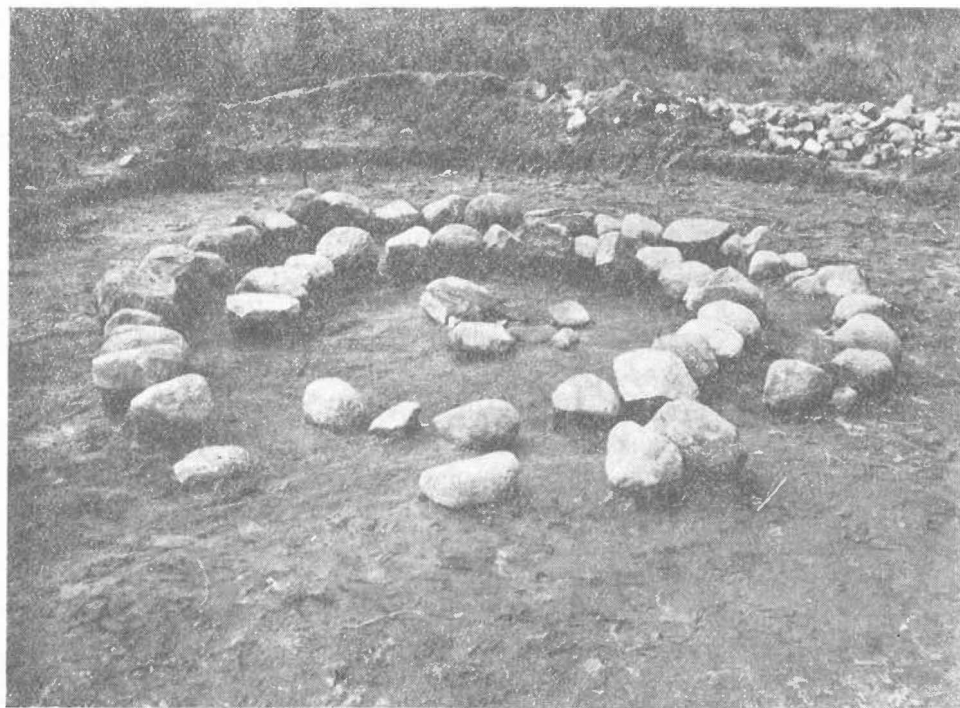
Ryc. 46. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLIV: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i pñ.-płd.

Fig. 46. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLIV: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

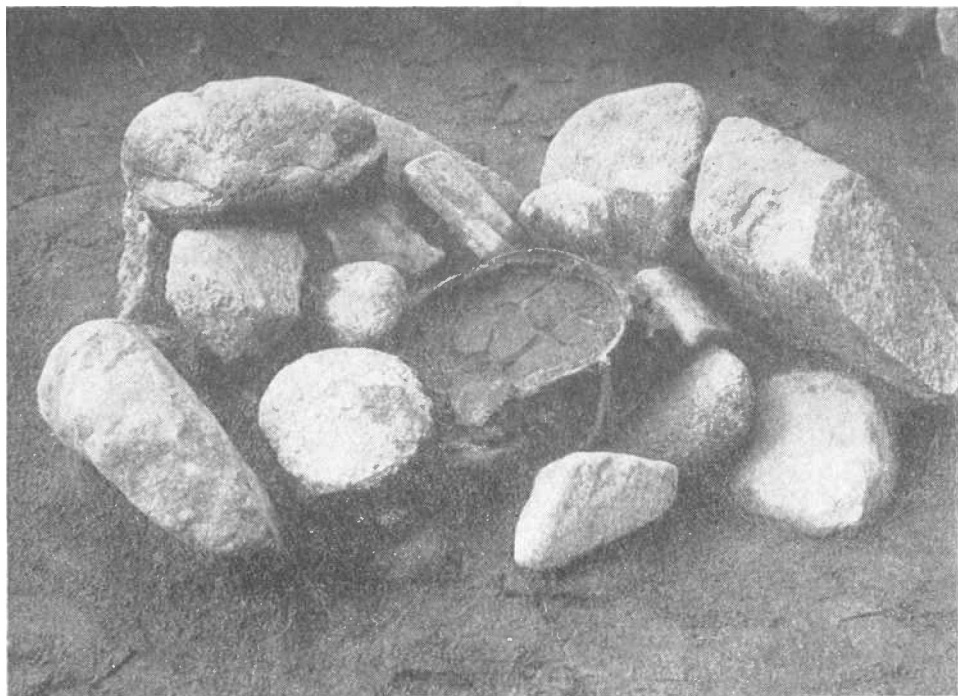
Ryc. 47. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLIV, kręgi kamienne koncentryczne

Fig. 47. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLIV, concentric stone circles

Ryc. 48. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLIV, grób popielnicowy usytuowany pośrodku kurhanu

Fig. 48. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLIV, urn grave situated in the centre of the barrow

Ryc. 49. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLIV, popielnica gliniana w obstawie kamiennej

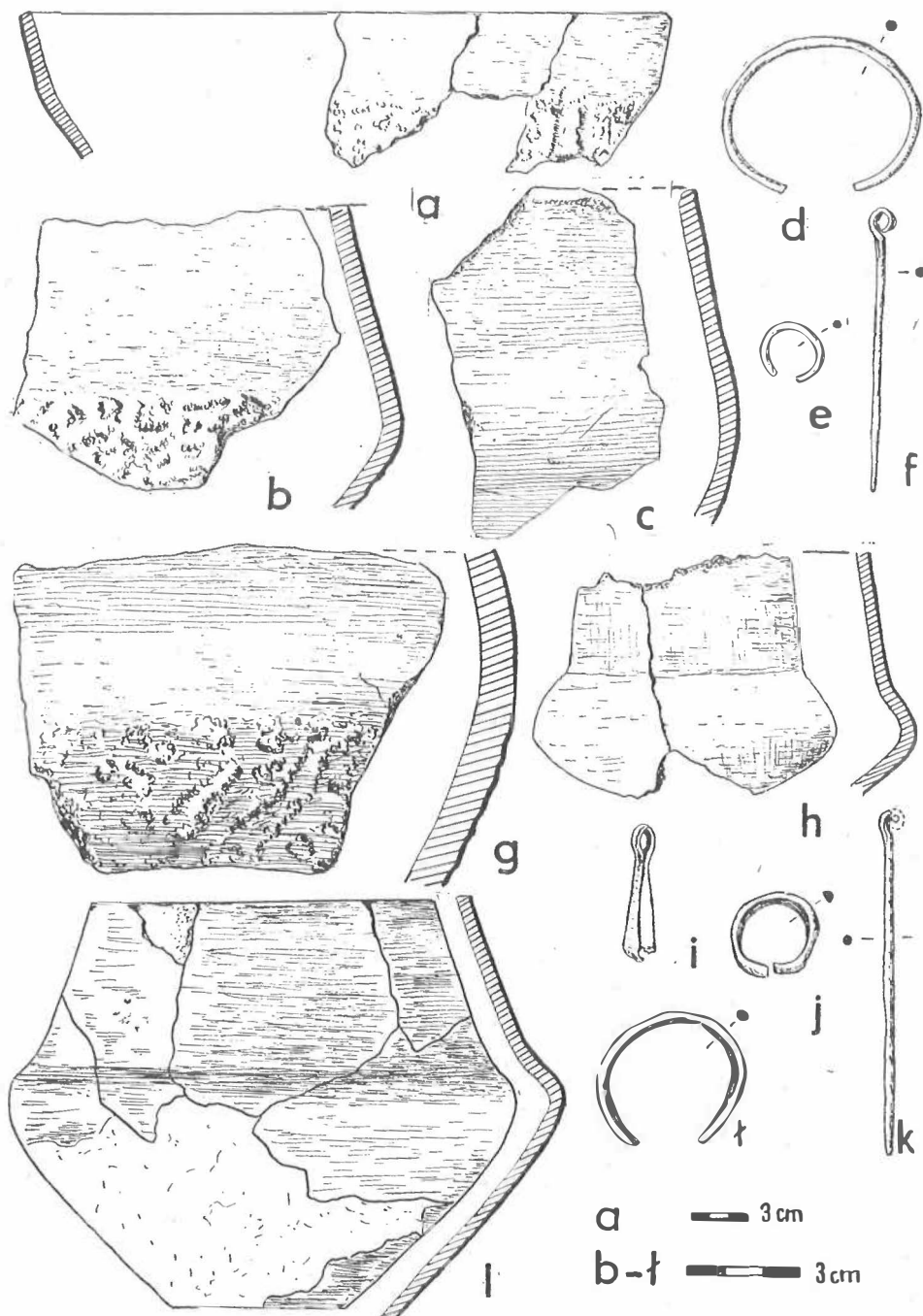
Fig. 49. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLIV, clay urn surrounded by stones

jącymi do głębokości 10 cm, II — warstwa jasnobrunatnego piasku z właściwą konstrukcją kamienną o miąższości 40—50 cm, III — warstwa calcowa (ryc. 46b, c).

P o c h ó w e k — popielnicowy z obwarowaniem

1. Popielnica szerokootworowa zachowana, w górnej części, o dość wysokiej, lekko stożkowej szyjce i dwustożkowatym brzuścu z zaokrąglonym załomem; dolna część brzuśca jest chropowata, pozostałe partie gładzone, glina barwy jasnobrunatnej. Wymiary: średn. otworu ok. 23 cm, grub. ścianek 0,8 cm.

2. Pokrywa w formie miski, kształtu dwustożkowatego, o zaokrąglonym załomie brzuśca, krawędzi lekko skośnie ściętej; powierzchnia do załomu gładka, dalej chropowata ze śladami pionowych mazań, glina wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: średn. otworu 35 cm, grub. ścianek 0,8 cm (ryc. 50a).

Ryc. 50. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a-f — inwentarz kurhanu XLIV, g-l — inwentarz kurhanu XLV

Fig. 50. Siemirowice, Cewice district, site 1: a-f — inventory from barrow XLIV, g-l — inventory from barrow XLV

3. Szpila brązowa wykonana z drutu o przekroju okrągłym. Główka jest rozklepana i zwinięta w uszko. Stan zachowania ozdoby dobry. Wymiary: średn. drutu 0,3 cm, dł. szpili 7,5 cm (ryc. 50f).

4. Otwarta bransoleta brązowa wykonana z drutu o przekroju okrągłym. Wymiary: średn. $5 \times 3,7$ cm, grub. drutu 0,2 cm (ryc. 50d).

5. Pierścioneł brązowy o średnicy 1,5 mm (ryc. 50e), wykonany z drutu o przekroju okrągłym.

6. Przepalone kości ludzkie.

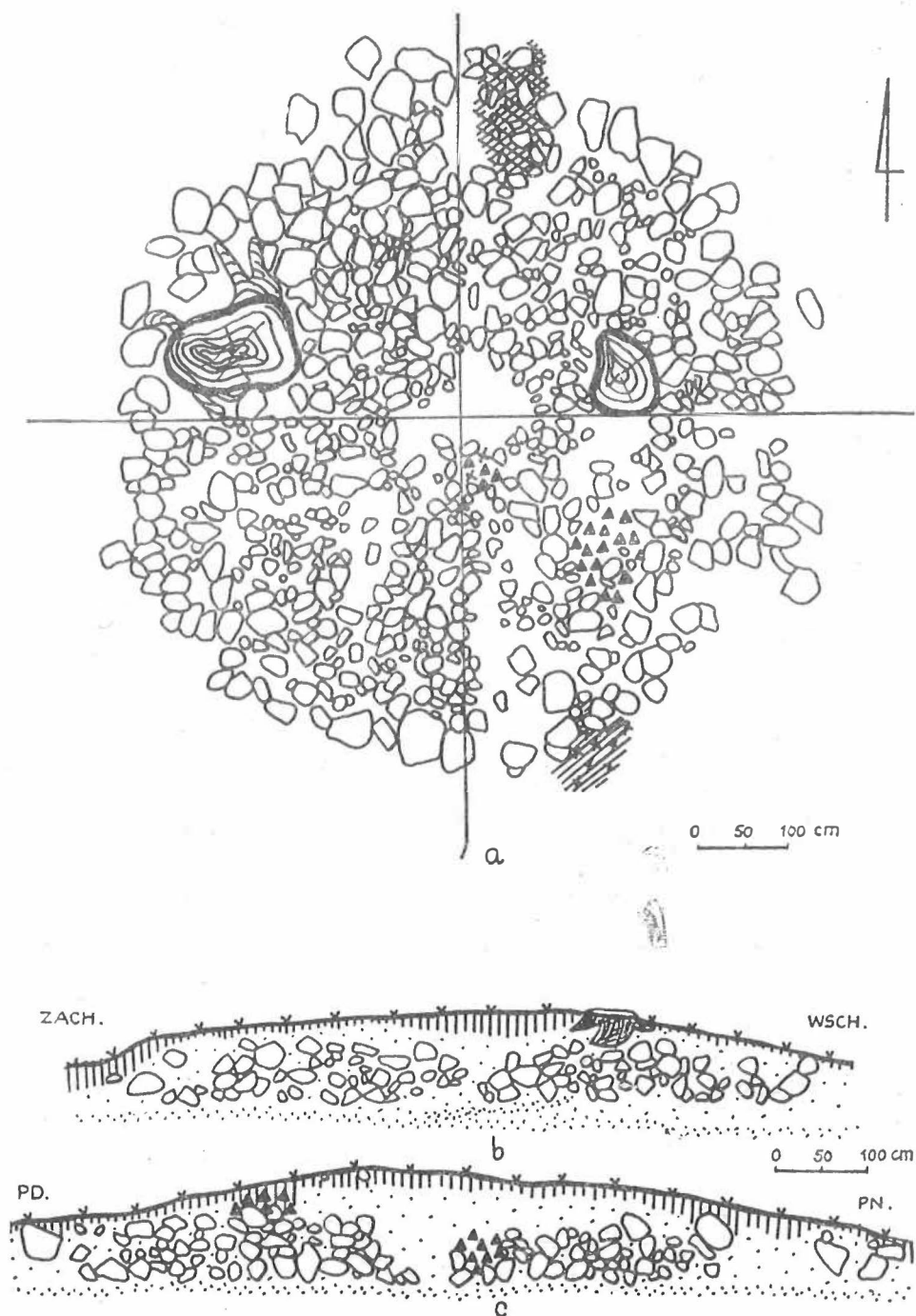
7. Pozostała ceramika. Wśród licznych ułamków naczyń wyróżnić można fragment brzuśca dwustożkowatego o zaokrąglonym załomie i gładkiej powierzchni w górnej części, a chropowatej w dolnej (ryc. 50b), oraz fragment naczynia słabo profilowanego o lekko zaokrąglonym brzuścu i gładkiej powierzchni, barwy jasnobrunatnej (ryc. 50c).

Kurhan XLV

Kurhan tworzył okrągły, dość wysoki pagórek, na którym rosły dwa drzewa i krzewy jagód. Miał on wymiary: 8,4 m na osi pñ.-pñd. i 8 m na osi wsch.-zach. oraz wysokość względną ok. 80 cm. Po usunięciu drzew i poszycia leśnego odsłonięto płaszcz kamienny usypany w większości z dość drobnych kamieni, posiadających średnicę 7,6 m na osi wsch.-zach. i pñ.-pñd. Środek kurhanu w promieniu 1 m wypełniony był jasnobrunatno-żółtawym piaskiem i pozbawiony kamieni (ryc. 51a). W partii południowej konstrukcji stwierdzono występowanie dwóch pochówków (nr 1 i 2) w postaci zgniecionych popielnic zawierających dużą ilość przepalonych kości ludzkich i przedmioty brązowe — szpile, pierścioneł i szczypce. Ponadto w kilku miejscach płaszcz, między kamieniami, znajdowały się w mniejszych skupiskach przepalone kości ludzkie, nieliczne ułamki ceramiki oraz dwie brązowe bransolety.

Dość ciekawie przedstawia się skupisko przepalonych kości ludzkich w centralnej części kurhanu. Były one usypane jak gdyby w wianuszek, a obok znajdowało się skupisko ceramiki. Poza tym w kurhanie w części południowej odsłonięto dwie jamy o średnicy 1 m, wypełnione przepalonymi kośćmi ludzkimi oraz od północy dużą ilością węgla drzewnego.

Na dnie kurhanu, w samym środku, odsłonięto także mały krąg niedużych przylegających do siebie dość ściśle kamieni. Były one ułożone w kilku warstwach i tworzyły studzienkę o średnicy $1,20 \times 1$ m, wewnątrz której znajdowała się spora ilość przepalonych kości ludzkich i ceramiki (ryc. 53). Podstawę kurhanu stanowił pojedynczy krąg kamienny składający się z 66 kamieni wielkości 30—50 cm, przerwany od strony północnej i wschodniej. Średnica kręgu na osi wsch.-zach. i pñ.-

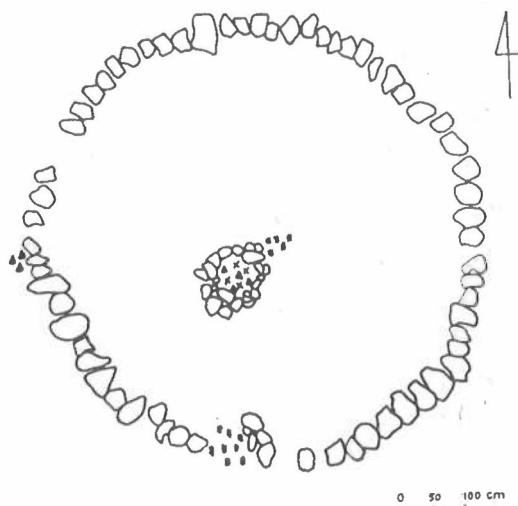

Ryc. 51. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLV: a — płaszcz kamienny, b, c — profile na osi wsch.-zach. i pñ.-płd.

Fig. 51. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLV: a — stone cover, b, c — profiles along the east-west and north-south axes

Ryc. 52. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLV, krąg kamienny

Fig. 52. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLV, stone circle

Ryc. 53. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLV, studzienka pośrodku kręgu

Fig. 53. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLV, catch basin in the centre of the circle

-płd. wynosiła 7,1 m (ryc. 52). Maksymalna wysokość kurhanu wynosiła 1,20 m. Na profilach widoczne były 3 warstwy: I — warstwa ciemnobrunatnej próchnicy i szarego piasku o miąższości 10—20 cm, II — warstwa jasnobrunatnego piasku z konstrukcją kamienną, o miąższości 70—80 cm, III — warstwa calcowa (ryc. 51b, c). Pośrodku kurhanu zalegał jasnobrunatno-żółty piasek i brak było kamieni (ryc. 54).

Ryc. 54. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XLV, zdjęcie profilów (pośrodku brak kamieni)

Fig. 54. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XLV, photograph of profiles (stones in the centre lacking)

Pochówek 1 — popielnicowy

1. Dużych rozmiarów popielnica, całkowicie zgnieciona, kształtu przypuszczalnie beczułkowatego o zaokrąglonym załomie brzuśca. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, gładka, w dolnej partii brzuśca chropowata ze śladami ukośnych mazań. Grubość ścianki popielnicy 1 cm (ryc. 50g).

2. Małe naczynko, ustawione wewnątrz popielnicy, miało kształt dwustożkowaty o zaokrąglonym załomie brzuśca i dość wysokiej, stożkowej, wyodrębnionej szyjce; powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej. Wymiary: zachowana wys. 6,5 cm, średn. otworu ok. 6 cm, średn. brzuśca 8,2 cm, grub. ścianek 0,4 cm (ryc. 50h).

3. Szpila brązowa z częściowo ułamaną, nieco rozklepaną główką, wykonana z okrągłego drutu o średnicy 0,2 cm, zdobiona z jednej strony słabo widocznymi ukośnymi żłobkami (ryc. 50k).

4. Szczypce brązowe o ramionach w przybliżeniu trójkątnych, z brzegami lekko zagiętymi; powierzchnia gładka, nie zdobiona. Wymiary: dł. 3,7 cm, największa szer. 1 cm (ryc. 50i).

5. Otwarty pierścioneł brązowy nieco zdeformowany, wykonany z taśmy o przekroju w przybliżeniu trójkątnym. Wymiary: średn. 2,3 cm, szer. taśmy 0,4 cm (ryc. 50j).

6. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 2 — popielnicowy

1. Popielnica wazowata o brzúscu dwustożkowatym z zaokrąglonym załómem i dość wysokiej, stożkowej szyjce; powierzchnia gładka, glina wypalona na kolor jasnobrunatny. Wymiary: wys. 22 cm, średn. otworu 18,8 cm, średn. brzúscu 27,2 cm, średn. dna 9,4 cm (ryc. 50l).

2. Bransoleta brązowa z nie domkniętymi końcami, wykonana z owalnego drutu. Wymiary: średn. 4 cm, grub. 0,3 cm (ryc. 50l).

3. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 3 — popielnicowy

1. Popielnica, zachowana w dolnej części, o płaskim, wyodrębnionym dnie i gładkiej powierzchni ścianek, wypalona na kolor brunatny. Średn. dna 9,5 cm.

2. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 4 — popielnicowy

1. Fragmentarycznie zachowana popielnica kształtu jajowatego, z taśmowatym, przekłutym poziomo uchem; powierzchnia chropowata, glina z domieszką gruboziarnistego tłúcznia wypalona na kolor brunatny. Grubość ścianki 0,7 cm (ryc. 55a).

2. Przepalone kości ludzkie.

Pochówek 5 — popielnicowy

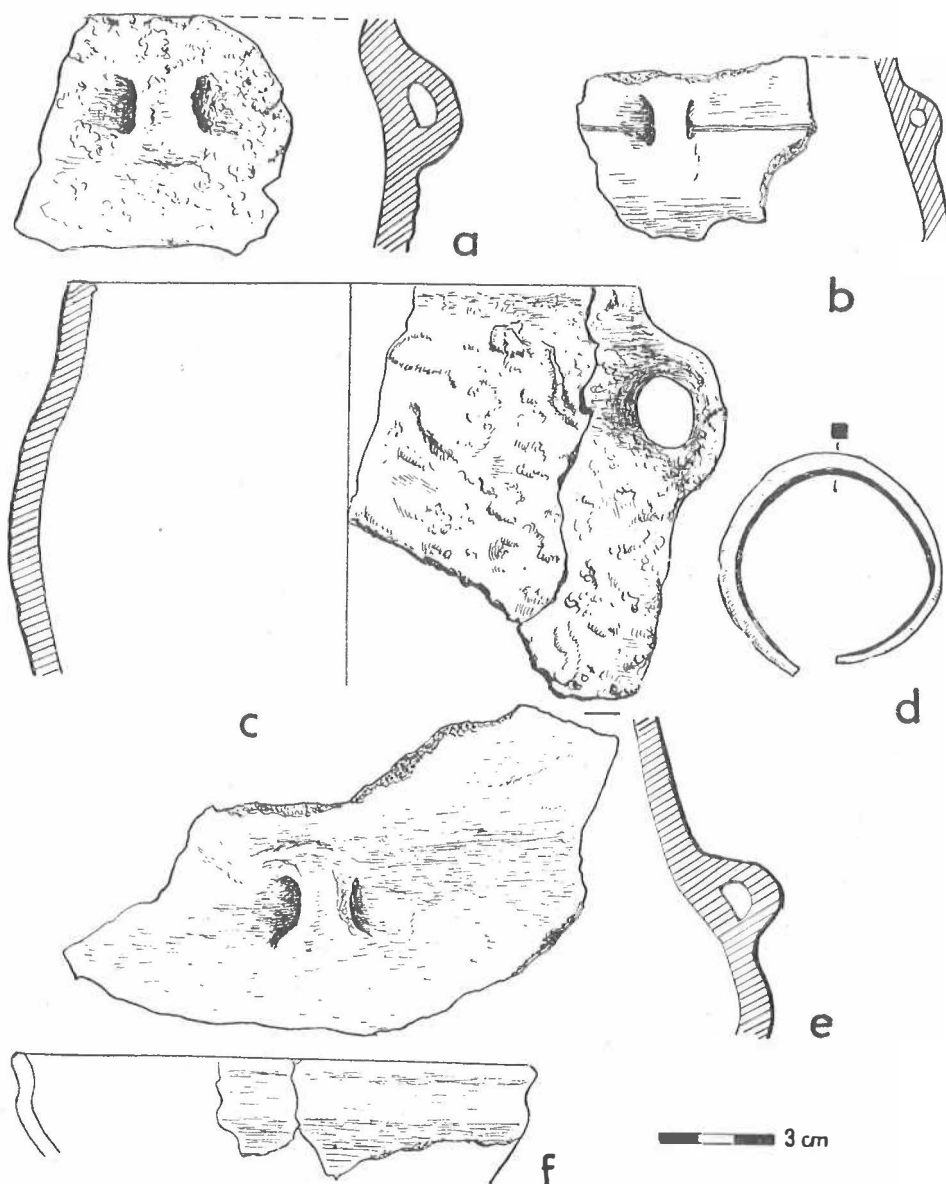
1. Dużych rozmiarów, całkowicie zgnieciona popielnica o chropowatej powierzchni brzúscu i gładkiej, stożkowej szyjce. Grubość ścianek 0,8 cm.

2. Bransoleta brązowa z nie domkniętymi końcami, wykonana z drutu o przekroju kwadratowym, przewężona przy końcach. Wymiary: średn. 5,8 cm, największa grub. 0,4 cm (ryc. 55d).

3. Duża ilość przepalonych kości ludzkich.

Pochówek 6 — popielnicowy

1. Dużych rozmiarów popielnica kształtu dwustożkowatego o wysokiej, stożkowej szyjce, zachowana fragmentarycznie; powierzchnia

Ryc. 55. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1: a—e — inwentarz kurhanu XLV, f — fragment pokrywy z kurhanu LXI

Fig. 55. Siemirowice, Cewice district, site 1: a—e — inventory of barrow XLV, f — fragment of cover from barrow LXI

gładka, barwy jasnobrunatnej. Wymiary: średn. otworu 26 cm, grub. ścianek 0,8 cm.

Pozostała ceramika:

1. Fragment górnej części naczynia kształtu jajowatego z zachowanym taśmowatym uchem u krawędzi; powierzchnia silnie schropowacona. Wymiary: średn. otworu 15 cm, średn. brzuśca 17,3 cm, grub. 0,7 cm (ryc. 55c).

2. Fragment środkowej części naczynia dwustożkowatego o zaokrąglonym załomie brzuśca, z uchem poziomo przekłutym, umieszczonym u nasady szyjki; powierzchnia gładka, barwy brunatnej. Grub. 0,8 cm (ryc. 55e).

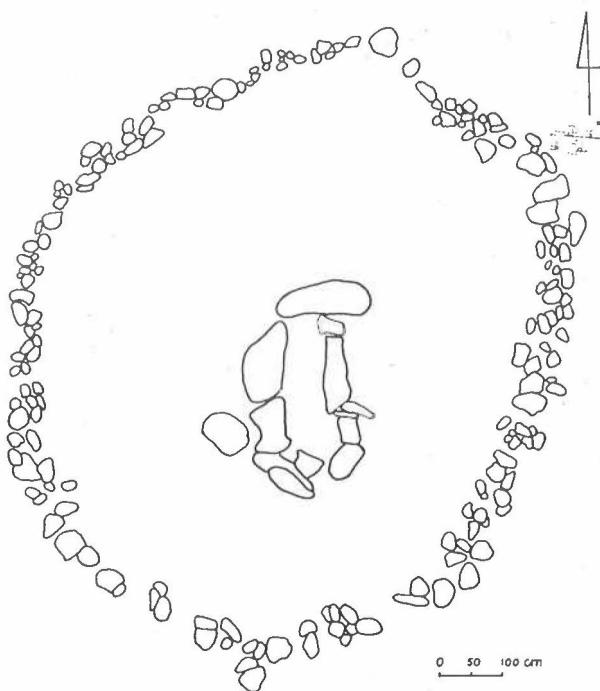
3. Środkowy fragment małego naczynia o zaokrąglonym brzuścu i szyjce wyodrębnionej żłobkami. Na granicy szyjki i brzuśca znajduje się małe taśmowate ucho poziomo przekłute. Powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej. Grub. 0,7 cm (ryc. 55b).

Kurhan LXI

Kurhan rysował się w terenie jako słabo widoczny pagórek z wystającymi pośrodku dużymi głazami, stanowiącymi ściany skrzyni gro-

Ryc. 56. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan LXI, centralnie usytuowana skrzynia z częściowo zachowanym kręgiem

Fig. 56. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow LXI, centrally situated chest with partially preserved circle

bowej. Po zdjęciu warstwy próchnicy stwierdzono obecność naruszonych, luźno tkwiących w piasku kamieni, należących do płaszcza. Między nimi w kilku miejscach znajdowały się nieduże skupiska przepalonych kości ludzkich. W celu odsłonięcia w całości skrzyni grobowej, usytuowanej centralnie na osi półn.-półd., kamienie zostały wybrane do calca. Dużych

Ryc. 57. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan LXI, zdjęcie skrzyni kamienną

Fig. 57. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow LXI, photograph of stone chest

rozmiarów skrzynia ($3,1 \times 1,5$ m) zbudowana była z ogromnych głazów narzutowych o długości dochodzącej do 1,30 m, szerokości 60 cm i wysokości 1 m (ryc. 56). Wyłożona była na dnie płaskimi kamieniami. Wnętrze skrzyni było puste. Nie udało się też odsłonić w całości kręgu kamiennego stanowiącego podstawę kurhanu, ponieważ wiele kamieni było naruszonych. Kurhan miał w przybliżeniu 9,0 m średnicy.

Inwentarz:

1. Duża ilość ułamków pochodzących prawdopodobnie od naczyń dwustożkowatych z zaokrąglonym załomem brzuśca, o chropowatej powierzchni oraz gładkiej, w przybliżeniu stożkowatej szyjce.

2. Fragmentarycznie zachowana pokrywa czapkowata z wyodręb-

nioną, zaokrągloną krawędzią. Powierzchnia gładka, barwy brunatnej, średn. otworu 28 cm (ryc. 55f).

3. Przepalone kości ludzkie.

ANALIZA OBRZĄDKU POGRZEBOWEGO

Zbadanie 19 kurhanów (nr I—IX, XI, XIII, XX—XXII, XXIV, XXVI, XLIV, XLV i LXI) w latach 1957 i 1971—1974 daje pełną podstawę do wysunięcia wstępnych wniosków odnośnie do rytuału pogrzebowego panującego u ludności grupy kaszubskiej kultury łużyckiej IV i V okresu epoki brązu. W analizie oprzeć się też można na wynikach badań pozyskanych na innych cmentarzyskach kurhanowych, współczesnych nekropoli w Siemirowicach, jak w Grabowie, woj. słupskie¹⁴, Owśnicach i Skorzewie, gm. Kościerzyna, woj. gdańskie¹⁵ oraz na cmentarzyskach badanych jeszcze przed I wojną światową w Stężycy¹⁶, Gąpowie¹⁷, Dubowie¹⁸, gm. Stężycza czy Gniewinie¹⁹, woj. gdańskie.

1. Położenie cmentarzyska

Cmentarzysko w Siemirowicach założone zostało nad rzeką Bukowina, dopływem Łupawy. Należy sądzić, że jego lokalizacja w tym miejscu była podyktowana nie tylko względami wierzeniowymi mieszkańców osady użytkującej omawiane cmentarzysko, ale przed wszystkim miała na celu ułatwienie transportu budulca za pomocą wodnych środków komunikacji. Zachodziła bowiem potrzeba gromadzenia znacznej ilości kamieni, niekiedy nawet głazów większych rozmiarów, z których tworzone kręgi (pierścienie) u podstawy kurhanów, a także dalszych kamieni do budowy mogił. A jak ogromna masa kamieni potrzebna była do budowy cmentarzyska, uprzytamnia nam fakt, że dla wzniesienia około 120 kurhanów w Siemirowicach trzeba było zgromadzić 1500 m³

¹⁴ F.J. Lachowicz, o.c. Por. też recenzję tej pracy: L.J. Łuka, „Pomorania Antiqua”, t. 5, 1974, s. 505—507.

¹⁵ J. Delekta, *Badania prehistoryczne w powiatach: kościerskim i kartuskim na Pomorzu w roku 1935*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 5, z. 2—3, 1935—1936, s. 196—199.

¹⁶ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 320—322.

¹⁷ *Tamże*, s. 265—266.

¹⁸ *Tamże*, s. 264—265.

¹⁹ Archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

budulca, co obliczono przyjmując za średnią kurhan o 8 m średnicy i 1 m wysokości. O słuszności takiego wnioskowania odnośnie do lokalizacji upewnia nas położenie innych cmentarzysk nad zbiornikami wodnymi, wśród których przykładowo wymienić można cmentarzysko z IV i V okresu epoki brązu w Paraszynie, woj. gdańskie, cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich położone w Odrach, gm. Czersk, woj. bydgoskie²⁰, czy w Węsiorach, gm. Sulęczyno, woj. gdańskie²¹. Zaznaczyć też trzeba, że w wyborze miejsca na założenie cmentarzyska pewne znaczenie mogły mieć panujące u ludności kultury łużyckiej wierzenia. Zakładając hipotetycznie, że ułamki ceramiki łużyckiej odkrywane w Siemirowicach po drugiej stronie parowu powstałego w holocenie, którym płynie wpływająca do Bukowiny struga bez nazwy, zalegają na istniejącej w tym miejscu osadzie, zamieszkannej przez ludność użytkującą opisywane cmentarzysko, możemy przypuścić, że wybór miejsca podyktowany był także wiarą w moc oczyszczającą wody i w jej zdolność odwracania zła. Znamy cały szereg podobnie usytuowanych cmentarzysk kultury wschodniopomorskiej, a także i cmentarzysk z następnych okresów. Dla wczesnego średniowiecza możemy wskazać na nekropolę w Chmielnie, woj. gdańskie, oddzieloną od współczesnego jej grodu strumieniem łączącym jeziora Białe i Kłodno²².

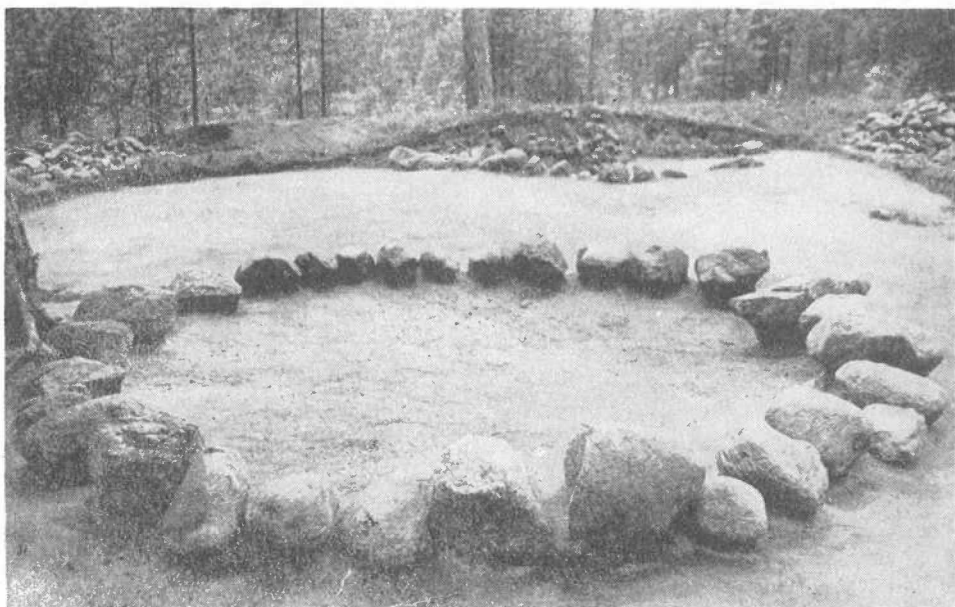
2. Budowa kurhanów

Wszystkie kurhany zbadane w Siemirowicach mają kształt kolisty lub w przybliżeniu kolisty. Ich średnica waha się w granicach od 5,5 m (kurhan nr VIII) do około 10 m (kurhan nr I). Wysokość maksymalna wynosi 1,5 m (kurhan nr II). Kolisty kształt kurhanów osiągnęto przez układanie u ich podstawy kręgów przeważnie z dużych, ściśle przylegających do siebie kamieni (ryc. 58). Stwierdzono, że w niektórych kurhanach kręgi zbudowane były z dwóch lub trzech warstw kamieni nakładających się na siebie i stanowiły wyraźną granicę miejsca, na którym zakładano właściwy grób skrzynkowy lub obwarowany (ryc. 59). Prze-

²⁰ Cmentarzysko w Odrach zostało założone nad rzeką Wda.

²¹ Cmentarzysko w Węsiorach, gm. Sulęczyno, woj. gdańskie, mieści się nad brzegiem jeziora.

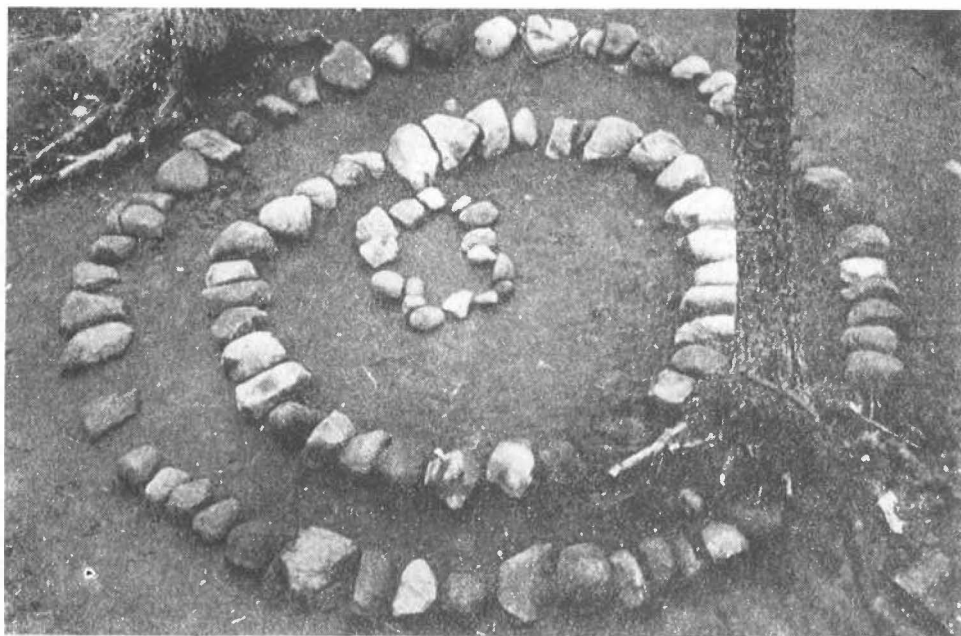
²² Na rolę wody w wierzeniach pogańskich na Pomorzu Gdańskim zwracał uwagę L.J. Łuka, *Obrządek pogrzebowy u plemion kultury wschodniopomorskiej na Pomorzu Gdańskim*, część I, „Pomorania Antiqua”, t. 2, 1968, s. 42–43. Por. też tenże, *Wierzenia pogańskie na Pomorzu Wschodnim w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, „Zeszyty Popularnonaukowe Muzeum Archeologicznego w Gdańsku”, nr 2, 1973, s. 41.

Ryc. 58. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VII, pojedynczy krąg kamienny
Fig. 58. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VII, single stone circle

Ryc. 59. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan I, warstwy kamieni nakładające się na siebie, należące do kręgu
Fig. 59. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow I, layers of stones one above the other, belonging to the circle

Ryc. 60. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VIII, kręgi podwójne z pochówkiem pośrodku

Fig. 60. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VIII, double circles with human remains in the centre

ważają kurhany o pojedynczych kręgach u podstawy (nr nr II, VI, VII, IX, XX, XXI, XXII, XXIV, XXVI, XLV i LXI). Tylko w czterech kurhanach (I, VIII, XIII, XLIV) stwierdzono po dwa kręgi koncentryczne (ryc. 60). W starszej literaturze przedmiotu można również znaleźć liczne przykłady budowy kręgów pojedynczych (między innymi Dubowo, Gapowo, Owśnice, Stężycza, Grabowo), czy podwójnych (Gapowo, Stężycza, Grabowo)²³.

Mówiąc o kręgach, należy jeszcze zwrócić uwagę na unikatowe odkrycie dwóch płaskich stel w kurhanie nr XXVI (ryc. 44). Zamykały one przerwany od strony wschodniej krąg kamienny i wzmocnione były od zewnątrz trzema mniejszymi kamieniami. Gdyby nasza sugestia uznania tych kamieni za stele była słuszna, stanowiłyby one najstarszy w Polsce przykład stawiania stel na cmentarzyskach, wyprzedzając o blisko 1000 lat stele znane nam z cmentarzysk późnolatańskich i rzymskich. Ustawienie stel od strony wschodniej kurhanu należy prawdopodobnie wiązać z panującymi w kulturze łużyckiej wierzeniami związanymi z kultem słońca i kultem przodków. Godzi się też zauważyć, że same kręgi,

²³ F.J. Lachowicz, o. c. s. 96.

Ryc. 61. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhany IX, VII, VI, kregi kamienne

Fig. 61. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrows IX, VII, VI, stone circles

tak licznie występujące na cmentarzyskach kurhanowych grupy kaszubskiej kultury łużyckiej, mogą mieć również związek z kultem słońca, jako wyobrażenie tarczy słonecznej (ryc. 61). Przypuszczenie to jest o tyle prawdopodobne, że na ceramice sepulkralnej kultury wschodniopomorskiej odkrytej w Sopocie widoczny jest na powierzchni szyjki rysunek tarczy słonecznej. Wyobrażenie tarczy słonecznej na naczyniu mieszczącym przepalone kości ludzkie stanowi dowód na istnienie związku kultu słońca z apoteozowaniem zmarłych²⁴. Związku między kęgami kamiennymi odkrytymi w kurhanach z młodszej epoki brązu na Gotlandii i Upplandii a kultem słońca dopatruje się też E. Nýlen²⁵.

Godny podkreślenia jest również fakt odkrycia przy kurhanie VIII

²⁴ Przypomnijmy też nową interpretację sceny widocznej na brzuścu popielnicy twarzowej odkrytej w grobie skrzynkowym kultury wschodniopomorskiej w Grabowie Bobowskim, gm. Bobowo, woj. gdańskie, odczytywanej przez blisko 100 lat jako wyobrażenie „jazdy zmarłego w zaświaty”. Ostatnio przyjmuje się, że przedstawia ona obrzędowe przewożenie tarczy słonecznej. Por. W. Hensel, *Ziemia polskie w pradziejach*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1973, s. 151 oraz L.J. Łuka, *Wierzenia pogańskie...*, s. 23—25.

²⁵ E. Nýlen, *Hjulet och hjulkorsgravarna*, „Tor”, vol. 13, 1969, s. 98 i n. Autor łączy kregi kamienne z krzyżami pośrodku, odkrywane na Gotlandii i w Upplandii w kurhanach datowanych na schyłek epoki brązu, z kultem słońca, przypominając, że podobną rolę musiały spełniać wisiorki brązowe za znakiem krzyża pośrodku.

grobu jamowego oraz unikatowej studzienki w kurhanie XLV (ryc. 53). Jeśli chodzi o płaszcz kamienny kurhanu, to budowano go z kamieni dość niejednorodnych pod względem wielkości, z tym że drobne kamienie występują w górnych partiach, a większe — u podnóża. W wypadku kurhanu XXVI odkryto w płaszczu kamień w kształcie graniastosłupa z wyraźnymi śladami ciosania (ryc. 45).

Ponadto w większości kurhanów stwierdzono kilka warstw nakładających się na siebie kamieni przysypanych żółtym lub jasnobrunatnym piaskiem. Prawie wszystkie zbadane kurhany miały bardzo podobną str-

Ryc. 62. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan I, przekrój pionowy

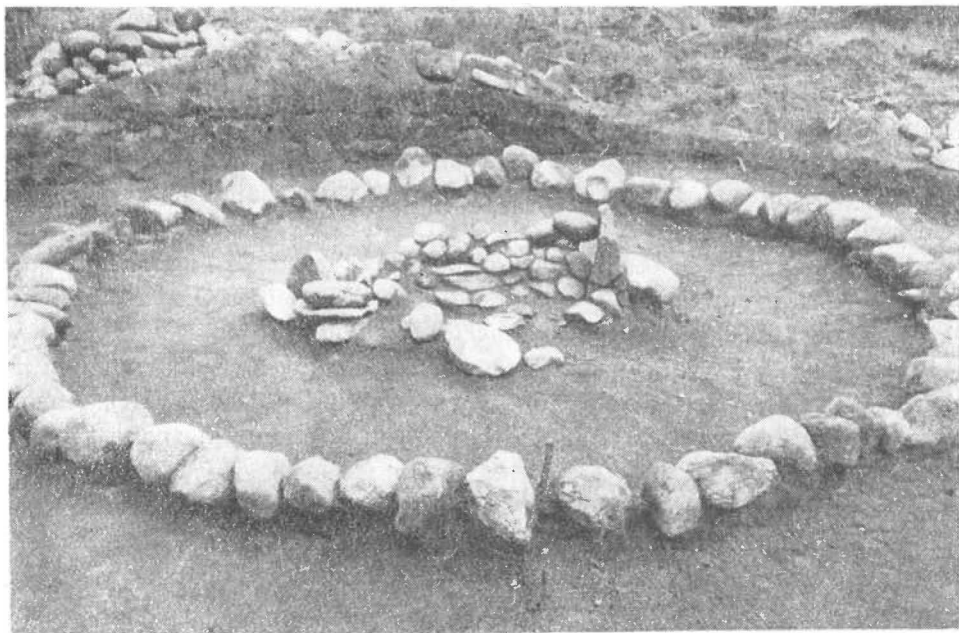
Fig. 62. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow I, vertical cross section

tygrafię: warstwę I stanowiła próchnica leśna, warstwa II — konstrukcja kamienna z jasnobrunatnym piaskiem; na jej treść składały się pochówki ciałopalne oraz materiał kulturowy. Warstwa III — to żółty, piaszczysty, zwirowaty calec (ryc. 62).

3. Rodzaje pochówków wewnątrz kurhanów i poza ich granicami

W środku kręgu stawiano skrzynie kamienne, niekiedy znacznych rozmiarów, usytuowane w większości na osi wsch.-zach. (kurhany nr XX, XXII, XXIV) (ryc. 63). Największa ze skrzyń, o długości 3,2 m i

szerokości 1,6 m, usytuowana na osi płn.-płd., znajdowała się w naruszonym już przed rozpoczęciem badań kurhanie LXI (ryc. 57). Skrzynie przeważnie budowano bezpośrednio na calcu na wysokości kręgów i używano do tego dużych kamieni okrągłych, dość dużych, łupanych płaskich płyt i kamieni naturalnie płaskich. W kurhanie VI stwierdzono obecność skrzyń w płaszczu kamiennym, w połowie jego wysokości. Jedną ze skrzyń grobowych odkrytych w tym kurhanie była pozbawiona inwentarza i stanowiła przypuszczalnie grób zastępczy dla osób zaginio-

Ryc. 63. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXIV, skrzynia pośrodku kręgu

Fig. 63. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXIV, chest in the centre of the circle

nych, poległych w walkach itp. W pozostałych wypadkach we wnętrzu skrzyń z reguły stały popielnice i naczynia gliniane pełniące funkcję przystawek, którym towarzyszyły wyroby metalowe oraz przepalone kości ludzkie. Dna ich wyłożone były płaskimi kamieniami. Odkrywano sporadycznie pod dnem skrzyń jamy (kurhan nr VI) bądź też jamy w pobliżu kurhanów (kurhan nr II) i skrzyń, wypełnione węglem drzewnym i małą ilością przepalonych kości ludzkich — mogą świadczyć o istnieniu w tych miejscach stosów (kurhan XXVI). Mogły one też powstać przez zsypanie resztek stosu do jam wykopanych w calcu. Węgle drzewne jako pozostałość stosu występują w grobach dość powszechnie we wszystkich

okresach epoki brązu, okresie halsztackim i lateńskim aż do okresu wpływów rzymskich łącznie ²⁶.

Zły stan zachowania kurhanów, naruszone skrzynie kamienne, wybrane kamienie z płaszcza kamiennego w miejscu, gdzie poniżej znajdowały się skrzynie (kurhan XX, XXII, XXIV) bądź inne pochówki (kurhan XLIV), brak inwentarza grobowego, dalej przepalone kości ludzkie rozrzucone bezładnie na dnie grobu, luźno porzucone między kamieniami należące do grobu ułamki ceramiki i przedmioty metalowe — mogą świadczyć o dokonywanych w przeszłości bądź współcześnie rabunkach.

Inną formę grobu stanowią groby obwarowane, występujące w kurhanach VIII, XLIV. Pochówki te zbudowane z polnych kamieni, zabezpieczających ustawione w ich wnętrzu popielnice, miały średnicę około 1 m (ryc. 49, 60).

Trzecią odmianę pochówków na cmentarzysku w Siemirowicach stanowią popielnice dość często umieszczane między kamieniami płaszcza. Odkryto je w kurhanach nr I, VI, VIII, IX, XX, XXIV i XLV. Należy przyjąć, że popielnice te wstawiano do kurhanu w miarę zgonu dalszych członków rodziny, do której należał kurhan (ryc. 64). O słuszności takiego wnioskowania przekonuje nas fakt pobudowania już wcześniej w kilku z wymienionych kurhanów na calcu grobów skrzynkowych (kurhany VI, XX, XXII, XXIV) lub obwarowanych (kurhan VIII). Analogiczne formy stawiania popielnic w płaszczu kamiennym znane są nam z Gapowa i Steżycy ²⁷.

Należy także wspomnieć o występowaniu w kurhanach skupisk ceramiki. Skupiska zalegające głębiej w płaszczu kamiennym lub bezpośrednio na calcu pod kurhanem (kurhan XXII) można uznać za pozostałości naczyń stanowiących dary (przystawki) zmarłego. Za słusznością tego twierdzenia przemawia także fakt odkrycia przy kurhanie VII jamy ofiarnej zawierającej ułamki ceramiki (ryc. 65). Natomiast naczynia zachowane fragmentarycznie tuż pod warstwą humusu na płaszczu kamiennym (XXI) lub na nieznaczej głębokości wśród kamieni płaszcza (II, VI, XXI i XXVI) skłonni byłibyśmy zaliczyć do ceramiki używanej w czasie urządzania styp ku czci zmarłych lub w czasie świąt zmarłych i następnie pozostawionej na kurhanie. Zwyczaj ten, mający przypuszczalnie związek z kultem zmarłych, jest potwierdzony również w kulturze wschodniopomorskiej (Niepoczułowice, gm. Linia, woj. gdańskie, Osiek-Pracz, woj. pilskie, Olszanowo, woj. słupskie).

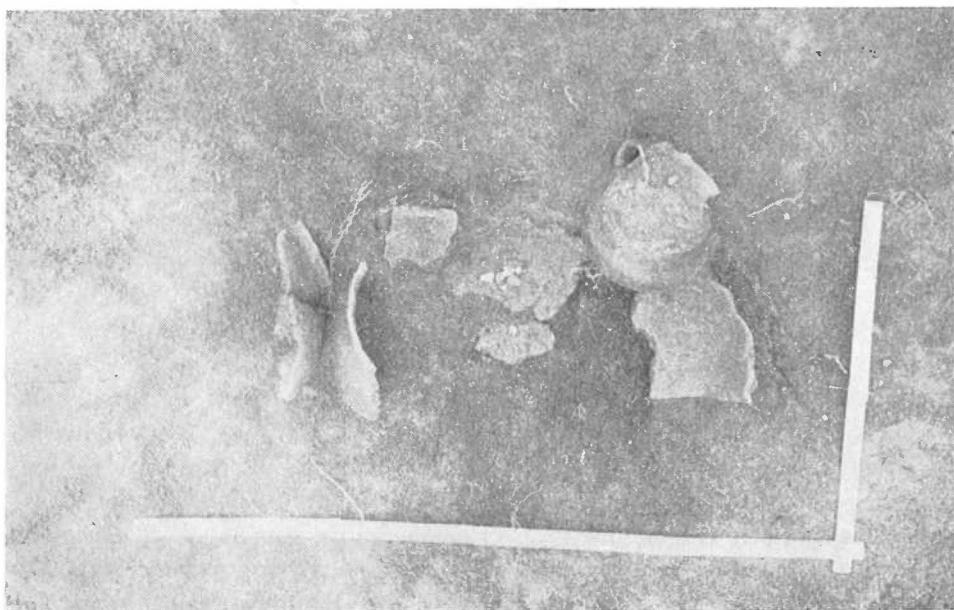
W wielu wypadkach ceramika ulegała zgnieceniu pod ciężarem ka-

²⁶ J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, *Pradzieje Polski*, wyd. 2, Wrocław — Warszawa — Kraków 1965, s. 141—278.

²⁷ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 265, 321.

Ryc. 64. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXIV, popielnica wstawiona w płaszcz kamienny

Fig. 64. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXIV, urn placed in the stone cover

Ryc. 65. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VII, jama ofiarna

Fig. 65. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow VII, sacrificial pit

mieni należących do płaszcza, a także była celowo rozbijana na grobie przez użytkowników cmentarzyska. Praktyki takie niewątpliwie należały do rytuału pogrzebowego, wiążąc się z panującymi wierzeniami. Zostały one stwierdzone między innymi w kurhanie XXII. Często fragmenty tego samego naczynia znajdowano na różnych głębokościach i w różnych miejscach kurhanu. Na przebadanej przestrzeni między kurhanami VI i VII znaleziono także dużą ilość porozbijanych naczyń. Ponadto w pobliżu kurhanów bądź w płaszczu kamiennym lub na przestrzeni między kurhanami (XXII—XX—XXIV) stwierdzono występowanie małych jam o przeciętnej średnicy 0,5 m, zawierających węgiel drzewny i pozbawionych zupełnie kości ludzkich. Na ślady węgla drzewnych i spalenizny w grobach natrafiano na stanowiskach poprzedzających okres kultury łużyckiej. Odkryto je między innymi na cmentarzysku fazy śląsko-wielkopolskiej kultury przedłużyckiej w Masłowie i Skoroszewie, woj. wrocławskie, oraz na cmentarzysku tzw. fazy łódzkiej kultury trzcinieckiej w Wolicy Nowej, woj. wrocławskie²⁸. Na cmentarzysku w Siemirowicach, w kurhanie VIII, stwierdzono też istnienie grobu płaskiego z zawartością przepalonych kości ludzkich i ceramiki. W wypadku pochówków jamowych kości składano do misowatego zagłębienia w obrębie kurhanu, przeważnie poniżej płaszcza kamiennego.

ANALIZA MATERIAŁU

1. Ceramika

Przy analizie materiału oprzeć się musimy głównie na ceramice, która bardzo często stanowiła jedyne wyposażenie kurhanu. Niejednokrotnie zły stan zachowania naczyń, zbyt drobne i mało charakterystyczne fragmenty ceramiczne uniemożliwiały bliższe określenie formy naczyń i ich funkcji.

Przy systematyzowaniu ceramiki uważamy za zbyt precyzyjne dokonywanie podziału na ceramikę zwaną potocznie grobową i ceramikę kuchenną, używaną w gospodarstwie domowym. W nauce przyjął się bowiem pogląd, że pierwotnie naczynia pełniące rolę popielnic i przystawek były używane na potrzeby gospodarstwa, a dopiero potem w celach sepulkralnych. Uwzględnić trzeba także chęć zaopatrzenia zmarłego w takie same przedmioty, z jakimi miał do czynienia za życia. Rolę popielnic stanowiły najczęściej dużych rozmiarów naczynia, spotykane dość licznie na sta-

²⁸ T. Malinowski, *Obrządek pogrzebowy ludności kultury łużyckiej w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 14, 1962, s. 66.

nowiskach osadniczych kultury łużyckiej. Przeprowadzona w miarę szczegółowa analiza ceramiki grobowej pod kątem formy pozwoliła wyodrębnić następujące grupy naczyń:

- naczynia wazowate,
- naczynia dwustożkowate,
- naczynia jajowate i beczułkowate,
- kubki,
- dzbany,
- misy, pokrywy,
- pozostałe formy ceramiki.

Naczynia wazowate

Najliczniej reprezentowane w kurhanach są naczynia wazowate bez uch, pełniące najczęściej funkcję popielnic. Mają one zaokrąglony brzusec, którego największa średnica przypada w połowie wysokości całego naczynia, dość wysoką, przeważnie stożkowatą, rzadziej w przybliżeniu cylindryczną szyjkę i wyodrębnione dno. Górna część naczynia we wszystkich wypadkach była starannie gładzona, brzusec bądź gładzony, bądź też schropowacony, często ze śladami pionowych lub ukośnych ob-

Ryc. 66. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, przystawka z grobu skrzynkowego

Fig. 66. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, vessel from chest grave

mazywań, wykonanych palcami. Naczynia te w większości mają duże wymiary i wykonane są z gliny schudzonej (kurhan VI, ryc. 12g; kurhan VIII, ryc. 17g, k; kurhan XXI, ryc. 22g; kurhan XXII, ryc. 38a, d; kurhan XXIV, ryc. 41a, c; kurhan XLV, ryc. 50 l).

Naczynia wazowate bez uch, typowe dla IV okresu epoki brązu, występują na zachodzie i wschodzie Pomorza i znane są na całym obszarze kultury łużyckiej, aż po Saksonię, Śląsk i Małopolskę²⁹. Do innej charakterystycznej grupy ceramiki z IV okresu epoki brązu na Pomorzu należy stosunkowo niska waza szerokootworowa o zaokrąglonym załomie brzuśca, z krótką cylindryczną szyjką i z jednym uchem u podstawy szyjki (kurhan XXII, ryc. 38c i 66), zdobiona na brzuścu pionowymi żłobkami³⁰.

Naczynia dwustożkowate

Mniej liczną grupę reprezentowały formy dwustożkowate o ostrym lub nieco zaokrąglonym załomie brzuśca, zaznaczającym się przeważnie w połowie wysokości całego naczynia. Naczynia te nie miały wyodrębnionej szyjki. Wykonane były z gliny silnie schudzonej i przeważnie nie ornamentowane. Odkryto je między innymi w kurhanie VI (ryc. 7h, 12e) oraz w kurhanie XLIV (ryc. 50b). Są to naczynia typowe dla całego obszaru kultury łużyckiej IV okresu epoki brązu³¹, trwają do V okresu epoki brązu i niejednokrotnie występują jeszcze we wczesnej fazie epoki żelaza w kulturze wschodniopomorskiej.

Najbliższą analogię tych naczyń znajdujemy na cmentarzysku kurhanowym w Grabowie, woj. śląskie³². W większych ilościach spotykane były między innymi na cmentarzyskach płaskich w Jedwabnie, Kaszczorku, Czarnowie i Małej Kępie, woj. toruńskie³³. Z pozostałych terenów Polski znane są w Wielkopolsce³⁴ i na Śląsku³⁵.

²⁹ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 54.

³⁰ *Tamże*, s. 47—48.

³¹ *Tamże*, s. 57—58, oraz J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 161.

³² F.J. Lachowicz, o.c., s. 101.

³³ J. Chudziakowa, *Kultura łużycka na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*, Warszawa — Poznań 1974, s. 15.

³⁴ D. Durczewski, W. Śmigieński, *Materiały do osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Wielkopolsce*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 16, 1965, cz. 1, s. 206—207, tabl. 5, 6.

³⁵ Z. Durczewski, *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce*, cz. 1 i 2, Kraków 1939—1946, tabl. LXXXIII, ryc. 2 i in.

Naczynia jajowate i beczułkowate

Naczynia jajowate i beczułkowate są dość rozpowszechnioną formą ceramiki w kulturze łużyckiej. Naczynia jajowate to głównie okazy grubościennie, przeważnie dużych rozmiarów, nie mają wyodrębnionych szyjek, a ich krawędzie są nieco wygięte na zewnątrz. Powierzchnia tych naczyń jest najczęściej schropowacona. Niektóre z nich zaopatrzone są w jedno lub dwa ucha, umieszczone poniżej krawędzi wylewu. Występowały one w kurhanach: XLV (ryc. 50g, 55c), VI (ryc. 7c).

Pojawienie się tej formy naczyń J. Kostrzewski³⁶ ustala dopiero na V okres epoki brązu i zakłada, że były one wzorem dla okazów pomorskich³⁷. Naczynia jajowate posiadające na brzegu dwa ucha M. Gedl odnosi do IV okresu epoki brązu³⁸.

Nieco odrębną formę stanowią naczynia beczułkowate o nie wyodrębnionej szyjce i brzegu lekko zagiętym do środka. Mają one na ogół grube ścianki i powierzchnię silnie schropowaconą, często ze śladami obmazywań, a wykonane są najczęściej z gliny o dużej domieszce schudzającej tłuczni. Podobne naczynia występują dość licznie na terenie Wielkopolski, między innymi w Wilanowcu, woj. pilskie³⁹, oraz na cmentarzysku z IV i V okresu epoki brązu w Czarnkowie⁴⁰. Na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy naczynia beczułkowate występują w zespołach z IV i V okresu epoki brązu (Mała Kępa), a także znane są w okresie halsztackim (Czernowo)⁴¹.

J. Kostrzewski wywodzi tradycję form naczyń beczułkowatych aż od kultury unietyckiej⁴², twierdząc, że trwały one przez cały okres kultury łużyckiej, a jedynie naczynia beczułkowate i jajowate z dwoma uchami odnosi dopiero do V okresu epoki brązu. Ogólnie rzecz biorąc, naczynia jajowate i beczułkowate, aczkolwiek są formą naczyń dość powszechną w kulturze łużyckiej, nie są one typowe dla cmentarzysk. Przede wszystkim występują na stanowiskach osadniczych⁴³ i określane są jako naczynia kuchenne.

³⁶ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 117.

³⁷ Tamże, s. 118.

³⁸ M. Gedl, *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław 1962, s. 30.

³⁹ D. Durczewski, W. Śmigieński, o.c., s. 213, ryc. 4.

⁴⁰ L. Łuka, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Czarnkowie z IV i V okresu epoki brązu*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 1, 1951, s. 125, ryc. 70.

⁴¹ J. Chudziakowa, o.c., s. 23.

⁴² J. Kostrzewski, *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich*, Kraków 1939—1948, s. 89, tabl. VII, ryc. 1—4, 6—15.

⁴³ T. Malinowski, *Osadnictwo kultury łużyckiej w Słupcy*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 8—9, 1958, s. 18, ryc. 25: 1.

Kubki

Do stosunkowo rzadkich okazów należą kubki gliniane. Mają one z reguły kulisty lub płaskokulisty brzusiec, dość wysoką, w przybliżeniu lejkową szyjkę oraz na ogół taśmowate ucho usadzone równo z krawędzią lub nieco wystające ponad nią. Na cmentarzysku w Siemirowicach występują w kurhanie XXII (ryc. 38b, 67) oraz w jamie ofiarnej przy kurhanie VII (ryc. 17d) w formie przystawek.

Ryc. 67. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXII, kubek gliniany

Fig. 67. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXII, clay mug

Analogiczne naczynia na terenie Wielkopolski⁴⁴ datowane są na IV i V okres epoki brązu oraz na podokres Hallstatt C⁴⁵. Podobne kubki występują na terenie kultury wschodniopomorskiej w podokresie halzackim⁴⁶.

Dzbany

Rzadko występujące na cmentarzysku w Siemirowicach dzbany stanowią formę naczyń o długotrwałej tradycji. Znalezione są już w neolicie⁴⁷,

⁴⁴ D. Durczewski, W. Śmigielski, o.c., tabl. 26, ryc. 43.

⁴⁵ Tamże, s. 237, tabl. 36, ryc. 3.

⁴⁶ L.J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. 1, Wrocław 1966, s. 189, tabl. 30, ryc. 1b; tabl. 35, ryc. 2a.

⁴⁷ J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 107, ryc. 24, 28; J. Kostrzewski, *Od mezolitu...*, tabl. 60: 4.

następnie w kulturze przedłużyckiej⁴⁸ i trzcinieckiej⁴⁹, a także w III okresie epoki brązu⁵⁰ i dalej w IV i V okresie epoki brązu⁵¹. W Siemirowicach formę tę reprezentuje naczynie o zaokrąglonym brzusku i dość wysokiej cylindrycznej szyjce (kurhan VI, ryc. 7e).

Misy, pokrywy

Stosunkowo licznie wystąpiły w kurhanach misy pełniące w wielu wypadkach funkcję pokryw. Niestety, podobnie jak większość naczyń, zachowały się tylko fragmentarycznie. Występowanie mis stwierdzono w kurhanach II, VI, XX, XXIV, XLIV i LXI. Przeważają wśród nich misy szerokootworowe ze stosunkowo niedużym, płaskim nie wyodrębnionym dnem i silnie wygiętą na zewnątrz krawędzią. Powierzchnia ich jest dość starannie wygładzona (kurhan II, ryc. 7c; kurhan VI, ryc. 7i; n, 12f; kurhan XXIV, ryc. 41b; kurhan XLIV, ryc. 50a; kurhan LXI, ryc. 55f). Wśród wyżej opisanych mis niektóre okazy posiadały taśmowate ucho osadzone u krawędzi (kurhan XX, ryc. 29). Analogiczne misy znane są z cmentarzyska w Grabowie⁵². Są one charakterystyczne dla kultury łużyckiej IV okresu epoki brązu⁵³, również na terenie Brandenburgii⁵⁴, na Łużycach⁵⁵, na Śląsku⁵⁶ i w Wielkopolsce⁵⁷.

⁴⁸ J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 138, ryc. 28: 8, 10.

⁴⁹ Tamże, s. 140, ryc. 29: 10, 11.

⁵⁰ H. Wiklak, *Początki kultury łużyckiej w Polsce środkowej*, „Acta Archaeologica Lodziana” nr 12, 1963, s. 43, tabl. XI, 1, 3; J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 153, ryc. 34.

⁵¹ H. Wiklak, o.c., s. 77, tabl. XXII; J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 129, ryc. 96.

⁵² F.J. Lachowicz, o.c., s. 34, ryc. 14.

⁵³ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 65—66.

⁵⁴ H. Busse, *Ein Gräberhügel der Bronzezeit bei der Gielsdorfer Mühle im Kreise Ober-Barnim, Provinz Brandenburg*, „Mannus”, Bd. 5, Würzburg 1913, tabl. XVIII, ryc. 2, 15; A. Voss, G. Stimming, *Vorgeschichtliche Altertümer aus der Mark Brandenburg*, Berlin 1890, Abt. III, tabl. 13, ryc. 1—3; J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 65, przypis 73.

⁵⁵ W. Frenzel, *Bilderhandbuch zur Vorgeschichte der Oberlausitz*, Bautzen 1929; J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 65, przypis 74.

⁵⁶ „Altschlesien”, Bd. 1, tabl. XXXVIII, ryc. 3 i 13; „Mannus”, Bd. 3, Ergänzungsband, Leipzig 1923, tabl. I, ryc. 8; J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 65, przypis 75.

⁵⁷ Z. Pieczyński, *Osada ludności kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu w Szyszynie, pow. Konin*, „Fontes Archaeologici Posenienses”, t. 14, 1963, s. 18—19, ryc. 4: 2, 4, s. 21, ryc. 8: 5—6, s. 38, ryc. 50: 21—22, s. 41.

Nieco inną odmianę przedstawia misa odkryta w kurhanie XX (ryc. 29), mająca kształt półkolisty, płaskie, nie wyodrębnione dno oraz krawędź nieco zgrubiałą, wychyloną na zewnątrz. Misy tego typu znane nam są z zachodniej części Pomorza⁵⁸ oraz z obszaru Polski północno-zachodniej, między innymi z Czarnkowa w woj. pilskim⁵⁹. Ciekawą formę mis, stosowanych zapewne do przykrywania popielnic, stanowią płaskie pokrywy z krótką, cylindryczną nieomalże szyjką, obejmujące wylot naczynia (ryc. 22c). Tego typu pokrywy, znalezione w kurhanie VI (ryc. 12c) oraz w kurhanie XIII (ryc. 22d) mają na dnie po dwa otwory. Płaskie pokrywy obejmujące znane są między innymi z terenu Pomorza zachodniego i wschodniego, występują w IV okresie epoki brązu i trwają do podokresu halsztackiego (Hallstatt C)⁶⁰.

Pozostałe formy ceramiki

Do innych form ceramiki należy zaliczyć między innymi w całości zrekonstruowane naczynie gliniane, znalezione w kurhanie VI (ryc. 12a). Posiada ono w przybliżeniu kształt jajowaty, gładką, nie wyodrębnioną szyjkę, krawędź wychyloną na zewnątrz i brzusiec zaokrąglony. Szyjka ma powierzchnię gładką. Trzeba podkreślić, że jest to forma nadzwyczaj rzadka i jednocześnie bardzo ciekawa. Inną grupę naczyń stanowią naczynia z wyraźnie zaznaczonym wrębem na pokrywę, znalezione w kurhanie VI i VII (ryc. 7f, 17b, e). Z uwagi jednak na małe fragmenty, które się zachowały, nie można bliżej określić ich kształtu.

Naczynia ornamentowane występowały stosunkowo rzadko. Reprezentowane są przez ceramikę zdobioną pionowymi żłobkami (kurhan XXII, ryc. 38c), naczynie zdobione czterema dołkami i półwałnymi łukami nad nimi (kurhan VI, ryc. 14) oraz nieduże środkowe fragmenty naczynia zdobionego pionowymi i promieniście rozchodzącymi się oraz ukośnie krzyżującymi się liniami (kurhan XXII, ryc. 41e, f).

2. Przedmioty brązowe

Zabytki brązowe w kurhanach występują stosunkowo rzadko. Niemniej jednak na szesnaście kurhanów zbadanych w Siemirowicach w latach 1971—1974 w ośmiu stwierdzono obecność drobnych przedmio-

⁵⁸ F.J. Lachowicz, o.c., s. 76, ryc. 36g.

⁵⁹ L.J. Łuka, *Cmentarzysko w Czarnkowie...*, s. 67, ryc. 38 i n.

⁶⁰ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 67; tenże, *Dwa cmentarzyska kultury pomorskiej w Dębówku Nowem, w powiecie wyrzyskim i w Warszku III w pow. morskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 12, 1933, s. 60.

tów brązowych, stanowiących przypuszczalnie własność zmarłego. Do najliczniejszych należą kółka, bransolety i szpile. Po jednym egzemplarzu wystąpiły przybory toaletowe — szczypce i brzytwa. Ponadto znaleziono też jeden grocik brązowy. Wyżej wymienione przedmioty brązowe występowały w kurhanach VI, VIII, XX, XXI, XXII, XXVI, XLIV, XLV.

Kółka brązowe

Kółka brązowe dość powszechnie występują na licznych stanowiskach kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu. Są to najczęściej formy zamknięte, wykonane z drutu o przekroju trójkątnym, półkolistym, kołistym, dalej kółka otwarte wykonane z płaskiej taśmy lub okazy o zachodzących na siebie końcach. Kółka brązowe były używane jako pierścionki. Nie jest wykluczone, że niektóre z nich, jak twierdzi J. Kostrzewski⁶¹, służyły jako ozdoba czółek. Z cmentarzyska w Siemirowicach znamy je z kurhanów VI, VIII, XXI, XXVI, XLIV, XLV (ryc. 17h, 22f, 41d, 50e, 50j).

Bransolety

Bransolety reprezentowane są przez trzy okazy znalezione w kurhanach XLIV i XLV (ryc. 50d, l, 55d). Posiadają stosunkowo małą średnicę i wykonane są z wąskiej, wypukłej taśmy z końcami nie domkniętymi. Jedna z bransolet jest nieco poszerzona pośrodku i ma zwężające się końce, druga z kolei jest nieforemna — zdeformowała się przypuszczalnie na skutek działania ognia. Wszystkie trzy ozdoby mają powierzchnię gładką, nie zdobioną. Należą one do dość pospolitych okazów występujących na Pomorzu w IV okresie epoki brązu. Najbliższej analogii należy doszukiwać się między innymi w przebadanych w r. 1957 kurhanach w Siemirowicach⁶² i w Stężycy⁶³.

Szpile

Szpile reprezentowane są przez trzy okazy odkryte w kurhanach XX, XLIV i XLV (ryc. 27, 50f, k). Dwie z nich, dość często występujące w kulturze łużyckiej, posiadają główkę rozklepaną i zwiniętą w uszko. Nie mogą one stanowić jednak elementu datującego, ponieważ trwają od III okresu epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego. Znalezione są

⁶¹ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 73.

⁶² M. Pietrzak, o. c., s. 42, tabl. VIII, ryc. 1, 4.

⁶³ W. La Baume, *Urgeschichte der Ostgermanen*, Danzig 1934, s. 21, ryc. 8k; J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 79, ryc. 58: 2.

nam z III okresu epoki brązu na Pomorzu z Mojszewka, woj. szczecińskie⁶⁴, dwa egzemplarze ze skarbu z Radoszek, woj. toruńskie⁶⁵, poza tym występują w IV okresie epoki brązu⁶⁶, najczęściej w zespołach z V okresu epoki brązu⁶⁷, a także w okresie halsztackim⁶⁸. Należy dodać, że spotyka się je także w inwentarzu kultury wschodniopomorskiej okresu halsztackiego oraz wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Trzecia szpila, odkryta w kurhanie XX, ma spiralnie uformowaną główkę (ryc. 27). Zbliżony okaz z bardziej spiralną główką i dość krótkim trzonkiem znany jest ze skarbu z Radoszek⁶⁹. Tego typu szpile występują najczęściej w zespołach datowanych na III i IV okres epoki brązu⁷⁰, podobne szpile występują na terenie Śląska⁷¹, Saksonii⁷² i Moraw⁷³.

Szcypce

Dość licznie używanym przyborem toaletowym na Pomorzu były szcypce. W kurhanie XLV w skład inwentarza popielnicy 1 wchodziły szcypce z końcami w przybliżeniu trójkątnymi o brzegach nieco zagiętych do środka i nie zdobione (ryc. 50i). Analogiczne szcypce znane są z terenu ziemi chełmińskiej, z miejscowości Nowe Dobra, woj. toruńskie⁷⁴. Według J. Kostrzewskiego, częste występowanie w IV okresie epoki brązu szcypiec na Pomorzu jest świadectwem wpływów nordyjskich⁷⁵. Najliczniej spotyka się je na obszarze Niemiec północnych⁷⁶, Danii i Szwecji⁷⁷.

⁶⁴ Tamże, s. 27, ryc. 12: 4.

⁶⁵ J. Chudziakowa, o.c., s. 216, tabl. XXXIV, 6.

⁶⁶ S. Nosek, *Zagadnienie prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii*, „Światowit”, t. 19, 1948, tabl. XX, ryc. 6.

⁶⁷ W. Boege, *Die Chronologie der jungeren Bronzezeit in Mittelschlesien auf Grund der Gräbfunde*, Breslau 1934, s. 16.

⁶⁸ R. Glasser, *Die bemalte Keramik der frühen Eisenzeit in Schlesien*, Leipzig 1937, tabl. 4/I, 14, 15.

⁶⁹ J. Chudziakowa, o.c., s. 216, tabl. XXXIV, 1.

⁷⁰ B. Gediga, *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym*, Wrocław 1967, s. 149.

⁷¹ O. Kleemann, *Die mittlere Bronzezeit in Schlesien*, Breslau 1934, s. 22.

⁷² W. Coblenz, *Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens*, Dresden 1952, tabl. 30, 1—2.

⁷³ M. Gedl, *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław 1962, s. 87, przypis 307.

⁷⁴ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 95, ryc. 69: 2.

⁷⁵ Tamże, s. 95.

⁷⁶ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises*, Bd. 1—2, Mainz 1956, Per. IV, tabl. I, ryc. 1, 5—7, 9—15, 17—18.

⁷⁷ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 95.

Brzytwy

Brzytwy reprezentuje na omawianym cmentarzysku tylko jeden fragmentarycznie zachowany okaz, odkryty w kurhanie XXII (ryc. 37). Brzytwa ta wykonana jest z wydłużonej taśmy kształtu sierpowatego i ma spiralnie do wewnątrz zagięty uchwyt. Zbliżone wyglądem brzytwy znamy z miejscowości: Banie, Binowo i Steklno, woj. szczecińskie, i Stężyca, woj. gdańskie⁷⁸. Ścisłe analogie do tych okazów znane są ze Szwecji, Danii i Niemiec północnych⁷⁹.

Grociki strzał

Najczęściej spotykane w grobach grociki⁸⁰ mają zazwyczaj stożkową tulejkę i liściowate ostrze. Grocik znaleziony na cmentarzysku w Siemirowicach w kurhanie VIII (ryc. 17i) mógł być wykorzystany podczas łowów i walk. Został on odkryty w popielnicy mieszczącej szczątki mężczyzny⁸¹. Analogiczne grociki znane są z innych pomorskich stanowisk kultury łużyckiej (np. Banie w b. pow. gryfickim⁸². Produkowano je mniej licznie od brązowych grotów-oszczepów⁸³.

PRÓBA REKONSTRUKCJI OBRZĄDKU POGRZEBOWEGO U LUDNOŚCI GRUPY KASZUBSKIEJ KULTURY ŁUŻYCKIEJ

W świetle wyników pozyskanych na metodycznie zbadanych kurhanach w Owśnicach, Skorzewie i Ludwikowie oraz Grabowie i częściowych obserwacji poczynionych w dawnych latach na innych cmentarzyskach kurhanowych na Pomorzu Gdańskim i w zachodniej części Pomorza Koszalińskiego (dawne powiaty: bytowski, słupski, sławieński), a przede wszystkim na podstawie najnowszych wyników uzyskanych na cmentarzysku w Siemirowicach można podjąć próbę rekonstrukcji obrządku pogrzebowego panującego na cmentarzyskach kurhanowych grupy kaszubskiej kultury łużyckiej. Obserwacje poczynione przez J. Kostrzewskiego nad obrządkiem pogrzebowym ludności kultury łużyckiej na Pomorzu oraz wyniki nowszych badań pozwalają stwierdzić, że na

⁷⁸ *Tamże*, s. 93, ryc. 68: 2 i s. 95.

⁷⁹ *Tamże*, s. 95.

⁸⁰ *Tamże*, s. 354, zestawienie 31.

⁸¹ J. Gładkowska-Rzeczycka, *Analiza antropologiczna...*, s. 352.

⁸² J. Kostrzewski, *Pradzieje Pomorza*, s. 54, ryc. 26h.

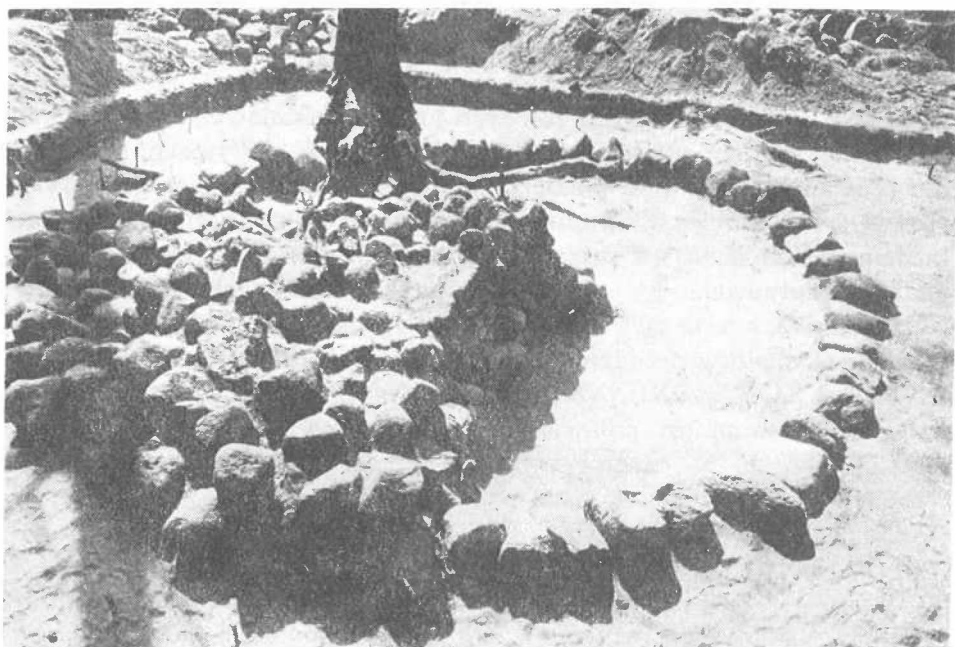
⁸³ Groty oszczepów napotyka się dość często w pomorskich skarbach V okresu epoki brązu.

obszarze między rzeką Słupią a brzegiem Zatoki Gdańskiej panowały zbliżone praktyki w zakresie obrządku pogrzebowego. Dominującą formę grobów stanowią kurhany⁸⁴, które tworzą niekiedy bardzo rozległe cmentarzyska, liczące około stu (Oskowo, Gapowo, Siemirowice, Tągowie), a niekiedy kilkaset grobów (Warcimino i Dąbrówno, woj. słupskie). W większości wypadków kurhany z tego okresu mają znaczną średnicę, wahającą się od kilku do ponad 20 m, przy maksymalnej wysokości sięgającej do około 3 m (Bargęcino, woj. słupskie, Gniewino, woj. gdańskie). W Siemirowicach największy kurhan ma 18 m średnicy. Na niektórych cmentarzyskach (Grabowo, Siemirowice) zakładano ponadto między kurhanami płaskie groby jamowe, które w grupie kaszubskiej kultury łużyckiej rzadko tworzą osobne cmentarzyska. Są one liczniejsze w południowej części Pomorza Gdańskiego, w byłym powiecie świeckim (Gródek, Gruczno), toruńskim (Jedwabno, Kaszczorek), na ziemi chełmińskiej (Czemlewo — około 100 grobów popielnicowych). Natomiast w zachodniej części Pomorza Koszalińskiego (Dąbrowo, woj. słupskie) przeważają groby popielnicowe obsypane szczątkami stosu. Granice poszczególnych kurhanów z reguły stanowią pojedyncze lub rzadziej koncentryczne kręgi kamienne (Siemirowice, Żukowo Sławieńskie, Grabowo, woj. słupskie), budowane z dużych głazów narzutowych, niekiedy układanych w kilku warstwach ściśle przylegających do siebie. Na nich spoczywa stożkowaty płaszcz kamienny przysypany ziemią (ryc. 68).

Większość zbadanych dotąd na Pomorzu Gdańskim i zachodniej części Pomorza Koszalińskiego cmentarzysk kurhanowych dowodzi, że kurhany wchodzące w ich skład stanowią rodzaj grobów rodzinnych, liczących z reguły po kilka popielnic zawierających przepalone kości ludzkie, stawianych bądź w skrzyniach kamiennych, bądź luźno w płaszczu kamiennym. Jak wykazały badania antropologiczne⁸⁵, ogółem w dwunastu kurhanach przebadanych w latach 1971—1973 w Siemirowicach odkryto szczątki należące do 40 osobników, co daje średnio 3—4 pochówków w jednym kurhanie. Biorąc jednak pod uwagę wyniki z wszystkich lat badań, przyjąć możemy, że średnia pochówków na jeden kurhan wynosiła 5 osób. Średnia natomiast długość życia użytkowników cmentarzyska w Siemirowicach wynosi dla kobiet 25—35 lat, a dla mężczyzn 35—40 lat. Stwierdzono także, że duża liczba pochówków to szczątki kostne dzieci zmarłych w wieku 2,5—5 lat. W kilku wypadkach

⁸⁴ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 97 i in.; J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 161; J. Kostrzewski, *Pradzieje Pomorza*, Wr. ocław — Warszawa — Kraków 1966, s. 51; F. Lachowicz, o.c., s. 82.

⁸⁵ J. Gładkowska-Rzeczycka *Analiza antropologiczna...*, s. 363.

Ryc. 68. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan XXI, płaszcz kamienny ograniczony kręgiem

Fig. 68. Siemirowice, Cewice district, site 1. Barrow XXI, stone cover surrounded by circle

składano do jednej popielnicy szczątki kostne dwóch osób, przeważnie kobiety i dziecka ⁸⁶.

Pod względem liczby popielnic kurhany grupy kaszubskiej kultury łużyckiej z IV—V okresu epoki brązu przypominają późniejsze rodzinne groby skrzynkowe kultury wschodniopomorskiej. Podobieństwo pomiędzy wspomnianymi kurhanami zaznacza się także w zwyczaju stawiania grobów skrzynkowych, które dość licznie występują na cmentarzyskach z młodszego i najmłodszego okresu epoki brązu w Grabowie, woj. śląskie, Gapowie, Owśnicach, Skorzewie, gm. Kościerzyna, Stężycy, gm. loco, i Warzenku, gm. Żukowo, woj. gdańskie, oraz Siemirowicach, gm. Cewice, woj. śląskie. Groby skrzynkowe znane są również z cmentarzysk kurhanowych kultury wschodniopomorskiej wczesnego i środkowego okresu lateńskiego (m. in. Gdynia-Cisowa, stan. 2), jednakże we wczesnej epoce żelaza kurhany zanikają w kulturze wschodniopomorskiej prawie zupełnie, a ich miejsce zajmują cmentarzyska płaskie, na których dominują groby skrzynkowe. Ta znaczna ich przewaga spowodowała nawet, że w

okresie międzywojennym posługiwano się terminem „kultura grobów skrzynkowych” na oznaczenie kultury wschodniopomorskiej.

Niezwykle urozmaicony jest sposób składania popielnic, przepalonych kości ludzkich, węgli drzewnych i darów metalowych w kurhanach omawianej grupy kaszubskiej. Występują one w skrzyniach, grobach z obwarowaniem, luźno w płaszczu kamiennym kurhanu, w grobach jamowych i wreszcie w skupiskach odkrywanych w różnych częściach kurhanu. Jeśli chodzi o skrzynie, to stwierdzono, że w większości wypadków usytuowane były centralnie na osi wsch.-zach. (kurhany XX, XXII, XXIV), a poza tym najbogatsze pochówki i najliczniejsze występowywały przeważnie w południowej części kurhanu (Siemirowice — kurhan I, VI IX, XXI, XX, XXII, XXIV, XLIV).

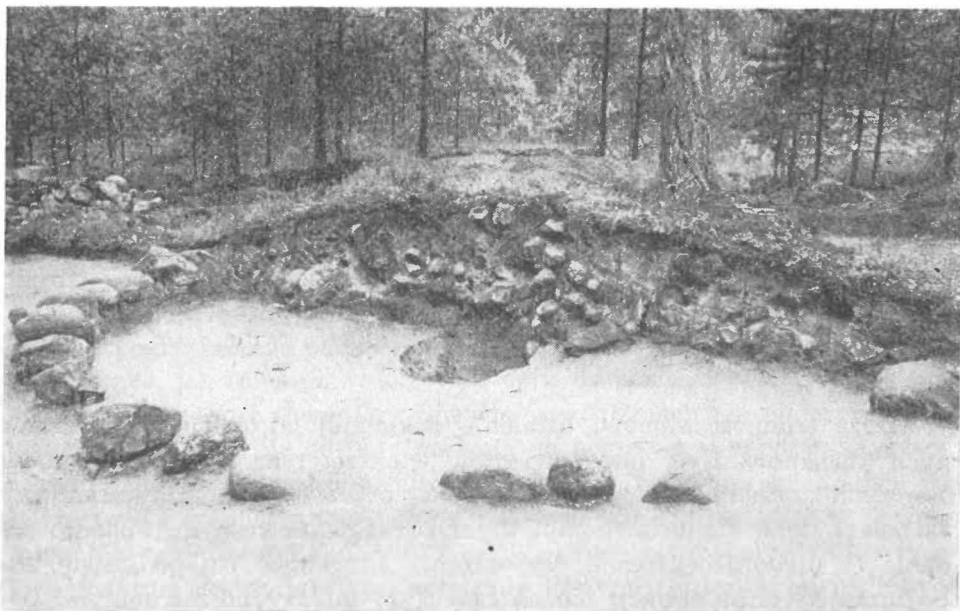
Rzadko natomiast pojawiają się w grobach jako dary przedmioty metalowe. Są to przeważnie rzeczy drobne, stanowiące przypuszczalnie własność zmarłego, a więc ozdoby, takie jak szpile, bransolety, pierścionki (kurhany VI, XX, XXI, XXIV, XLIV, XLV), przybory toaletowe — szczypce (kurhany XXII, XLIV), a także brązowy grociak do strzały (kurhan VIII). Niektóre z tych darów noszą ślady działania ognia (bransolety). Również i groby kultury wschodniopomorskiej zawierają z reguły tylko drobne, mniej okazałe i mniej kosztowne zarazem wyroby metalowe. Wynikałoby z tego, że przedmioty o większym znaczeniu, znajdowane wyłącznie w skarbach kultury łużyckiej i kultury wschodniopomorskiej (broń, okazałe napierśniki, nagolenniki, guzy do uprzęży końskiej i inne) stanowiły jeszcze w tym czasie własność poszczególnych związków wielorodzinnych, a nie indywidualną, i że istniał zakaz wkładania ich do grobów. Wyjątek stanowić mogą jedynie fragmenty brązowej ozdoby, najprawdopodobniej diademu, odkrytej w r. 1957 w kurhanie w Siemirowicach⁸⁷.

W trakcie badań stwierdzono, że im większy był kurhan, tym uboższe posiadał on wyposażenie (np. kurhany I, II, XIII). Istnieją jednak przesłanki, żeby stwierdzić, że niektóre z nich były obrabowane już w starożytności.

Trudno też na podstawie tego dość skromnego wyposażenia poszczególnych grobów odkrytych w kurhanach wyciągać daleko idące wnioski odnośnie do zróżnicowania majątkowego, a co za tym idzie i społecznego. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę fakt, że występują kurhany całkowicie pozbawione przedmiotów metalowych, podczas gdy inne zawierają po kilka egzemplarzy, należy przyjąć istnienie zróżnicowania majątkowego, które jednak znajduje słabe odbicie w obrządku pogrzebowym omawianej kultury. Szukając wyjaśnienia małego zróżni-

⁸⁷ M. Pietrzak, o. c., s. 35.

cowania inwentarza kurhanów, dochodzimy do wniosku, że stanowi on wierne odbicie stosunkowo słabego rozwoju gospodarczego mieszkańców tej części Pomorza. Osady odpowiadające chronologicznie cmentarzyskom na ogół położone są na terenach mało urodzajnych, na których nie mogła się zbyt rozwinąć hodowla i rolnictwo. Brak większej liczby skarbów datowanych na IV okres epoki brązu, na który przypada większość cmentarzysk, wyklucza ewentualność składania tam kosztowniejszych przedmiotów. Natomiast z V okresu epoki brązu znamy dużą liczbę niekiedy bardzo bogatych znalezisk gromadnych, ale cmentarzyska kurhanowe w tym czasie powoli wychodzą z użycia. Dla ścisłości można dodać, że skarby z V okresu epoki brązu z reguły występują poza obszarem cmentarzysk kurhanowych.

Ryc. 69. Siemirowice, gm. Cewice, st. 1. Kurhan VI, jama pod kurhanem

Fig. 69. Siemirowice, Cewice district site 1. Barrow VI, pit under barrow

Odkrycie pod niektórymi kurhanami warstw spalenizny z licznymi węglami drzewnymi sugeruje, że w niektórych wypadkach kurhan zakładano bezpośrednio na miejscu stosu (Siemirowice, kurhan VI, ryc. 69). Natomiast duże jamy z węglem drzewnym, pozbawione zupełnie kości ludzkich, należałoby traktować jako pozostałości ogni palonych w dniach zmarłych⁸⁸.

⁸⁸ T. Malinowski, *Obrządek pogrzebowy...*, s. 68—71; J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 144.

Kurhany stanowią na Pomorzu Gdańskim groby o niezwykle długiej tradycji. Pierwsze groby tego rodzaju znane są już z wczesnej epoki brązu (Brusy, gm. loco, woj. bydgoskie). Z kolei wznosiła je ludność grupy kaszubskiej kultury łużyckiej (z III okresu epoki brązu znamy je z Warzenka, gm. Żukowo, woj. gdańskie), ludność kultury wschodniopomorskiej, oksywskiej i prapolskiej (Uniradze, gm. Stężyca, woj. gdańskie). Przyczynę tak długiego trwania tej formy grobu należy upatrywać nie tylko w tym, że na terenie Pomorza znajdowało się pod dostatkiem budulca w postaci głazów polodowcowych, ale także w przetrwaniu rodzimej tradycji, do czego w niemałym stopniu przyczynił się zapewne wrodzony konserwatyzm ludności.

Powyższe próby rekonstrukcji obrządku pogrzebowego stosowanego przez ludność grupy kaszubskiej kultury łużyckiej nie wyczerpują wszystkich wariantów obrządku i praktyk stosowanych u schyłku epoki brązu przy zakładaniu cmentarzysk kurhanowych. Sądzić należy, że dalsze badania przeprowadzone na tego rodzaju cmentarzyskach pozwolą na wypełnienie luk w naszej wiedzy odnośnie do tego zagadnienia. Zadaniem oczekującym rozwiązania będzie dokonanie bliższego podziału chronologicznego obrządku pogrzebowego omawianej grupy na okres IV i okres V epoki brązu.

CHRONOLOGIA OBIEKTU

Dużą trudność stanowi ustalenie dokładnej chronologii poszczególnych kurhanów. Były one bowiem w większości naruszone bądź to w nowszych czasach, bądź w starożytności, przez co materiał kurhanowy zachował się w stanie niekompletnym i fragmentarycznym. Ponadto zadanie to utrudnia skromne wyposażenie kurhanów. Na podstawie dotychczasowych obserwacji można sądzić, że między poszczególnymi pochówkami w kurhanie zachodzą różnice chronologiczne. Niemniej jednak, jak wynika z analizy typologicznej, materiał pochodzący ze wzmiankowanego cmentarzyska nie odbiega daleko od typowych zabytków ludności kultury łużyckiej, znanych nam z IV i V okresu epoki brązu zarówno z terenu Pomorza, jak również z pozostałych terenów zamieszkałych przez tę ludność. Większość wydobytych wyrobów metalowych, jak na przykład brzytwa brązowa (ryc. 37), a z ceramiki na przykład duże naczynie szerokootworowe ze żłobkowanym brzuścem (ryc. 38c, 66), wskazuje na to, że omawiane cmentarzysko powstało głównie w IV okresie epoki brązu (1000—800 r. p.n.e.), a tylko niektóre mogły można datować na przełom IV i V okresu lub na początek V okresu epoki brą-

zu. Należy więc podkreślić powszechne występowanie pochówków kurhanowych na Pomorzu głównie w IV okresie epoki brązu⁸⁹. Tylko nieliczne cmentarzyska zostały założone w III okresie epoki brązu (Matoszyno i Siodłonie, woj. słupskie, oraz Warzenko, woj. gdańskie)⁹⁰ — niektóre z nich użytkowane były jeszcze na przełomie IV i V okresu lub na początku V okresu epoki brązu.

ZAKOŃCZENIE

Badania podjęte na cmentarzysku w Siemirowicach, gm. Cewice, mają na celu pogłębienie wiedzy o rozwoju grupy kaszubskiej kultury łużyckiej, znanej dotąd w niepełnym stopniu. Zarówno w dziedzinie kultury materialnej, jak i społecznej oraz duchowej dają się odczuć dotkliwe braki spowodowane przede wszystkim małą liczbą badanych systematycznie stanowisk. W związku z tym dotychczasowe próby monograficznego ujęcia kultury łużyckiej na Pomorzu Wschodnim, podejmowane przede wszystkim przez J. Kostrzewskiego⁹¹, nie mogły być uwieńczone pełnym sukcesem. W tym stanie rzeczy zbadanie możliwie dużej liczby kurhanów na cmentarzysku w Siemirowicach wydaje się jak najbardziej celowe. Dotychczas osiągnięte wyniki badań przeprowadzonych w latach 1957, 1971—1974 pozwoliły na podjęcie próby rekonstrukcji rytuału pogrzebowego panującego u ludności kultury łużyckiej u schyłku epoki brązu, jak również wniosły one dane do poznania wierzeń i kultury społecznej. Ponadto inwentarz zawarty w kurhanach ma walory chronologiczne, a niezależnie od tego pozwala na pogłębienie wiedzy dotyczącej rozwoju niektórych zajęć specjalistycznych, w rodzaju garncarstwa, odlewnictwa, a częściowo także kamieniarstwa. W Siemirowicach pozyskano także pierwsze wyniki badań antropologicznych przepalonych kości ludzkich. Łącznie z obserwacjami antropologicznymi osiągniętymi na innych cmentarzyskach tej kultury mogą one przyczynić się do wstępnego określenia stosunków paleodemograficznych na terytorium Pomorza Gdańskiego, a ponadto pozwolą określić wiek oraz płeć osobników pochowanych w nekropoli siemirowickiej. Wskazane jest także przebadanie w Siemirowicach osady zamieszkaanej prawdopodobnie przez użytkowników cmentarzyska. Na jej ślady natrafiono po drugiej stronie parowu, którym płynie struga bez nazwy, wpływająca do rzeki Bukowina.

⁸⁹ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 97 i in.; J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, o.c., s. 51; F.J. Lachowicz, o.c., s. 82.

⁹⁰ J. Kostrzewski, *Kultura łużycka...*, s. 23.

⁹¹ *Tamże*.

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

**LUSATIAN CULTURE BARROW CEMETERY FROM THE IV—V PERIOD OF
THE BRONZE AGE IN SIEMIROWICE, CEWICE DISTRICT
(INVESTIGATIONS IN 1971—1974)**

Summary

The Siemirowice Lusatian Culture cemetery is situated on both sides of the road leading from Siemirowice to Oskowo, about 1 km from the village, on the southern bank of the river Bukowina (Fig. 1). The Gdańsk Archaeological Museum commenced salvage work in 1957 and as from 1971, systematic excavation investigations. The extensive cemetery occupying an extended rectangle 1,500 m. $\times$ 500 m., to-day numbers 122 barrows. 16 of these numbered: I, II, VI, VII, VIII, IX, XI, XIII, XX, XXI, XXII, XXIV, XXVI, XLIV, XLV, LXI and the spaces between barrows VI—IX, XX—XIV, XLIV—XLV (Fig. 2), were investigated during the period from 1971 to 1974.

Observations and material gave rise to initial conclusions as to burial ritual prevailing among the Cashubian group of the Lusatian Culture from the IV and V periods of the Bronze Age and also gave further insight into the development of some special occupations such as pottery, founding, and partly stonework.

The Siemirowice barrows were generally circular in shape, with diameters from 5.5 m. (barrow VIII) to 10 m (barrow I). The maximum height was 1.5 m. Their bases comprised single, rarely double, circles of compactly contiguous stones. In the case of barrow XXVI, the stone circle, broken on the eastern side, was closed by two flat stone steles, supported on the external side by three smaller stones (Fig 54). This unique discovery, together with the numerous circles, suggests the probability of the existence of beliefs related to the worship of the sun and ancestors among Lusatian Culture peoples.

A cover consisting of stones of various sizes and shapes was piled up inside the circle. A stone prism with distinct traces of dressing (Fig. 56) was found in barrow XXVI. All the barrows had a similar stratigraphy: layer I — forest humus; layer II — light brown sand — constructionally related to the period in which the barrow was used; layer III — yellow sand comprising the rock-bed (Fig. 75). The methods of interment differed. Stone chests, sometimes of considerable size, usually placed along the east-west axis (barrows XX, XXII, XXIV), and built of fairly large, flat stones and boulders (Fig. 76), were found in the centre of the circle in some cases. The bottoms of the chests were covered with flat stones. As a rule, urns and clay pots as grave furniture, were accompanied by burnt human bones and in a few cases metal objects. Another form of grave was the retrenched grave in the centre of the barrow (barrows VIII, XLIV). These were built of field stones protecting the urns and measured about 1 m. in diameter (Figs. 59, 73).

The third type of interment comprised urns placed between the covering stones (barrows: I, VI, VIII, IX, XX, XXIV and XLV). These were probably placed in the barrow on the deaths of other members of the family to which the barrow belonged. Pots — gifts for the dead person — and fragments of pots used during the burial rites were found in some parts of the mounds. A sacrificial pit with the whole contents of a pot and bowl, was uncovered at the side of barrow VII (Fig. 78).

Apart from this, small charcoal-filled pits, probably traces of fires burnt to commemorate the dead, were found on the stone covers, at the side of the barrows, or in the spaces investigated between them.

The analysis of the material was mainly based on the pottery, which was the most numerous and frequently the only furniture in the grave. The pots distinguished were: vase-shaped, biconical, oval and barrel-shaped mugs, jugs and bowls (lids).

Bronze relics were most numerous represented by rings, bracelets and pins. Toilet requisites included a razor and a pair of pincers; there was also a bronze arrow head.

Observations so far, together with the artefacts, show that the barrow cemetery at Siemirowice originated in the IV period of the Bronze Age (1000—800 B.C.), only a few of the mounds investigated as yet, originating from the turn of the IV/V and beginning of the V period of the Bronze Age.